

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**ZENONOPOLİS KİLİSESİ VE ERKEN BİZANS MİMARLIĞI
İÇİNDEKİ YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gözde DEMİR

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

HAZİRAN 2018

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**ZENONOPOLİS KİLİSESİ VE ERKEN BİZANS MİMARLIĞI
İÇİNDEKİ YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Gözde DEMİR
(502151105)**

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. N. Turgut SANER

HAZİRAN 2018

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502151105 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi
Gözde DEMİR, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine
getirdikten sonra hazırladığı “ZENONOPOLİS KİLİSESİ VE ERKEN BİZANS
MİMARLIĞI İÇİNDEKİ YERİ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde
başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. N. Turgut Saner**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. N. Turgut SANER**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Adı SOYADI
..... Üniversitesi

Prof. Dr. Adı SOYADI
..... Üniversitesi

Teslim Tarihi : 4 Mayıs 2018
Savunma Tarihi : 8 Haziran 2018

Anneme ve Babama,

ÖNSÖZ

Araştırmacılar tarafından genellikle ihmal edilmiş bir coğrafyada yer alan ve İmparator Zeno'nun doğduğu kent olarak bilinen Zenonopolis antik kentinde yer alan kilise kalıntısı incelendi ve kilisede tespit edilen parçalar çağdaş kiliselerle üslup ve teknik açısından karşılaştırıldı.

İlk olarak bu konuyu seçmemde ve tezimin ilerlemesinde büyük katkıları bulunan tez danışmanım Prof. Dr. Turgut Saner'e engin bilgilerini benimle paylaştığı ve her konuda desteği için çok teşekkür ederim.

Zenonopolis yüzey araştırması ekibine, kilisenin çizimlerinde yardımcı olan Kıvanç Başak'a, Ayatekla çalışmaları ile ilgili beni bilgilendiren Yrd. Doç Dr. Umut Almaç'a ve kilisenin korniş çizimlerini hazırlayan Mustafa Sayan'a, kaynaklarını benimle paylaşan Meltem Çavdar'a ve tercümelerimde yardımcı olan Nuri Merzi'ye teşekkür ederim. Tez kapsmanında planladığım Karaman ve Silifke gezisinde beni yalnız bırakmayan ve her türlü desteği veren Ozan Kent ve M. Alp Merzi'ye, tüm üniversite hayatım boyunca yanımda olan ve bu süreçte de beni samimi desteğiyle yalnız bırakmayan Sibel Ürem'e içten teşekkürlerimi sunarım.

Tez sürecim boyunca maddi ve manevi destekleri ile her zaman yanımda olan abim Ömer Demir'e, annem İsmet Demir'e ve babam Celalettin Demir'e sonsuz teşekkür ederim.

Haziran 2018

Gözde DEMİR

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
ÖZET.....	xvii
SUMMARY	xix
1. GİRİŞ.....	1
2. ISAURIA VE ZENONOPOLİS.....	5
2.1 Antik Isauria	5
2.2 İmparator Zeno	6
2.3 Zenonopolis ve Araştırma Tarihçesi	7
3. ZENONOPOLİS KİLİSESİ.....	11
3.1 Kalıntının Tanımlanması ve Genel Mimari Özellikler	16
3.2 İnşaat Özellikleri	17
3.3 Restitüsyon Önerileri.....	26
3.3.1 Öneri 1 (Galerili tip)	27
3.3.2 Öneri 2A ve 2B (Galerisiz tip).....	32
4. TAŞ MİMARİ ESERLER.....	40
4.1 Korkuluk Levhası Parçaları.....	43
4.1.1 Parça 1	55
4.1.2 Parça 2	65
4.1.3 Parça 3.....	69
4.1.4 Parça 4.....	70
4.2 Paye Başlıkları.....	71
4.2.1 Nef payelerine ait başlıklar (1 ve 2).....	71
4.2.2 Başlık 3	75
4.3 Korniş Parçaları.....	79
4.3.1 Parça 1	80
4.3.2 Parça 2.....	80
4.3.3 Parça 3	81
4.4 Kemer Üzerinde Yer Alan Dairesel Kabartmalar	92
4.5 Eşik Taşı.....	95
4.6 Büyükkarapınar Köy Evlerinde Tespit Edilen Devşirme Parçalar.....	97
4.6.1 Parça 1 (Lento).....	97
4.6.2 Parça 2 (Lento).....	98
4.6.3 Parça 3 (Korkuluk levhası)	100
4.6.4 Parça 4 (Korkuluk levhası?).....	107
4.6.5 Parça 5 (Başlık).....	109
4.6.6 Parça 6 (Profilli mimari öge)	110
4.6.7 Parça 7 (Profilli mimari öge)	110
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	112

KAYNAKLAR.....	115
EKLER.....	121

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Dağlık Kilikya ve Isauria bölgelerini gösteren harita.	6
Şekil 2.2 : Zenonopolis, Büyükkarapınar Köyü'nün vadi içindeki görünüşü.	9
Şekil 3.1 : Kiliseden günümüze ulaşan kemerli birim.....	12
Şekil 3.2 : Yasadışı kazıda kemerli birimin hemen önü iş makinası ile kazılmış, beş adet zemin kaplama taşı ortaya çıkmıştır.....	12
Şekil 3.3 : 2008 yılı yüzey araştırmasında belgelenen, daha sonra tahrip edilen kuzey ayağı, kuzey duvarı blokları ve kaya yüzeyinin bir kısmı.	12
Şekil 3.4 : 2008 yılındaki yasadışı kazının ortaya çıkardığı, kuzey duvarıyla batı duvarının birleştiği köşe.....	13
Şekil 3.5 : 2017 yılında gerçekleştirilen ziyarette, kaya kütlelerinin batısında kalan duvar parçasının ve batı duvarının tahrip edildiği görülmüştür.....	13
Şekil 3.6 : 2017 yılında yapılan ziyaret öncesinde yapılan yasadışı kazının ortaya çıkardığı güneydeki tek paye	14
Şekil 3.7 : 2017 yılında yapılan ziyaret öncesinde yapılan yasadışı kazıdan sonra ortaya çıkan güney duvarı, güney ve batı duvarına birleşik ayakları karşılayan payanda.....	14
Şekil 3.8 : Yasadışı kazılar öncesi ve sonrası kilisenin durumu.....	15
Şekil 3.9 : Batı duvarında kaya kütleleri ile kesme taş blokların birlikte kullanımı. ...	18
Şekil 3.10 : Kayaya oyulmuş yüzeylerin örgü ile tamamlandığı duvar inşaatının görüldüğü batı ve kuzey duvarları.	19
Şekil 3.11 : Kesme taş blokların arasında görülen harç.....	19
Şekil 3.12 : Kanlıdivan Kilise 4 kayanın mimariye katılması ve kesme taşların yıkıldığı kısımlarda görülen moloz taşlar	20
Şekil 3.13 : Kanlıdivan 4 Kilisesi kaya ve kesme taş birlikteliği.	20
Şekil 3.14 : Hasanaliler Kilisesi'nin kemer dizisinin arkasında görülen kaya ve üzerinde bloklar	21
Şekil 3.15 : Alahan Batı Kilisesi kuzey odasında ve Yanıkhan Kuzey Kilisesi'nin kuzey duvarında kaya ve kesme taş kullanımı.....	21
Şekil 3.16 : Alahan Doğu Kilisesi kayadan oyulmuş kuzey duvarı ve kesme taşlarla örülmüş batı duvarı kesişimi.....	21
Şekil 3.17 : Batı payandası üzerindeki izler	22
Şekil 3.18 : Paye üzerindeki izler	22
Şekil 3.19 : Güney duvarı blokları ve üzerindeki izler.....	23
Şekil 3.20 : Kuzey ve Batı duvarı blokları ve üzerindeki izler.....	23
Şekil 3.21 : Kuzey duvarında bloklar üzerinde görülen girintiler.	24
Şekil 3.22 : Alahan Batı Kilisesi'nin, Alahan Doğu Kilisesi'nin duvar örgüsü.....	25
Şekil 3.23 : Korykos Transeptli Kilise'nin, Canbazlı Kilisesi'nin duvar örgüsü.....	25
Şekil 3.24 : Cennet-Cehennem Tapınak Kilisesi'nde görülen örgü sistemi	25
Şekil 3.25 : Akören 1 no.lu Kilise'de görülen örgü sistemi	26
Şekil 3.26 : Canbazlı Kilisesi kornişleri	29

Şekil 3.27 : Alahan Doğu Kilisesi kornişleri.	29
Şekil 3.28 : Işıkkale Kilisesi kuzey kemer dizisi ve apsis üzerinde yer alan korniş . 30	
Şekil 3.29 : Plan şemaları karşılaştırması.	30
Şekil 3.30 : Zenonopolis Kilisesi “galerili tip” restitüsyonu	31
Şekil 3.31 : Binbir Kilise 1 no.lu Kilise’nin ve Kalb-Lauzeh Kilisesi’nin çatısını gösteren çizimler	34
Şekil 3.32 : Ostia ve Donuktaş’tan tegula ve imbrex mermer kaplamalar	35
Şekil 3.33 : Zenonopolis Kilisesi’nde tespit edilen tegula ve imbrex taş kiremitler . 36	
Şekil 3.34 : Plan şemaları karşılaştırması	37
Şekil 3.35 : Zenonopolis Kilisesi “galerisiz tip” restitüsyonu	38
Şekil 3.36 : Zenonopolis Kilisesi “galerisiz tip” restitüsyonu 2	39
Şekil 4.1 : Paye başlığı üzerindeki taşçı izleri	41
Şekil 4.2 : Korkuluk Levhası 1, A kenarı üzerindeki tarak izleri	41
Şekil 4.3 : Köy evinde köşe taşı olarak kullanılan, kapı veya pencere parçası olarak yorumlanan profilli blok üzerindeki izler	42
Şekil 4.4 : Murç ve tarak izleri görülebilen devşirme köşe taşı.....	42
Şekil 4.5 : Zenonopolis’teki Korkuluk levhası 2 parçasının çıkıntısı ve Didim’de tespit edilmiş bir yüzünde çıkıntı bulunan templon payesi parçası	44
Şekil 4.6 : Korint Müzesi’nde bulunan levhadaki küçük çıkıntılar.	44
Şekil 4.7 : Korkuluk levhalarının üzerine oturtulan trapez kesitli öğeleri gösteren çizim ve Anchiasmos (Saranda) Bazilikasından trapez kesitli parçalar 45	
Şekil 4.8 : Selçuk Hag. Ioannes Bazilikası ve Alahan Batı Kilisesi, sütun kaidesi üzerinde levhanın oturtulduğu oyuk	45
Şekil 4.9 : Alahan Doğu Kilisesi, in situ templon kaideleri.	45
Şekil 4.10 : Efes Meryem Kilisesi’nde sütunlar arasında trapez kesitli levha üstü örneği	46
Şekil 4.11 : Gemiler Adası, Kilise 3’ün ve İstanbul, Azize Euphemia Kilisesi’nin ambon, solea, templon ve synthronon düzenlemesini gösteren restitüsyonu	47
Şekil 4.12 : Ayasofya Müzesi’nin bahçesinde bulunan, Beyazıt A Kilisesi’nin ambonu, 6. yüzyıl	48
Şekil 4.13 : Değle’de bulunan 31 numaralı bazilikada tespit edilen levhaların plan üzerindeki konumları	49
Şekil 4.14 : Karaman Değle’de bulunan 31 numaralı bazilikada tespit edilen levhaların orta neften görünüşü; önde, ayaklar arasında yüzeyi işlemeli levha ve arkada ayin yerini yan neften ayıran levha	49
Şekil 4.15 : Alahan Doğu Kilisesi’nde yan nefleri ayıran sütunlar üzerinde yer alan korkuluk levhalarının oturduğu oyuklar, Zenonopolis payesinde her hangi bir iz görülememiştir	50
Şekil 4.16 : Lokridos, Daphnousion Bazilikası alçak tipte templon restitüsyonu	51
Şekil 4.17 : Hag. Nikolaos Kilisesi, alçak tipte templon restitüsyonu.....	51
Şekil 4.18 : Yüksek tipte templon ve perde kullanımı örneği.	52
Şekil 4.19 : Ayasofya Kilisesi’nin galerisinde kullanılmış levha.....	53
Şekil 4.20 : Ayasofya Kilisesi’nde pencere altlarında kullanılmış levhalar	54
Şekil 4.21 : Arkeoloji Müzesi’nden pencere şebekesi örneği ve Orlandos’un pencere şebekelerini gösteren çizimi.....	54
Şekil 4.22 : Pencere şebekesinde kullanıldığı düşünülen balıkpulu motifli levha parçası	55
Şekil 4.23 : Zenonopolis, Korkuluk Levhası 1’in ön yüzü.....	56
Şekil 4.24 : Zenonopolis, Korkuluk Levhası 1’in arka yüz ve A kenarı yüzeyi.....	56

Şekil 4.25 : Korykos, Transeptli Kilise’de tespit edilen levha parçası.....	57
Şekil 4.26 : Ayatekla’daki Büyük Kilise’de tespit edilen levha parçası.....	58
Şekil 4.27 : Tapureli A Kilisesi kare korkuluk levhası örneği	59
Şekil 4.28 : Alahan Batı Kilisesi, güney nefte bulunan “cancellus” levhası	59
Şekil 4.29 : Alahan Manastırı’ndan boşluklu levha örnekleri	61
Şekil 4.30 : Silifke Müzesi’ndeki boşluklu levha örneği.....	62
Şekil 4.31 : Berlin Devlet Müzesi’ndeki boşluklu levha örneği.....	63
Şekil 4.32 : Suriye, Huarte’den bir duvar resminde balıkpulu ve lozenge motifine sahip levhalar görülmektedir, resim 4. yüzyıla tarihlenmiştir	64
Şekil 4.33 : İstanbul’dan 5. yüzyıla tarihli balıkpulu motifli levha örneği.....	64
Şekil 4.34 : Zenonopolis, Korkuluk Levhası 2’nin ön yüzü.....	65
Şekil 4.35 : Zenonopolis, Korkuluk Levhası 2’nin arka yüz ve A kenarı yüzeyi.....	66
Şekil 4.36 : Huarte’de tespit edilmiş “yıldız” motifli parçalar	67
Şekil 4.37 : Amorium kazılarında tespit edilen levha parçası köşesindeki palmet ve Katranlı köyünde tespit edilen parçanın üzerinde yer alan sivri üçgenler.....	67
Şekil 4.38 : Sırasıyla Alahan Batı Kilisesi, Didim ve Stobi, Piskopos Philippou Bazilikası levhaları	68
Şekil 4.39 : Zenonopolis, Korkuluk Levhası 3’ün ön yüzü.....	69
Şekil 4.40 : Zenonopolis, Korkuluk Levhası 3’ün arka ve yan yüzü	70
Şekil 4.41 : Zenonopolis, Korkuluk Levhası 4.....	70
Şekil 4.42 : Payeler üzerinde yer alan profiller	72
Şekil 4.43 : Payeler üzerinde yer alan profiller	72
Şekil 4.44 : 32 no.lu Kilise paye başlıkları.....	73
Şekil 4.45 : 31 no.lu Kilise’nin narteks payelerindeki profilli başlıklar.....	73
Şekil 4.46 : Hasanlılar Kilisesi payeleri.....	74
Şekil 4.47 : Kalb-Lauzeh Kilisesi’nin örecek oluşturulan payeleri	74
Şekil 4.48 : Apsisin doğusunda tespit edilmiş Başlık 3.....	75
Şekil 4.49 : Başlık 3.....	76
Şekil 4.50 : Alahan Batı Kilisesi başlığı.....	76
Şekil 4.51 : Canbazlı Kilise galeri katındaki başlık.....	77
Şekil 4.52 : Canbazlı Kilisesi başlığı	77
Şekil 4.53 : Korykos Transeptli Kilise başlığı.....	78
Şekil 4.54 : Korykos Transeptli Kilise başlığı.....	78
Şekil 4.55 : Kanlıdivan Kilise 4’te tespit edilmiş başlık	79
Şekil 4.56 : Binbir Kilise, 6 no.lu Kilise narteks başlığı ve Khirbit-il Khatib Kilisesi başlıkları.....	79
Şekil 4.57 : Zenonopolis Kilisesi’nde tespit edilen kornişin günümüze ulaşan dışbükey profili	80
Şekil 4.58 : Korniş Parçası 2’nin profillerini gösteren fotoğraf	81
Şekil 4.59 : Korniş Parçası 3’ün alt yüzeyi	82
Şekil 4.60 : Butler’ın korniş tipolojilerinin değişimini gösteren çizimi.	83
Şekil 4.61 : Meryemlik, Ayatekla Bazilikası’nın “S” biçimli apsis kornişleri.....	84
Şekil 4.62 : “Transeptli Kilise” nin kyma-rekta apsis kornişleri.....	85
Şekil 4.63 : Katedral’in “S” biçimli apsis kornişleri	86
Şekil 4.64 : Alahan Batı Kilisesi’nin içinde yerde bulunan korniş.....	87
Şekil 4.65 : Alahan Batı Kilisesi yakınlarında bulunan “S” profilli korniş.....	87
Şekil 4.66 : Alahan vaftizhane yapılarındaki kornişler	88
Şekil 4.67 : Alahan Doğu Kilisesi kornişleri.	89
Şekil 4.68 : Canbazlı Kilisesi’nin içinde bulunmuş kornişe ait blok.....	89
Şekil 4.69 : Kanlıdivan Kilise 1’in mekanı çevreleyen kornişleri.....	90

Şekil 4.70 : Kanlıdivan Kilise 2'nin apsis kornişleri	90
Şekil 4.71 : Kanlıdivan ören yerinde arazide bulunan “S” profilli korniş bloku	91
Şekil 4.72 : Emirzeli Kilise 1'in apsis kornişleri	91
Şekil 4.73 : Dairesel kabartmalar	92
Şekil 4.74 : Dağ Pazarı Kilisesi, kapı lentosu	93
Şekil 4.75 : Kanlıdivan'deki kapı lentosu üzerinde yer alan kabartmalar	93
Şekil 4.76 : Canbazlı Kilisesi, kapı lentosu	93
Şekil 4.77 : Binbir Kilise 31 No.lu Kilise kemerleri üzerindeki farklı kabartmalar ..	94
Şekil 4.78 : Kalb-Lauzeh Kilisesi kemerlerinin kilit taşındaki ve Amorium kazılarında ortaya çıkan blok üzerindeki kabartmalar	94
Şekil 4.79 : Zenonopolis arazide tespit edilen eşik taşı	95
Şekil 4.80 : Mamaloukos'un sınıflandırmasına göre eşik taşı ve sövelerin yerleşimleri	96
Şekil 4.81 : Kapı lentosu olarak yorumlanan devşirme parça	98
Şekil 4.82 : Kapı lentosu ya da korkuluk levhası parçası olması uygun olan devşirme blok	99
Şekil 4.83 : Alahan, Dağ Pazarı ve Kanlıdivan Kiliseleri'ndeki kapı lentoları	99
Şekil 4.84 : Binbir Kilise kapı lentosu örnekleri.	99
Şekil 4.85 : Kadınhanı, Taşhan ve Karatay, Obrukhan'da devşirme olarak kullanılmış pencere lentoları	100
Şekil 4.86 : Zenonopolis, kesişen daireler motifine sahip parça	101
Şekil 4.87 : Binbir Kilise'deki 21. no.lu Kilise'de ve mozaik üzerinde kullanılmış motif örnekleri.	101
Şekil 4.88 : Berlin Devlet Müzesi'nde korunan rölikerin motifli yüzeyleri.	102
Şekil 4.89 : Kesişen dairelerden oluşan levha örneği	102
Şekil 4.90 : Sütun başlığı üzerinde yer alan kesişen daireler motifi	103
Şekil 4.91 : Olympos'taki boşluklu levha dekorasyonları	103
Şekil 4.92 : Oyma ve kabartma tekniğinde yapılan parçalar.	104
Şekil 4.93 : Geç Dönem Bizans payeleri üzerinde yer alan kesişen daireler motifi	104
Şekil 4.94 : Zenonopolis'te tespit edilmiş parça	106
Şekil 4.95 : Amorium kazılarında bulunmuş kesişen dairelerden oluşan levha parçaları	106
Şekil 4.96 : Demre'de tespit edilmiş levha	106
Şekil 4.97 : Köy evinde tespit edilen korkuluk levhasını andıran blok.	108
Şekil 4.98 : Konya'da tespit edilmiş devşirme levhalar.	108
Şekil 4.99 : Kadınhanı, Taşhan ve Karatay, Obrukhan'da devşirme olarak kullanılmış levhalar	108
Şekil 4.100 : Devşirme olarak duvar örgüsünde kullanılmış başlık	109
Şekil 4.101 : Korniş ya da başlığı anımsatan profil parça	110
Şekil 4.102 : Pahlanmış yüzeylerden oluşan kapı, pencere veya kornişe ait olduğu düşünülen parça	110
Şekil A.1 : Korkuluk Levhası 1'in mevcut durumu	123
Şekil A.2 : Korkuluk Levhası 1'in özgün durumuna ilişkin öneriler.	124
Şekil A.3 : Korkuluk Levhası 2'nin mevcut durumu	126
Şekil A.4 : Korkuluk Levhası 2 parçasının levhanın bütünündeki olası konumu. ..	127
Şekil A.5 : Korkuluk Levhası 3'in mevcut durumu	129
Şekil A.6 : Korkuluk Levhası 3'in özgün durumu	130
Şekil A.7 : Korkuluk Levhası 4'ün mevcut durumu	132
Şekil A.8 : Kornişlerin mevcut durumu	134
Şekil A.9 : Kornişlerin mevcut durumu	135

Şekil A.10 : Kornişlerin mevcut durumu	136
Şekil A.11 : Kornişlerin olası özgün biçimleri ve diğer kiliselerdeki kornişlerle karşılaştırılması.	137
Şekil A.12 : Başlık 1 ve 2'nin mevcut durumu	139
Şekil A.13 : Başlık 1 ve 2'nin özgün durumu.	140
Şekil A.14 : Başlık 3'ün mevcut durumu	142
Şekil A.15 : Başlık 3'ün mevcut durumu	143
Şekil A.16 : Kemer üzerinde yer alan dairesel kabartmalar mevcut durumu	145
Şekil A.17 : Kemer üzerinde yer alan dairesel kabartmaların özgün durumu.....	146
Şekil A.18 : Eşik taşının mevcut durumu	148
Şekil A.19 : Eşik taşının özgün durumu	149
Şekil B.1 : Parça 1 (Lento) mevcut ve olası özgün durumu	151
Şekil B.2 : Parça 2 (Lento) mevcut ve olası özgün durumu	153
Şekil B.3 : Parça 3 (Korkuluk Levhası) mevcut ve olası özgün durumu.	155
Şekil B.4 : Parça 4 (Korkuluk Levhası?) mevcut ve olası özgün durumu.....	157

ZENONOPOLİS KİLİSESİ VE ERKEN BİZANS MİMARLIĞI İÇİNDEKİ YERİ

ÖZET

Çalışma kapsamında, antik Isauria bölgesinde yer alan Zenonopolis (Büyükkarapınar köyü-Karaman) antik kentinde bulunan kilise, kilise çevresinde tespit edilmiş taş mimari eserler ve Büyükkarapınar Köyü'ndeki evlerde devşirme olarak kullanılmış parçalar konu alınmıştır. 2008-2009 yıllarında yüzey araştırmasında bulunan parçalar grubunun yanında 2017 yılında tez kapsamında gerçekleştirilen ziyarette tespit edilen parçalar da değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde Isauria Bölgesi, İmparator Zeno, Zenonopolis antik kenti ve kentin araştırma tarihi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bölümün amacı kilisenin bulunduğu bölgeyi, antik kenti, 5. yüzyılın siyasi olaylarını ve dönemin koşullarını ana hatlarıyla anlamaktır.

İkinci bölümde Zenonopolis antik kentinde, yaylada tespit edilen kilisenin kalıntı durumu ve inşaat özellikleri incelenmiştir. Belgeleme çalışmalarından elde edilen veriler doğrultusunda kilisenin mevcut durumu detaylı şekilde tanıtılmış ve ölçüleri verilmiştir. Ayrıca 2008 yılında ve 2017 yılı öncesinde gerçekleştirilen yasadışı kazılardan söz edilmiş ve bu kazıların kilisede oluşturduğu tahribata ve yeni kattığı bilgilere değinilmiştir. Kilisenin günümüze ulaşan özelliklerinden yola çıkılarak yakın coğrafyada bulunan çağdaş, benzer kiliseler ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Bunun sonucunda üç farklı restitüsyon önerisi hazırlanmıştır. Arazide bulunan başlık ve korniş parçalarının konumları bu önerilerde tartışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde kilise alanında tespit edilmiş on iki adet taş mimari eser ve Büyükkarapınar Köyü'ndeki evlerin duvarlarında devşirme olarak kullanılmış sekiz adet parça incelenmiştir. Eserlerin mevcut durumu ve ölçüleri yüzey araştırması sırasında gerçekleştirilen belgeleme çalışmaları ve ölçekli fotoğraflar yardımıyla detaylı olarak açıklanmıştır. Parçaların işlevi, tarihlendirilmesi ve yapıda kullanıldığı bölümlere ilişkin öneriler için, taş mimari eserler başta Isauria ve Kilikya Bölgesi çağdaş kiliseleri olmak üzere Likya, Pamfilya, Suriye ve başkent Konstantinopolis kiliselerinde tespit edilmiş mimari plastik ile karşılaştırılmıştır.

Tezin amacı 2008-2009 yıllarında iki defa ile sınırlı yüzey araştırması sırasında belgelenen kilise ve kilisenin mimari taş eserlerini yakın coğrafya örnekleri ile özellikle mevcut literatür yardımıyla karşılaştırarak değerlendirmek ve hem kilisenin hem de mimari plastiğinin özgün durumuna ilişkin önerilerde bulunmaktır. Ayrıca 5. yüzyıla tarihlenen ve Zenonopolis antik kentinin adı geçtiği bir yazıttan yola çıkılarak İmparator Zeno'nun (ve/veya kardeşinin) doğduğu kente bir kilise armağan etmiş olması düşüncesi üzerinde durulmuştur. Bu sebeple Zenonopolis Kilisesi'nin

erken dönem Bizans kiliselerinin mimari plastiği ile uyum içinde olduğunu kanıtlamak ve elde edilen bilgiler sayesinde kiliseyi 5. yüzyıla tarihlemek mümkün olmuştur.

ZENONOPOLIS CHURCH AND ITS PLACE IN EARLY BYZANTINE ARCHITECTURE

SUMMARY

In 2008-2009, Turgut Saner led two field surveys at four different places of ancient cite of Zenonopolis. The ruins of the church, the necropolis area, re-used architectural pieces which are founded at village houses, a mountain fortress have been documented. The church which is located in ancient settlement of Zenonopolis (today Büyükkarapınar Köyü near Ermenek) which takes places in ancient Isauria region, architectural stone pieces and pieces which are used for spolia in houses of Büyükkarapınar village are subjects of this thesis. Besides pieces that were found during the field surveys at 2008-2009, pieces detected during the expedition at 2017 are also considered. At the beginning of the work, the results of the field survey related to the church were compiled and the current situation was examined with supporting drawings. In addition to the field survey data, a literature search was conducted on the region and in 2017, the Alahan Monastery, Hagia Thekla, Corycus, Canbazlı, Emirzeli, Cennet-Cehennem, Dağ Pazarı, Kanlıdivan churches and Silifke Museum were visited together with Zenonopolis ancient city. Plans of the churches and the pieces in the third dimension which have lasted until today are observed on-site and the pieces found to resemble the architectural decoration of the Zenonopolis Church are photographed in scale.

First chapter of this thesis addresses the Isauria region, Emperor Zeno, ancient settlement of Zenonopolis and research history of the ancient site. The aim of this chapter is to explain the region of the church, ancient site, political events of 5th century and the circumstances of the era generally. Isauria is one of the hilliest and the stiffest area of Asia Minor. Zenonopolis, the birth place of the emperor Zeno, is situated on the south hinterland of Asia Minor, in the modern Turkish province of Karaman. Ancient city arose on the Küçüksu Valley which is close to the Göksu (Kalykadnos) Valley. The people of this region was known as the builder, besides being known as the barbarian. In ancient time they had a reputation for construction skill.

Bean and Mitford made researches in mountainous Cilicia between 1964 and 1968, but also went to Zenonopolis. The first survey of the city on the ground was made by the Bean and Mitford team to find the inscription. Shortly after the research, in 1970, a short article about the findings of this research was published. It is told that the foundations of the structures and tombs are destroyed, that all the ashlar are carried from the side, the ancient traces are composed of only a few rock-cut sarcophagi. Long after this visit to Bean and Mitford, in 2003, Osman Doğanay came to the area for his master's thesis and briefly mentioned the single arch that reached today and few pieces. In 2004, Turgut Saner visited the city and made his first observations with the article "*Zeno, Zenonopolis and the Church of St. Socrates*" in the book "*Essays on Byzantine Architecture*". Four years after this visit, a field survey and

documentation study was conducted in 2008-2009, for a limited period of two years. After field surveys in 2016, Saner has published a more detailed article about the church which is called "*A Recent Contribution to the Late Antique Architecture of Isauria: Zenonopolis Church*". Beginning of the 20th century, an inscribed marble slab which was brought to Braniewo (Poland) from Zenonopolis was determined in İstanbul, Kapalı Çarşı. Most of the scholars have dated slab to the year 488. The inscription mentions aqueduct leading to a fountain which is surrounded by atrium of the Church. This architectural composition has interpreted as the Church of St. Socrates by scholars. Saner argued that the Church which is founded in Zenonopolis might be as the Church of St. Socrates in terms of reflecting of some specific features of the 5th century.

Ruins of the church and construction technique are investigated in second chapter. According to documentation in field surveys, current status of the church is explained in details and dimensions are provided. Also, the new information obtained from illegal excavations in after 2008 and pre 2017 and their damage to the church are referred. Starting from the features of the church that remained until today, comparisons were made between the church in Zenonopolis and contemporary and similar churches. The plan of the Zenonopolis Church follows basilical plan with three naves seen in the Isauria, Cilicia and Syrian churches of the 5th and 6th centuries. In the church, the divisions that divide the side naves and the mid-nave are again in the same geography. century features. Sections of used piers are quite large, and side naves of the church are narrow. In Binbir Kilise, Isauria, Cilicia and Syria, many examples of churches with wide pier and narrow sides were found. Some of these examples have galleries and others have not. For this reason, it is not possible to arrive at the conclusion that the Zenonopolis Church has a gallery or not. In the same way, it is known that 5th century churches used vaults or wooden roofs as cover systems. The roofing of the Zenonopolis Church is a rather heavy member made of limestone. As a result of the research on the carrying of these heavy roofs of the wooden roof, it was determined that many temples in the Greek and Roman period had wooden roof and were covered with stone roof elements. In other words, it is possible that the roof of the Zenonopolis Church is vault or wood. Three different restitutions were prepared for the church with the results obtained from these data. These are classified as "galleried" and "not galleried". Each restitution is presented in two different suggestions as a wooden roof and a vault. Location of the capital and three moldings which were discovered in the field are discussed. The main difference in the plans of the three proposals is that Capital 3 changes its position

Twelve architectural stone pieces and eight pieces which are used for spolia in houses of Büyükkarapınar village are investigated. Current states and dimensions of artifacts are explained in details with the help of documentation and photos with scaled which were obtained during the field surveys. In order to come up with suggestions for functions, dates and parts of the pieces that are used in the structure, architectural stone pieces are compared to architectural plastic that belongs to contemporary churches mostly from Isauria and Cilicia regions and Licia, Pamfilia, Syria and capital Constantinopolis. The fragments of barriers found in the church area and village houses are the richest in terms of decoration. The chancel screen 1 and 2 and the piece 3 used as a spolia in a village house are more detailed in terms of decoration than the other architectural pieces. For this reason, these three parts were

encountered more closely in similar geographical areas. These examples have features of 5th and 6th century. In the same way, it has been seen that as a result of the comparisons made for the other parts thought to be barriers in the village houses, the parts reflect the characteristics of the church and early period. The same applies to parts that are supposed to be lintel. It is seen that the three different block parts in the church area belong to the moulding block with the "S" profile. Kyma-recta profiled moulding blocks are used in church architecture especially in 5th and 6th centuries. It has been found that the moulding pieces in Zenonopolis are in harmony with the mouldings in early church examples in the immediate vicinity. In capitals of pier, kinship to the 5th century architecture of the ancient Cilicia and Isauria is seen. Profiles of capitals 1-2 and 3 on the piers that separate the naves reflect the characteristics of the close geography. It is also seen that there are parts of the village carrying late Byzantine features. This finding verifies that, ancient city of Zenonopolis was under the influence of Byzantine and was used for centuries. It may also be the result of the church being restored in later stages and being used for many years.

Besides, relying on an inscription which is dated to 5th century and having name of ancient city Zenonopolis written on it, idea of Emperor Zeno (and/or his brother) giving a church as a gift to his hometown is emphasized. All this makes it possible to prove that Church of Zenonopolis is in a harmony with architectural plastic of other early era Byzantine churches. Also that reasoning leads us to date the Church to the 5th century. As a result of the evaluations, it has been seen that the architectural stone works of the church and the construction technique have many partnerships especially with the Alahan West Church. Hill thinks that the monastery in Alahan was built by the Corycus Church G (Transept Church), Corycus Church H (Tomb Church), Corycus Cathedral Church and the Dağ Pazarı Church by Zeno's investments. Gough, Mango, and Harrison agree with Hill on Alahan structures. It is known that Zeno has invested in several churches in Syria. Hugh Elton has given a new dimension to the controversy, stating that the decorative features of the Alahan structures are too "simple" to be built by the empire. Unlike Elton, it is possible that in the 5th century, the Emperor would present a church in the city of his own birth, in the construction of a dense church in the Isauria, Cilicia and Syrian territories, if the claims of other researchers were correct. In this context, the research overlaps with Saner's thought that Zenonopolis Church (founded by the "courtyard church" in the inscription named Zenonopolis) was built / restored by Emperor Zeno and / or his brother in the 5th century. The Zenonopolis Church, with its architectural and decorative features, is consistent with the 5th century and is likely to be associated with the Imperial family. If so, it will bring a new dimension to the debate over whether the Alahan West Church, which has so many common characteristics, is realized by the imperial initiative.

1. GİRİŞ

2008-2009 yıllarındaki iki sefer ile sınırlı yüzey araştırmasında, Turgut Saner'in (İTÜ) yürütücülüğünde Zenonopolis antik kentinin dört farklı yerinde çalışmalar sürdürülmüştür. Köyün yaylasında karşılaşılan kilise kalıntısı (ve burada bulunan parçalar grubu), nekropol alanı, Büyükkarapınar Köyü'ndeki evlerin yapımında kullanılmış olan devşirme parçalar grubu, Gülpınar Dağı'nın güneye ve doğuya, Küçüksu Vadisi'ne açılan yerinde konumlandırılmış tahkimat çalışma başlıklarıdır. Kilise kalıntısı, burada tespit edilmiş parçalar ve köy evlerinde duvar örgüsü içinde bulunan parçalar bu tez kapsamına alınmıştır.

Çalışmanın başlıca hedefi, Büyükkarapınar Köyü'nün yaylasında tespit edilen kilise kalıntısı, kilise alanında bulunan on iki adet taş mimari eser ve köy evlerinde tespit edilmiş yedi adet devşirme parça ile ilgili kapsamlı ve güncel bir değerlendirme sunmaktır. Çalışmanın başında kilise ile ilgili yüzey araştırması sonuçları derlenmiş ve güncel durumu özgün çizimlerle desteklenerek incelenmiştir. Yüzey araştırması verilerinin yanında bölge ile ilgili literatür taraması yapılmış ve 2017 yılında tez kapsamında, Zenonopolis antik kenti ile birlikte, Alahan Manastırı, Ayatekla, Korykos, Canbazlı, Emirzeli, Cennet-Cehennem, Dağ Pazarı, Kanlıdivan kiliseleri ve Silifke Müzesi ziyaret edilmiştir. Kiliselerin plan özellikleri ve günümüze ulaşan üçüncü boyuttaki elemanları yerinde gözlemlenmiş, Zenonopolis Kilisesi'nin mimari dekorasyonuna benzediği tespit edilen eserler ölçekli şekilde fotoğraflanmıştır.

Zenonopolis'in bulunduğu coğrafyayı ve koşulları anlamak amacıyla, çalışmaya Isauria ve Kilikya bölgesi araştırmalarıyla başlanmış, taş işçiliğindeki ustalıkları ve savaşçı kişilikleriyle bilinen Isauria halkına dair genel bilgilere yer verilmiştir. Bu doğrultuda özellikle imparator Zeno döneminin siyasi ve askeri tarihine değinilmiştir. İmparatorun doğum yeri olan Zenonopolis antik kenti ve bölge araştırmaları ile ilgili güncel araştırmalar aktarılmıştır.

Çalışmanın ikinci aşamasında 5. yüzyıla ait olduğu düşünülen kilisenin özgün plan şemasının restitüsyonu için başta Karaman, Mut ve Silifke etrafındaki 5. ve 6. yüzyıl

kiliseleri olmak üzere Suriye kiliselerinin plan özellikleri ve kesitleri üzerinde çalışılarak Zenonopolis Kilisesi için restitüsyon önerileri geliştirilmiştir. Yüzey araştırması verilerinden Zenonopolis Kilisesi'nin üç nefli ve bazilikal planlı olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte günümüze ulaşan duvar örgüsünden ve tek kemer biriminden elde edilen sonuçlarla, kilisenin payelerinin oldukça büyük ve yan neflerinin dar olması gibi ayırt edici özelliklere sahip olduğu belirlenmiştir. Bu özellikleri barındıran çağdaş kiliseler gruplandırılmış ve bu kiliselerin galerili veya galerisiz olma özellikleri incelenmiştir. Bu sonuçlardan Zenonopolis Kilisesi için farklı restitüsyon önerileri hazırlanmıştır.

Çalışmanın üçüncü aşamasında Zenonopolis Kilisesi etrafında tespit edilen on iki adet taş eleman ve köy evlerinde devşirme olarak kullanılmış yedi adet parça değerlendirilmiştir. Zenonopolis'te bulunan bu parçaların tarih ve işlev açısından incelenmesine yardımcı olacak benzer eserler Isauria, Kilikya, Suriye, Konstantinopolis, Likya, Karya, İyonya ve Pamfilya'yı kapsayan coğrafyada tespit edilmiştir. Benzer örneklerden faydalanılarak parçaların özgün durumlarına ilişkin öneri çizimleri hazırlanmıştır. Restitüsyon için verileri yetersiz kalan parçaların sadece güncel durumları değerlendirilmiş ve çizilmiştir.

Bölgenin erken dönem kilise yapılarına ilişkin araştırma tarihi kısıtlıdır ve 5., 6. yüzyılın mimari dekorasyonuna dair bir katalog veya kapsamlı bir inceleme yapılmamıştır. Araştırmalar 20. yüzyılın başında Ramsay ve Bell ile başlamıştır. Sonrasında Gough'un özellikle başta Alahan ve Dağ Pazarı kiliseleri olmak üzere Anazarva, Ayaş ve Mahras Dağı'ndaki kiliseler üzerine 1950-1975 yılları arasında gerçekleştirdiği kazı çalışmaları ve kazı raporları bulunmaktadır. Ancak maalesef Gough'un beklenmeyen ölümü sebebiyle kazı çalışmaları kapsamlı bir şekilde yayınlanamamıştır. 1990'lı yıllar ile birlikte Isauria ve Kilikya'nın erken dönem kiliselerini detaylı şekilde inceleyen ve derleyen Hild, Hellenkemper ve Hill isimleri öne çıkmaktadır. Hild ve Hellenkemper'in "*Kilikien und Isaurien*" ve Hill'in "*The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria*" kitapları bu coğrafyadaki tüm erken dönem kiliseleriyle ilgili kapsamlı bilgiler içermektedir. Ayrıca Karaman, Binbir Kilise ile ilgili Ramsay ve Bell'in kitabının yanında Eyice'nin yayınları temel kaynaklardır. Eyice'nin Kilikya ve Isauria bölgesindeki kiliseler ile ilgili de pek çok yayını bulunmaktadır. Bölgenin kilise araştırmaları ve yayınları "mimari plastik" araştırmalarına göre nispeten daha kapsamlıdır. Mimari plastik ile ilgili bilgilere

yalnızca yapı monografilerinin içindeki çizimlerde ve fotoğraflarda rastlanmaktadır. “Geç Antik ve Bizans Yapıları Kapı Çerçevesi Profilleri” başlıklı doktora tezinde Bizans dönemi bezeme programının ve örneğin profillerin tespit edilme güçlüklerini Özügül (2005, s. 9) şu şekilde açıklamıştır:

“...Bizans mimarisinde bu öğelerin kendi içlerinde serbest gelişimleri, yapının bezeme programına katılımlarının gittikçe azalmasıyla araştırmacılar için daha zayıf bir referans olmaya ve literatürde de ihmal edilmeye başlamıştır.”

Herzfeld ve Guyer’in Meryemlik ve Korykos’taki yapıların mimarisi ve mimari plastiğine dair çizimleri içeren “*Monumenta Asiae Minoris Antiqua Meriamlik und Korykos*” isimli yayın, Zenonopolis Kilisesi’nin mimari plastiğinin özellikle korniş ve korkuluk levhası bloklarının çağdaş kiliseler ile karşılaştırmasında başlıca kaynak olarak kullanılmıştır. Sonrasında Ayatekla’da Metin Ahunbay da yüzey araştırması çalışması yürütmüştür.

Gough’un ardından 1985 yılında eşi tarafından Alahan’da gerçekleştirilen çalışmaların derlendiği yayında kiliselerin mimari plastiğine dair çizimler ve fotoğraflara yer verilmiştir. Gough’tan sonra 2002-2006 yıllarında Alahan’da Göksu Arkeoloji Projesi gerçekleştirilmiştir. Elton ve Mietke’nin Alahan Kiliseleri’nin mimarisine ve mimari bezemesine ilişkin yorumları çalışmanın hemen ardından yayınlanmıştır, ancak mimari plastik ile ilgili fotoğraflar ve çizimler kısıtlıdır.

2. ISAURIA VE ZENONOPOLİS

2.1 Antik Isauria

Tez kapsamında incelenen Zenonopolis kilisesinin içinde yer aldığı bölge, antik Isauria ve Dağlık Kilikya'ya karşılık gelmektedir. Kilikya bölgesi, farklı coğrafi özellikleri sebebiyle iki bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgeler antik kaynaklarda, Dağlık (Trakheia) Kilikya ve Ovalık (Pedias) Kilikya olarak adlandırılmıştır. Dağlık Kilikya İmparator Diokletianus döneminde (284-305) bir takım idari düzenlemeler ile Ovalık Kilikya'dan ayrılmıştır. Dağlık Kilikya'nın düz alanı oldukça azdır, bu sebeple tarımsal aktiviteler sınırlıdır, ancak Akdeniz'e kıyısı olması sebebiyle deniz ticareti gelişmiştir (Strabon, XIV, V, s. 669). Bu ticaret sayesinde Kıbrıs, Doğu Akdeniz ülkeleri, Konstantinopolis ve Yunanistan ile ticaret yapılmış, kültürel alışveriş sağlanmıştır. Kilikya ve Isauria arasında hiçbir zaman kesin sınırlar olmamış, bu bölgeler farklı tarihi dönemlerde farklı toprakları ifade etmiştir. İki bölgenin birbiriyle bazen kesişen, bazen ayrılan farklı ve uzun tarihleri vardır. Bu tezin kapsamını İmparator Zeno dönemi (474-491) ile öncesi ve sonrası ilgilendirmektedir.

Strabon (XII, VI, s. 569) kitabının on ikinci cildinde Torosların yakınında bulunan alanı "Isaurike" olarak isimlendirmiş ve Lykaonia'nın içine dahil etmiştir. Bu bölgede "Isauria Vetus" ve "Isauria Nova" olarak isimlendirilen iki köyün olduğunu yazan Strabon, bu coğrafyanın "haydutlar ile dolu olduğunu" deniz kıyılarının da "korsanların kontrolünde" bulunduğunu söylemektedir. Aynı kitabın on beşinci cildinde ise bölgeden Isauria olarak bahsedilmiştir ve Kilikya bölgesinin bir parçası olarak gösterilmiştir (Strabon, XIV, V, s. 669). Strabon'un betimlemelerine göre Lykaonia'daki Isaurike ile Dağlık Kilikya'nın kuzeyinde kalan Isauria aynı bölgelerdir.

Isauria ve Dağlık Kilikya'nın sınırları kaynaklarda değişiklik göstermektedir. Dağlık Kilikya bölgesi dört alt bölgeye ayrılmıştır, kuzeyinde kalan kısım Isauria olarak isimlendirilmektedir. Bu Kuzey Dağlık Kilikya, yani Isauria olarak tanımlanan alanın sınırları güneyde Göksu'nun (Kalykadnos) en büyük kollarından biri olan Ermenek

çayı, kuzeyde ise Konya platosudur. Aynı zamanda Pisidya ile komşudur. Doğu Dağlık Kilikya ise Limonlu (Lamas) Çayı ile Göksu arasında kalan bölgedir. Bu bölge aynı zamanda Olba Teritoryumu olarak bilinmektedir. Orta Dağlık Kilikya *Regio Kelenderitis* olarak adlandırmıştır. Kesin olarak bilinmemesine rağmen sınırları batıda Anemurium doğuda ve kuzeyde ise Göksu'dur. Son bölge ise Batı Dağlık Kilikya yani Lamotistir (Zorluoğlu, 2005, s. 919).

Bu çalışmada 5. ve 6. yüzyılın inşaat teknikleri ve mimari bezeme ayrıntılarını araştırmak ve Zenonopolis Kilisesi ile karşılaştırmak amacıyla incelenen kiliselerin çoğu Zorluoğlu'nun sınıflandırması temel alındığında Doğu Dağlık Kilikya ve Orta Dağlık Kilikya bölgelerinin içinde kalmaktadır. Bugünkü sınırlar göz önünde bulundurulursa örnekler Mersin İli'nin, Silifke, Mut, Anamur ve Erdemli ilçelerinde yer almaktadır.

Şekil 2.1 : Dağlık Kilikya ve Isauria bölgelerini gösteren harita (Zorluoğlu'nun haritasından uyarlanmıştır, 2018).

2.2 İmparator Zeno

Isauria'daki karışıklıklar ve askeri olaylar Zeno'nun tahta çıkmadan önce Bizans Sarayı ile yollarının kesişmesini sağlamıştır. 4. yüzyılda bu coğrafyadaki kara ve deniz korsanlıkları ve Isauria halkının sürekli ayaklanması sarayın bu bölgede

savunma hattı oluşturmasına neden olmuş, şehirler askeri açıdan güçlendirilmiştir. Buna rağmen imparatorluk zaman zaman bu savaşçı halkın desteğini başka ayaklanmaları bastırmakta kullanmıştır. Yani saray dönemin tehlikelerine karşı Isauria halkının askeri becerilerinden yararlanmıştır. Bu karışıklar içinde Isaurialı bir kabile reisi olan Zeno o zamanlar kullandığı adıyla Tarasikodissa, İmparator 1. Leo'ya destek vermek amacıyla başkente çağırılmıştır. Tarasikodissa, 466 yılında özel saray bölüğü komutanı olmuş ve ismi Zeno olarak değiştirilmiştir. Sonrasında İmparator'un kızı Ariadne ile evlendirilen Zeno'nun ilk görevi Isauria'daki ayaklanmalarla, yani kendi halkıyla ilgilenmek olmuştur. 1 Leo'nun ölümünden sonra, saray içi karışıklıklar nedeniyle devre dışı bırakılan ve iki kere tahta geçen Zeno'nun ilk imparatorluk dönemi 474-475 yılları arasında sadece bir kaç ay srmştir. Sebebi İmparator Zeno'nun Isaurialı olması ve dolayısıyla Bizanslı soylular ve Bizans halkı tarafından benimsenmemesidir. Soylular ve Bizans ordusunun Isaurialı olmayan mensupları Zeno'nun kayınvalidesi Verina'nın başlattığı bir komploya katılmışlardır. Baskılara dayanamayan Zeno Konstantinopolis'te yaşayan bazı Isaurialı devlet adamlarıyla ve devlet hazinesiyle birlikte memleketi Isauria'ya kaçmış ve devletin başına Verina'nın erkek kardeşi Basiliscus geçmiştir. Sonraki 20 ay boyunca Zeno Isauria'da bir kaleyi s olarak kullanmış ve asker toplayarak onları yetiştirmiştir. Efsaneye göre, o sırada Zeno'nun Meryemlik Ayatekla'ya yaptığı ziyarette Azize Thekla ona Konstantinopolis'i geri alması için yol göstermiştir. Zeno bunun zerine Konstantinopolis'e doğru yola çıkmış ve yeniden tahta geçmiştir. İkinci imparatorluk dönemi ise 476-491 yılları arasında birçok ayaklanma, suikast girişimi ve i savaşlara rağmen yaklaşık 15 yıl srmştir (Norwich, 2012, s. 141-151; Ostrogorsky, 2015, s. 56-58).

2.3 Zenonopolis ve Araştırma Tarihçesi

İmparator Zeno'nun doğum yeri olan Zenonopolis, antik dönemde Isauria ve Dağlık Kilikya bölgelerinin içinde, Göksu (Kalykadnos) Vadisi'ne yakın, bugünkü Kksu Vadisi'nde yer almaktadır. Karaman'ın Başayla İlçesi'ne bağlı Büyükkarapınar köyü antik Zenonopolis'in kalıntı alanına yerleşmiştir. Büyükkarapınar Köyü'nün hemen komşusu, Elmayurdu Köyü'nn eski ismi İznebol'dur. Zenonopolis ya da bazı kaynaklarda geçtiği şekliyle Zenopolis sözcüğü zamanla değişip, dönüşerek "İznebol" halini almıştır. Elmayurdu köyünde antik yerleşime dair iz bulunmaması

sebebiyle bu köyün 3 km. kuzeyinde konumlanan Büyükkarapınar Köyü Zenonopolis ile özdeş kabul edilmiştir (Saner, 2004, s. 188-189; 2016, s. 75). Zenonopolis antik kenti bu isimle bilinen üç kentten biridir; ilk ismi Rusumblada'dır. Diğer iki yerleşmeden biri Mısır'daki şehit Aziz Menas ziyaret yeridir. Likya'daki Pinara antik kenti de bir zamanlar Zenonopolis ismiyle anılmıştır. Muhtemelen çok önem taşımayan bir köy ya da kasaba olan Rusumblada, İmparator Zeno'nun doğum yeri olması sebebiyle kent statüsüne yükseltilmiş ve adı Zenonopolis olarak değiştirilmiştir.

20. yüzyılın başında İstanbul, Kapalıçarşı'da Alman arkeolog Theodor Wiegand tarafından görülmüş ve kopyalanmış bir mermer yazıt Zenonopolis'ten bahsetmektedir ¹. Yazıt Polonya'da, Braniewo'ya götürülmüştür. Yazıtı ilk olarak Delehay (1911, ss. 316-320) yorumlamış, aynı yıl Wiegand (1911, s. 297) yazıt ile ilgili kısa bir yazı yayınlamıştır. Sonrasında Halkin (1953, s. 88) ve Kublinska (1994, ss. 169-175) yazıtı yorumlar eşliğinde tekrar incelemiştir. Yazıt için 488 yılı kesin bir tarih olarak belirtilmektedir. Yazıtın içeriğinde bir su yolu onarımından bahsetmektedir ve İmparator Zeno'nun kardeşi Longinus'un adı geçmektedir. Yazıtın Kublinska'nın Fransızca yorumundan Mazlum tarafından Türkçe'ye çevrilmiş hali şu şekildedir:

“Parlak Zenonopolis kentinin imanlı piskoposu Firminianos, ünlü Flavius Longinus'un konsüllük görevinden sonra Aziz Sokrates'in su yolunu tümüyle yeniden inşa ettirmiştir; suyu muzaffer şehidin çeşmeli avlusuna akıtmıştır. Bu sudan faydalanan sizler dua edin. Edin ki, aziz şehidin koruması altında bu su yolu yıllar yılı bozulmadan kalsın (Saner, 2004, s. 192)²”.

Saner (2004, ss. 185-197; 2016, ss. 75-84), Zenonopolis kentinin adının geçtiği bu yazıttan yola çıkarak Büyükkarapınar'da tespit edilen bu kilisenin Aziz Sokrates'e adandığını ve kilisenin yapımında ya da onarımında Zeno'nun veya kardeşinin payı olduğunu düşünmektedir. Bu çıkarımı yaparken, kilisenin dekorasyonunun ve inşaat tekniklerinin 5. yüzyıl yapılarıyla, özellikle Alahan Batı Kilisesi ile uyumlu olmasını dayanak noktası olarak göstermiştir.

¹ Saner'in (2004, ss. 190-194; 2016, s. 81) Zenonopolis yayınları, yazıt ve yazıtın araştırma tarihi ile ilgili detaylı bilgiler içermektedir. Burada sadece Saner'in çalışmalarının kısa bir özetine değinilmiştir.

² Türkçe'ye Prof. Dr. Deniz Mazlum tarafından çevrilmiştir.

Şekil 2.2 : Zenonopolis, Büyükkarapınar Köyü'nün vadi içindeki görünüşü (Saner, 2008).

Kentin adı 6. ve 9. yüzyıllar arasında İstanbul ve İznik konsillerine katılan piskopos isimleri sayesinde bilinmektedir. Isauria kentlerinin oluşturduğu idari birlik *Dekapolis* içinde Zenonopolis antik kenti de bulunmaktadır. Bu birliğin başkenti Germanikupolis, diğer kentleri, Titiupolis, Neapolis, Eirenupolis, Dometiupolis, Klaudiupolis, Diokaisareia, Lauzados ve Dalisandos'tur. Zenonopolis 7. yüzyıla kadar Antakya Patrikhanesi'ne bağlı bir piskoposluk merkezidir. 7. yüzyıldan sonra Konstantinopolis'e bağlanan merkez 10. yüzyıldan sonra yine Antakya Patrikhanesi'ne geçmiştir (Saner, 2004, s. 189). Yirmiden fazla Isauria kentinin ismi dönemin piskoposluk listelerinde geçmektedir. Ancak sadece birkaçının yeri tespit edilebilmiştir. Hierapolis, Dalisandos, Koropissos, Philadelpheia, Meloe, Neapolis, Sibyla, Musbada, Dometiupolis ve Titiupolis gibi kentlerin henüz kesin yerleri bilinmemektedir (Elton; Jackson ve Mietke, 2009, s. 84).

Bean ve Mitford (1964-1968, s. 211), Dağlık Kilikya'da araştırmalar yapmış bu sırada Zenonopolis kentine de uğramıştır. Kentin araziye ilişkin ilk araştırması Bean ve Mitford ekibinin yazıt bulma amacıyla yaptığı bu ziyaretir. Araştırmanın hemen ardından 1970 yılında bu araştırmalara ilişkin yayında kalıntılar ile ilgili kısa bir yazı

yayımlanmıştır. Yapıların ve mezarların temellerinin dahi yok olduğu, tüm kesme taşların alandan taşındığı, antik izlerin sadece birkaç lahitten ve kaya mezarından ibaret olduğu anlatılmıştır. Ekip sadece bir lahitin üzerinde epeyce aşınmış, okunaksız bir yazı bulmuştur. Hild ve Hellenkemper'in yayınında bu bilgiler doğrudan aktarılmış, yeni bilgiye yer verilmemiştir. Büyük olasılıkla bu ekip kalıntı yerini ziyaret etmemiştir (Saner, 2004, s. 189). Bean ve Mitford'un bu ziyaretinden uzun süre sonra 2003 yılında Osman Doğanay yüksek lisans tezi kapsamında bölgeye gelerek, köyde bulunan birkaç parça ve kilisenin günümüze ulaşan tek kemer biriminden kısaca bahsetmiştir. 2004 yılında Turgut Saner, kenti ziyaret etmiş ve ilk gözlemlerini Metin Ahunbay'a armağan kitabında "*Zeno, Zenonopolis ve Aziz Sokrates*" makalesiyle tanıtmıştır. Bu ziyaretten dört yıl sonra 2008-2009 yıllarında Turgut Saner'in başkanlığında iki yıl ile sınırlı bir yüzey araştırması ve belgeleme çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların ardından kazı raporu 2010 yılında "Büyükkarapınar (Zenonopolis-Isauria) çalışmaları 2008-2009" adıyla yayınlanmıştır. 2016 yılında "Isauria'nın Geç Antik Mimarisine Yeni Bir Katkı: "Zenonopolis Kilisesi" makalesi ile kilise daha detaylı bir şekilde incelenmiştir.

3. ZENONOPOLİS KİLİSESİ

Kilisenin kalıntıları Büyükkarapınar köyünün 1800 m. yüksekliğindeki yaylasında, çevreye hakim yüksek bir tepe üzerine bulunmaktadır³. Kilise, güneydoğusundaki kayaya oyma mezar ve güneyinde bulunan yine kayaya oyma büyükçe mekan ile birlikte bir yapılar grubu oluşturmaktadır. Yapının kalıntıları zayıftır, ama arazide tespit edilen yapı elemanları ve dekorasyona ait parçalar, ayrıca doğu-batı doğrultusunda konumlanması bu yapının üç nefli, bazilikal planlı bir kilise olduğuna işaret etmektedir. Ayakta duran kısımlar; ana mekanın güneyinde iki ayak ve bunları bağlayan kemer, kemerin hemen gerisinde güney duvarının bir kısmı, güney duvarı ile batı duvarının kesiştiği köşe, payeleri karşılayan batı duvarına bitişik payanda, muhtemel kapı açıklığının bulunduğu duvarın sınırı, kuzey ve batı duvarlarının kesiştiği köşe, kuzeydeki ve güneydeki tek ayak ile kuzey duvarının bir bölümüdür (Şekil 3.1).

Yasadışı kazılar önemli boyutta tahribata yol açmış, kilise tahrip edilmiştir, bunun yanında bazı yeni duvar parçalarını da ortaya çıkarmıştır. Bu “yeni” duvarlar hem kilisenin sınırlarının belirlenmesine hem de inşaat tekniğinin daha iyi görülmesine yardımcı olmuştur. 2008 yılındaki ilk yüzey araştırmasından sonra bir yasadışı kazı gerçekleşmiş, bu sırada ilk çalışmada belgelenen kuzey ayağı kaybedilmiştir (Şekil 3.3). Yasadışı kazı ayrıca kemerin batısında beş adet zemin kaplama taşını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca arazide bulunan zemin taşından blokların yaklaşık 40 x 50 cm. ölçüsünde olduğu görülmektedir (Şekil 3.2). 2008 yılında kuzey duvarındaki kaya ve üzerinde sadece bir sıra blok görülmektedir, yasadışı kazıdan sonra kuzey duvarındaki kaya kütlesi ve kayanın batısındaki blok örgüsü ile ilişkisi tamamıyla açığa çıkmıştır (Şekil 3.4). 2017 yılında tez kapsamında yapılan ziyarette yine bir yasadışı kazının izleri görülmüştür. Bu kazı ile birlikte güney ayağı (Şekil 3.6), güney duvarı, güney ve batı duvarına birleşik, ayakları karşılayan payanda (Şekil

³ Büyükkarapınar’da yaşayan köylüler eskiden patikanın yanında kayaya oyma basamakların olduğunu belirtmişlerdir, bu bilgiye göre köy ile kilisenin bağlantılı olduğu açıktır (Saner, 2004, s. 194).

3.7) ortaya çıkmıştır, ancak kayanın batısında kalan kuzey duvarı ve kuzey duvarıyla batı duvarının birleştiği köşe tahrip edilmiştir (Şekil 3.5).

Şekil 3.1 : Kiliseden günümüze ulaşan kemerli birim (Saner, 2009).

Şekil 3.2 : Yasadışı kazıda kemerli birimin hemen önü iş makinası ile kazılmış, beş adet zemin kaplama taşı ortaya çıkmıştır (Saner, 2009).

Şekil 3.3 : 2008 yılı yüzey araştırmasında belgelenen, daha sonra tahrip edilen kuzey ayağı, kuzey duvarı blokları ve kaya yüzeyinin bir kısmı (Saner, 2008).

Şekil 3.4 : 2008 yılındaki yasadışı kazının ortaya çıkardığı, kuzey duvarıyla batı duvarının birleştiği köşe (Saner, 2009).

Şekil 3.5 : 2017 yılında gerçekleştirilen ziyarette, kaya kütlelerinin batısında kalan duvar parçasının ve batı duvarının tahrip edildiği görülmüştür. (Demir, 2017).

Şekil 3.6 : 2017 yılında yapılan ziyaret öncesinde yapılan yasadışı kazının ortaya çıkardığı güneydeki tek paye (Demir, 2017).

Şekil 3.7 : 2017 yılında yapılan ziyaret öncesinde yapılan yasadışı kazıdan sonra ortaya çıkan güney duvarı, güney ve batı duvarına birleşik ayakları karşılayan payanda (Demir, 2017).

Şekil 3.8 : Yasadışı kazılar öncesi ve sonrası kilisenin durumu (Demir, 2018).

3.1 Kalıntının Tanımlanması ve Genel Mimari Özellikler

2008-2009 yüzey araştırmasının verilerine göre; yan neflerin açıklığı, kuzeydeki ayak ile kuzey duvarı arasındaki mesafenin gösterdiği gibi 1.78 m.'dir. Orta nef genişliği, artık yerinde durmayan kuzeydeki ayak ile güneydeki kemerli birim arasındaki ölçü ile, 5 m. olarak tespit edilmiştir. Kilisenin bütünlüğü içinde ayakta duran tek parça güneydeki kemer dizisinin bir birimidir. Kemer taşıyan ayaklar 1 x 0.6/0.75 m. ölçülerinde dikdörtgen bloklardan oluşur, açıklık 1.68 m.'dir. Her bir payenin mevcut zeminden itibaren 5. blokunun üzeri profillendirilmiştir. Kemerli birimin hemen batısında yasadışı kazıyla ortaya çıkan zemin taşları esas alınarak kemer kilit taşının alt kotuna kadar olan kemer açıklığının özgün zeminden yüksekliği 3.45 m. olarak belirlenmiştir. Tespit edilen beş adet zemin taşının uzunlukları 50-90 cm., kalınlıkları 11-14 cm. arasında değişmektedir. Arazide açığa çıkmış şekilde bulunan bir zemin taşının ise ölçüleri alınamamış, ancak ölçekli şekilde fotoğraflanarak belgelenmiştir. Bu bloktan görüldüğü üzere zemin taşlarının üst yüzleri incelikte düzlenmiş, alt yüzleri kabaca şekillendirilmiştir. Yasadışı kazıyla ortadan kalkan kuzey payesi 0.97 x 0.63 m. ölçülerindedir ve 0.96 m. yüksekliğindedir. Ortaya çıkan kuzey duvarı, batıdan doğuya doğru yaklaşık 7.1 m.'dir, 2 m.'lik moloz yığının doğusunda 1.4 m. uzunluğunda bir duvar parçası daha tespit edilmiştir. Duvarın günümüzdeki zeminden yüksekliği yer yer değişmekle birlikte 1.25 m.'dir. Kuzey duvarıyla batı duvarının kesiştiği köşenin batı duvarı 1.8 m. uzunluğunda, 0.87 m. yüksekliğindedir. Batı duvarına bitişik, kuzeydeki paye dizisini karşılayan payandanın kuzey yüzeyinin yaklaşık 0.3 m. uzunluğundaki kısmı görülmektedir. Kemerin hemen gerisindeki güney duvarı kalıntıları, güney duvarının batı duvarıyla birleştiği köşe, güneydeki tek ayak ve batı duvarına bitişik güney paye dizisini karşılayan payandanın ölçüleri ise alınamamıştır.

Apsisin yeri tespit edilememiştir ancak kilisenin doğusunda görülen çok kaba bir kavis gösteren moloz yükseltisinden yola çıkılarak bu konumda bir apsis olacağı tahmin edilmektedir. Saner, kiliseye yaptığı ilk ziyarette köylülerin apsisi, yıkılmadan ve moloz altında kalmadan önce gördüklerini söylediğini belirtmiştir (Saner, 2004, s. 194). 2008-2009 yüzey araştırmasının verilerine ve 2017 yılındaki

ziyaretin gözlemlerine dayalı plan restitüsyonu önerisinde yaklaşık 14 m. uzunluğunda, 10.44 m. genişliğinde bir mekan elde edilmektedir.

3.2 İnşaat Özellikleri

Zenonopolis Kilisesi'nde kuzey, batı ve güneyde ortaya çıkan duvarlardan ve ayakta kalan tek kemerli birimden kilisenin inşaat tekniğine, taş işçiliğine ilişkin bilgiler derlemek mümkündür. Kilise kesme taş örgü ile kayaya oyma yüzeyin birlikte değerlendirilmesiyle inşa edilmiştir. Ayaklar büyük blokların üst üste yerleştirilmesiyle, adeta tamburlardan oluşan “köşeli bir sütun” gibi yükseltilmiştir. Kilisenin temelleri tespit edildiği kadarıyla kuzeyde ve batıda ana kaya ile birleşiktir. Kayanın etrafı kesme taşlarla devam ettirilerek kilisenin duvarları örülmüştür. Kuzey duvarındaki epeyce büyük kaya kütlesi 3 m. uzunluğunda ve günümüzdeki zeminden 0.9 m., özgün zeminden 1.15 m. yüksekliğindedir. Kayanın üzerinde, yükseklikleri 15-24 cm. arasında değişen dört adet bloktan oluşan sıra günümüze ulaşmıştır (Şekil 3.10). Kayanın batısında kilisenin batı duvarına kadar devam eden taş örgü 1.82 m. uzunluğunda, 1.25 m. yüksekliğindedir. Batı duvarındaki kaya kütlesi 1.5 m. uzunluğunda günümüzdeki zeminden 0.9 m., özgün zeminden 1.13 m. yüksekliktedir. Kayanın kuzeyinde, kuzey duvarıyla birleşen duvar parçası 0.75 m. uzunluğunda, 0.85 m. yüksekliğindedir (Şekil 3.9).

Ousterhout (2016, s. 173), yapının temelini oluşturmak için ana kayaya kadar inilmesini ve bazen kayanın kesilerek temel olarak kullanılmasını, eğer coğrafya izin veriyorsa Bizanslı ustaların tercih ettiğini belirtmiştir. Isauria ve Kilikya'nın 5. ve 6. yüzyıl kiliselerinde kaya ve kesme taş birlikteliğine sık rastlanmaktadır. Alahan Batı ve Doğu, Anvarza, Hasanlıler, Kanlıdivan Kilise 4 ve Yanıkhan Kuzey gibi pek çok kilisede duvarlar kaya ile kesme taş blokların birlikte örülmesiyle oluşturulmuştur⁴ (Şekil 3.15). Alahan Batı Kilisesi'nin kuzey pastoforion odası tamamen kayaya oyulmuştur, kilisenin diğer duvarları kesme taşlarla örülmüştür (Şekil 3.15). Doğu Kilisesi'nin ise kuzey cephesi tamamen kayanın oyulmasıyla oluşturulmuştur. Kilisenin diğer duvarları yine kesme taş duvar örgüsüdür (Hill, 1996, ss. 73-92) (Şekil 3.16). Anavarza'daki kayaya oyma kilisede de kilise kayaya oyulmuşken

⁴ Mahras Dağı, Öküzlü Güney, Tabureli B ve Tapureli C Kilisesi, Ura Manastırı'nın planlarında duvar ve kaya birlikteliği görülmektedir ancak bu yapıların fotoğrafları bulunamamıştır ve Hill'in anlatımında yapıların inşaat özelliklerine değinilmemiştir.

hemen güneyindeki şapel kesme taşlardan örülmüştür (Gough, 1952, s. 115). Hill (1996, s.90) ve Gough (1952, s. 115), kaya ve taş ile örülen kilise duvarlarından günümüze sadece kayaya oyulan apsis kısmının ulaştığını söylemektedir. Hasanaliler Kilisesi'nin güney kısmının temelleri kayadan oyulmuş duvarlar kesme taş ile tamamlanmıştır (Hill, 1996, s. 173) (Şekil 3.14). Zenonopolis Kilisesi'ndeki kaya ve örgü duvarın birlikteliğine en fazla benzeyen örnek Kanlıdivan Kilise 4'ün kuzey duvarında görülmektedir (Şekil 3.13). Ayrıca kilisenin çift cidarlı kesme taş örgüsü de Zenonopolis Kilisesi'nin duvar örgü sistemi ile aynıdır (Şekil 3.12). Zenonopolis Kilisesi'nde duvarların sadece iç yüzeyleri görünmektedir. Bu coğrafyada, geç antik ve Bizans dönemini uygulamalarının duvar yapımında çoğunlukla çift cidarlı sistem kullanılmıştır. Bu sistemde duvarların hem iç hem de dış yüzeyleri düzgün kesme taşlardan oluşturulmuştur. Yüzeyler arasında kalan boşluklar ise harç ile karıştırılmış moloz taşlar ile doldurulmaktadır. Zenonopolis'te kesme taşları birleştirmekte kullanılmış harcın kalıntıları, iki taşın birleşim noktalarında, yani derzlerde halen görülebilmektedir (Şekil 3.11). Özellikle 2009 yılından sonra gerçekleştirilen yasadışı kazı sonrası yıkılan kuzey duvarının kesme taşlarının arkasında kalan moloz taşlar ve harç kullanımı açık bir şekilde görülebilmektedir.

Şekil 3.9 : Batı duvarında kaya kütlesi ile kesme taş blokların birlikte kullanımı (Saner, 2009).

Şekil 3.10 : Kayaya oyulmuş yüzeylerin örgü ile tamamlandığı duvar inşaatının görüldüğü batı ve kuzey duvarları (Saner, 2009).

Şekil 3.11 : Kesme taş blokların arasında görülen harç (Saner, 2009).

Şekil 3.12 : Kanlıdivan Kilise 4 kayanın mimariye katılması ve kesme taşların yıkıldığı kısımlarda görülen moloz taşlar (Demir, 2017).

Şekil 3.13 : Kanlıdivan 4 Kilisesi kaya ve kesme taş birlikteliği (Demir, 2017).

Şekil 3.14 : Hasanaliler Kilisesi'nin kemer dizisinin arkasında görülen kaya ve üzerinde bloklar (Url-7).

Şekil 3.15 : Alahan Batı Kilisesi kuzey odasında ve Yanıkhan Kuzey Kilisesi'nin kuzey duvarında kaya ve kesme taş kullanımı (Gough, 1963, levha 32, Url-8).

Şekil 3.16 : Alahan Doğu Kilisesi kayadan oyulmuş kuzey duvarı ve kesme taşlarla örülmüş batı duvarı kesişimi (Demir, 2017).

Duvarlarda kullanılan kesme taşların yüzeyi çok ince bir işçilik göstermeyecek şekilde düzlenmiştir (Şekil 3.19 ve 3.20), buna karşılık kemerli birimin ve batı payandasının blok yüzeylerindeki işçilik daha inceliklidir. Duvar ve payelerde yüzeylerde farklı aletler kullanılmıştır; izleri görülebilmektedir. Duvar taşlarında murç kullanımı yeterli görülmüştür; paye bloklarında ince tarak kullanılarak daha düzgün bir yüzey elde edilmiştir (Şekil 3.17 ve 3.18). Duvarların daha kaba bırakılmasının sebebi üzerinin sıva ile kapatılması ve yüzeylerdeki dokunun gözükmeyecek olması düşüncesi olabilir. Payelerin de sıva ile kapatılması olasılık dahilindedir, ancak payeler duvarlara göre daha ön plandadır ve orta nefi bakmaktadır, bu sebeple daha iyi bir işçilik uygulanmış olması muhtemeldir.

Şekil 3.17 : Batı payandası üzerindeki izler (Demir, 2017).

Şekil 3.18 : Paye üzerindeki izler (Saner, 2009).

Şekil 3.19 : Güney duvarı blokları ve üzerindeki izler (Demir, 2017).

Şekil 3.20 : Kuzey ve Batı duvarı blokları ve üzerindeki izler (Saner, 2009).

Kuzey duvarında kullanılan kesme taşların boyutları çeşitlilik göstermektedir, dikdörtgen blokların yanında onlara göre daha büyük olan kare bloklar da kullanılmıştır. Batı ve güney duvarı ise sadece dikdörtgen bloklar ile örülmüştür. Duvarlarda kullanılan dikdörtgen blokların eni 37 cm. ile 50 cm., yüksekliği yaklaşık 17-23 cm. arasında değişmektedir. Kuzey duvarında kullanılan neredeyse kare blokların ölçüleri 24-29 cm., 26-31 cm. ve 40-50 cm. olarak tespit edilmiştir. Güney duvarındaki işçilik kuzey duvarına göre daha temiz ve inceliklidir. Kuzeyde kullanılan kaya kütlesi ile taşların birlikte örülmesinin çıkartmış olduğu zorlukluklar farklı boyutlarda blokların kullanılmasına sebep olmuş olabilir. Kuzey duvarı örgüsünde bazı bloklarda girinti oluşturularak komşu blokun o oyuğa oturtulması blokların “kilitlenerek” daha sağlam bir örgü elde edilmesi sağlanmıştır (Şekil 3.21). Bu uygulama ile yakın coğrafyanın kiliselerinde karşılaşılmaktadır. Alahan Batı Kilisesi’nin, Alahan Doğu Kilisesi’nin (Şekil 3.22), Korykos Transeptli Kilise’nin, Canbazlı Kilisesi’nin (Şekil 3.239, Cennet-Cehennem Tapınak Kilisesi’nin (Şekil 3.24) ve Akören 1 no.lu Kilisesi’nin (Şekil 3.25) duvar örgüsünde aynı uygulama görülebilmektedir.

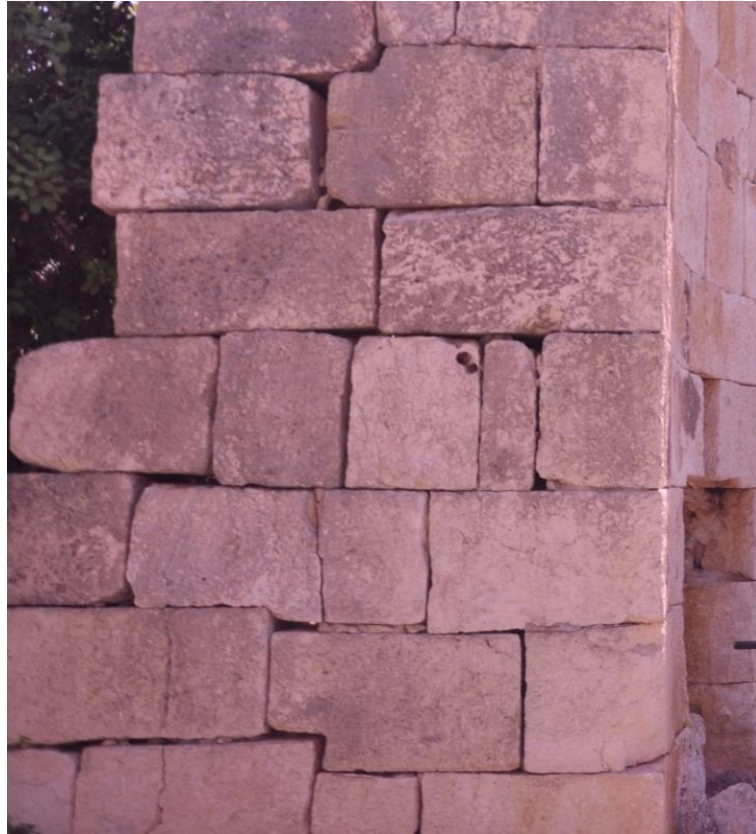
Şekil 3.21 : Zenonopolis Kilisesi kuzey duvarında bloklar üzerinde görülen girintiler (Saner, 2009).

Şekil 3.22 : Alahan Batı Kilisesi'nin, Alahan Doğu Kilisesi'nin duvar örgüsü (Demir, 2017).

Şekil 3.23 : Korykos Transeptli Kilise'nin, Canbazlı Kilisesi'nin duvar örgüsü (Demir, 2017).

Şekil 3.24 : Cennet-Cehennem Tapınak Kilisesi'nde görülen örgü sistemi (Hild ve Hellenkemper, 1991, fig. 34).

Şekil 3.25 : Akören 1 no.lu Kilise’de görülen örgü sistemi (Hild ve Hellenkemper, 1991, fig. 34).

3.3 Restitüsyon Önerileri

Yakın coğrafyadaki kiliseler ile Zenonopolis Kilisesi’nin plan ölçüleri, payelerin boyutu, ve oldukça dar yan neflerin ölçüsü karşılaştırıldığında, bu özelliklere en yakın örnekler olarak Binbir Kilise’deki 32 No.lu Kilise ve Mersin’in 15 km. kuzeybatısındaki Çukurkeşlik Kilisesi öne çıkmaktadır. Aynı özellikler ile Kuzey Suriye’de, Fidreh Kilisesi’nde ve Silifke’de, İmamlı Kilise’de de karşılaşılmaktadır.

Çağdaş kiliselerden, yakın coğrafya örneklerinden ve Suriye kiliselerinden yola çıkılarak Zenonopolis Kilisesi için üç farklı restitüsyon önerisi geliştirmek mümkündür. Bu öneriler en genel tanımıyla yapının galerili ve galerisiz olması durumu dikkate alınarak “galeri tip” ve “galerisiz tip” olarak iki ana başlık altında incelenebilir, galerisiz tip için de 2A ve 2B olarak iki farklı öneri geliştirilebilir.

Galerili ve galerisiz tip için üç farklı plan önerisi geliştirilmiştir. Plan şemaları arasındaki tek farklılık Başlık 3’ün konumunun değişiminden ibarettir. Plan restitüsyonu önerilerinde apsisin bulunduğu tahmin edilen yer ile batı duvarı arasında beş paye yerleştirilmiştir. Planın birer payelik bir birim ile doğuya doğru bir miktar daha uzanması da olasılık dahilindedir (Saner, 2016, s. 80).

3.3.1 Öneri 1 (Galerili tip)

Zenonopolis Kilisesi'nin galerili olması durumunda esas alınabilecek kiliseler, Binbirkilise 32 No.lu Kilise ve Çukurkeşlik Kilisesi'dir (Şekil 3.29). Yakın coğrafyadaki bu iki örneğin plan şemaları ve kesitleri incelenerek, Zenonopolis Kilisesi'nin galerili olması durumunda plan şemasına yansıyacak farklılıklar, özellikle korniş bloklarının konumu ve kilisenin yaklaşık yüksekliğine dair restitüsyon önerisi hazırlanmıştır (Şekil 3.30).

Kilikya bölgesinde bulunan ve araştırmacıların tartışmalı olsa da inşaat tarihi olarak 6. yüzyılı önerdikleri Canbazlı Kilisesi, Kanlıdivan 4 ve Alahan Doğu Kilisesi, üç nefli, bazilikal planlı, galerili kiliselerdir. Bu özellikleri Zenonopolis Kilisesi ile benzerdir, ancak bu kiliselerin yan neflerin genişliği ve nef uzunlukları daha fazladır ve nefleri ayaklar değil sütunlar ayırmaktadır (Şekil 3.29). Yukarıda adı geçen kiliselerin hiçbiri 5. yüzyıl örneği değildir, ancak 5. yüzyıla tarihlenen galerili kilise örnekleri de yakın coğrafyada görülmektedir.

Alahan Batı, Eski Anamur III 13C Kilisesi, Hierapolis-Kastabala Bodrum Kuzey Kilisesi ve Batısandak Kilisesi örnek olarak verilebilir. 5. yüzyıla tarihlenen Alahan Batı Kilisesi sütunlu, üç nefli bazilikal planlı bir kilisedir. Gough'un çalışmalarında kilisenin kesit çizimlerine yer verilmemiştir, ancak Krautheimer ve Gough kiliseyi Selanik Acheiropoietos Kilisesi'ne benzetmiştir. Günümüze ulaşan Selanik Kilisesi'nden Alahan Batı'nın iç mekanına ve çatısına dair izlenim edinilebilmektedir (Elton, 2002, 154; Gough, 1968, s. 461; Krautheimer, 1992, s. 109). Hild ve Hellenkemper, 1986 yılındaki yayınlarında inşaat tarihi olarak 6. yüzyılı önerdikleri Batısandak Kilisesi'nin, 1990 yılındaki yayınlarında 5. ya da 6. yüzyıla tarihlenebileceğini belirtmişlerdir. Hill (1996, s. 103), Kanlıdivan 4 Kilisesi'nin pencerelerinin yanında bulunan sütun başlıklarındaki yaprak biçimlerinin benzerliklerinden yola çıkarak Batısandak Kilisesi'nin en erken 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlenebileceğini söylemiştir. Galerili olan kilisenin apsisi büyük kesme taş ile, diğer duvarları dışarıda küçük taş bloklarla, içeride moloz taş ve harç tekniğinde örülmüştür. İnşaat tekniği olarak Zenonopolis Kilisesi duvar örgüsü ile aynıdır. Kilisenin yan nefleri yaklaşık 3 m., orta nefi 4.80 m. genişliğindedir. Kilisenin yan nefleri Zenonopolis Kilisesi'nin yan neflerine göre daha geniştir ancak orta nef genişlikleri ve nef uzunlukları her iki kilisede de yaklaşık olarak aynıdır. Ama iki kilisenin en büyük farkı orta nef ile yan nefler arasında sıralanmış taşıyıcı

elemanlarıdır. Batısandall Kilisesi'nde taşıyıcı eleman olarak sütunlar kullanılmıştır. Aynı şekilde Eski Anamur III 13C Kilisesi'nin de nefleri ayıran ve galeriyi taşıyan elemanları sütundur ve tıpkı Batısandall Kilisesi'nde olduğu gibi yan nefleri, Zenonopolis Kilisesi'nin yan nefleri ile karşılaştırınca oldukça geniştir. Aynı durum Hierapolis-Kastabala Bodrum Kuzey Kilisesi'nde de görülmektedir. Bununla birlikte Hierapolis-Kastabala Bodrum Kuzey Kilisesi'nin payeleri de tıpkı Zenonopolis Kilisesi'ninki gibi oldukça kalındır.

32 no.lu Kilise Karaman'da, Değle'de bulunmaktadır. Plan şeması için Ramsay ve Bell'in çiziminden, kesit ve görünüş çizimleri için Holzmann'nın hazırladığı restitüsyon önerisinden yararlanmak mümkündür. 32 No.lu Kilise, 12.9 m. uzunluğunda, 9.3 m. genişliğindedir. Üç neften ve dört der payeli iki ayırıcı sıradan oluşmaktadır. Yan neflerin genişliği 1.75 / 1.56 m., orta nefin genişliği 4.40 m.'dir. Toplam altı adet normal payenin boyutları 0.6 x 0.8 m., doğudaki geniş payenin ölçüsü ise 1.2 x 9.5 m.'dir. Kemer açıklığı 1.6 m.'dir (Ramsay ve Bell, 1919, s. 198). Orta nef ve yan nefler, ayaklar ve kemer açıklığının ölçüleri Zenonopolis Kilisesi'nin ölçüleriyle oldukça yakındır. Ayrıca batı duvarına birleşik payandalar da iki kilisedeki benzerlikler arasındadır. 32 no.lu Kilise'de apsisin hemen önünde, apsis duvarına birleşik duvar ayağı, Zenonopolis Kilisesi'nin restitüsyon önerisine aktarılmıştır. Zenonopolis'te arazide, apsisin doğusunda alt kotlara düşmüş halde tespit edilen Başlık 3'ü, hem diğer paye başlıklarındaki profillerden farklı düzenlemeye sahip olması hem de arazide bulunduğu konum sebebiyle, apsisin hemen önünde, apsis duvarına birleşik ayağın üzerine önermek uygun olacaktır. Restitüsyona göre doğu-batı ekseninde uzanan kemerler bu noktada sonlanmaktadır. Başlığın zeminden yüksekliği paye başlıklarının yüksekliği ile aynıdır. 32 no.lu Kilise'nin orta ve yan nefleri tonoz ile örtülmüştür. Yan neflerin üzerinde birer galerisi olan kilise bu özelliği ile Binbirkilise yapıları içinde farklılaşır. Kemer dizisinin üzerinde başlayan korniş yapıyı çepeçevre dolaşır. Yapıyı bu şekilde dolaşan kornişler Isauria ve Kilikya bölgesi örneklerinden Canbazlı (Şekil 3.26), Alahan Doğu (Şekil 3.27) ve Işıkkale Kiliselerinde de görülmektedir (Şekil 3.28). Öneri 1'e göre Zenonopolis Kilisesi'nin korniş i yukarıdaki örnekler gibi kilisenin tüm iç mekanını çevrelemektedir.

Çukurkeşlik Kilisesi'nin planına göre 26 m. ana eksen uzunluğunda ve 14 m. eninde olan kilise bazilikal planlı, üç nefli ve nartekslidir. Dört ayaktan oluşan iki kemer

dizisinde ayakların boyutları 0.9 x 1.06 m., kemer açıklığı 2.20 m. olarak verilmiştir. Ayrıca neflerin üzerinde bir galerinin olduğunu belirtilmiştir (Hill, 1996, s. 149). Kilisenin doğu ucundaki düzenleme dikkat çekicidir. Apsisin iki yanında yer alan odalar, apsisten yan neflere doğru uzanan duvar ile kapatılmış ve ortalarına birer kapı yerleştirilmiştir. Hill, detaylı bilgi alınamasa da apsisin önünde korkuluk levhalarının oturduğu kaidelerin bulunduğunu düşünmektedir; bu kilisenin planını “yan odaların korkuluk levhalarının oturduğu sınırı çizdiği” gruba dahil etmiştir. Bu apsis düzeni Kilikya’daki Alahan Batı, Kanlıdivan 1 ve Batisandal kiliselerinde de görülmektedir. Zenonopolis Kilisesi’nde kullanılan ağır ve büyük payeler incelenen galerili örneklerle en büyük ortaklıklardan biridir. Ayakların böyle olmasının nedeni üzerinde bir kat taşıması olarak düşünülebilir.

Şekil 3.26 : Canbazlı Kilisesi kornişleri (Demir, 2017).

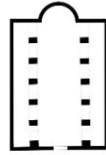

Şekil 3.27 : Alahan Doğu Kilisesi kornişleri (Demir, 2017).

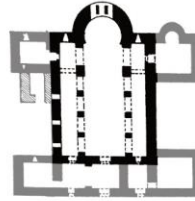

Şekil 3.28 : Işıkkale Kilisesi kuzey kemer dizisi ve apsis üzerinde yer alan korniş (Hellenkemper ve Hild, 1990, fotoğraf 202).

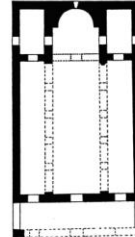
GALERİLİ KİLİSELER

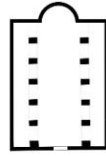
Zenonopolis Kilisesi

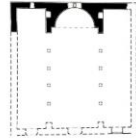
32 no.lu Kilise

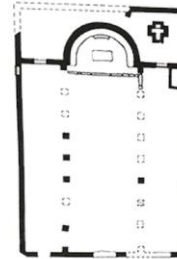
Çukurkeşlik Kilisesi

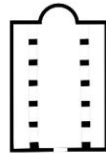
Zenonopolis Kilisesi

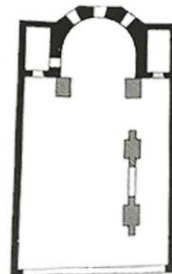
Batsandal Kilisesi

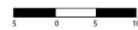
Eski Anamur III 13 C Kilisesi

Zenonopolis Kilisesi

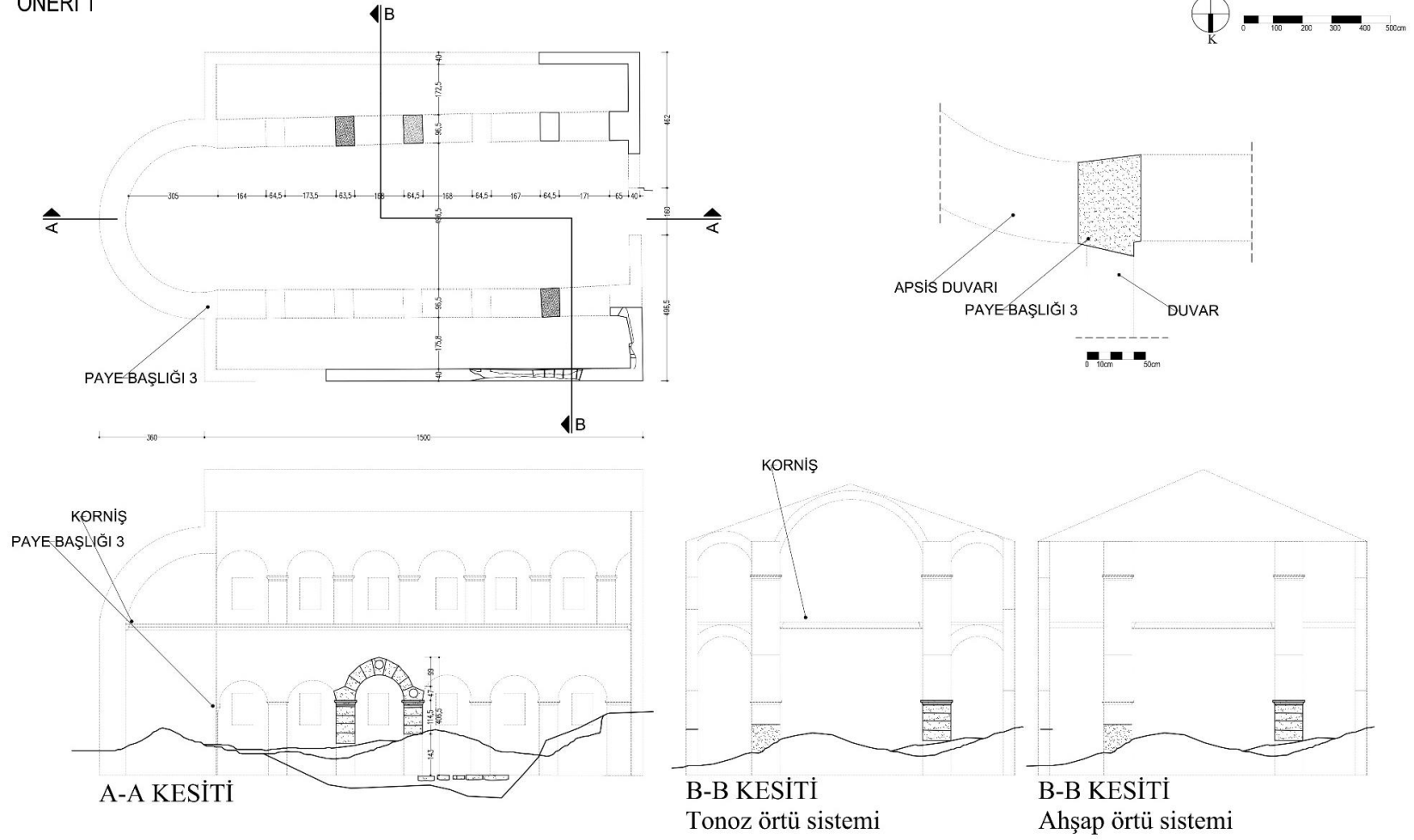

Hierapolis-Kastabala Bodrum Kuzey Kilisesi

Şekil 3.29 : Plan karşılaştırması (Demir, 2018).

ÖNERİ 1

Şekil 3.30 : Zenonopolis Kilisesi “galerili tip” restitüsyonu (Demir, 2018).

3.3.2 Öneri 2A ve 2B (Galerisiz tip)

Zenonopolis Kilisesi'nin galerisiz tipi temsil etme durumuna ilişkin restitüsyon önerisini iki farklı başlık altında (2A ve 2B) incelemek mümkündür (Şekil 3.35, 3.36). Galerisiz 2A ve 2B önerileri için, nef genişlikleri ve nef uzunluklarının ölçüsü ile plan şemalarının benzerliği açısından, Kuzey Suriye'den Khirbit Il-khatib ve Kasr Iblisu Batı Kilisesi öne çıkmaktadır. Öte yandan bu kiliselerde yan nefler ana neften payelerle değil sütunlar ile ayrılmıştır. Kalb-Lauzeh, Brad, Nawa, Il-Anderin kiliselerinin özellikle plan şemaları ve büyük payeleri Zenonopolis Kilisesi ile çok benzerdir, ancak bu kiliselerin hepsi Zenonopolis'e göre daha büyük yapılardır. Butler'ın bu kiliseler için hazırladığı plan, kesit ve görünüş çizimlerinden restitüsyon önerileri için yararlanmak mümkündür. Galerisiz örnekler olan Binbir Kilise 31 no.lu ve 36 no.lu kiliseler, genel plan şeması, dar yan nefleri ve iç mekan ölçüleri açısından Zenonopolis Kilisesi'ni andırır ancak her iki kilisenin de payelerinin boyutu Zenonopolis Kilisesi'ndekilerden küçüktür ve bu kiliseler daha geç dönem örnekleridir. İnşaat tarihi ile ilgili bilgi olmayan İmamlı Kilisesi'nin iç mekan ölçüleri Zenonopolis Kilisesi'ne çok benzer özellikle yan neflerin genişliğinin her iki kilisede de aynı olması dikkat çekicidir. İki kilise arasındaki tek fark paye boyutlarıdır. İmamlı Kilisesi'nde Zenonopolis Kilisesi'ne göre daha küçük payeler tercih edilmiştir (Şekil 3.34).

5. yüzyıla tarihlenen Binbir Kilise 21 no.lu Kilise ve Butler'ın 4. yüzyıla ait olduğunu düşündüğü Kuzey Suriye'den Fidreh Kilisesi, payeli, üç nefli ve galerisiz kiliselerdir (Butler, 1929, s. 71). Ancak bu kiliselerin yan nefleri, Zenonopolis Kilisesi'nin yan nefleri ile karşılaştırdınca oldukça geniştir. Bu kiliseler içinden 21 no.lu Kilise'nin payeleri oldukça küçüktür, bununla birlikte Fidreh Kilisesi'nin paye boyutları Zenonopolis Kilisesi'ninki ile yakındır. Fidreh Kilisesi diğer kiliseler içinde hem iç mekan ölçüleri hem de yükseklik olarak daha küçük bir yapıdır, kilisenin bu özellikleri Zenonopolis Kilisesi ile uyumlu gözükmemektedir (Şekil 3.34). Kalb-Lauzeh Kilisesi Kuzey Suriye kiliseleri içinde önemli bir yere sahiptir⁵. Kilise hem plan boyutları hem de yükseklik açısından anıtsal ölçülerde olsa da, bir çok

⁵ İlk olarak M. de Vogüé (1865) tarafından La Syrie Centrale kitabında çizimleri yayınlanan kilise daha sonra Butler (1929) ve Krautheimer (1965) tarafından incelenmiştir.

özelliği Zenonopolis Kilisesi için örnek oluşturabilir. Bunların başında, tartışmalı olsa da, 5. yüzyılda Zeno döneminde yaptırılması, kalın ve alçak ayakları, dar yan nefleri ve geniş orta nef açıklığını geçen ahşap çatısı sayılabilir. Butler (1929, s. 72), kiliseyi ilk ziyaretinde yapının 6. yüzyıla ait olduğunu düşündüğünü ve De Vogüé'un da kiliseyi 6. yüzyıla tarihlediğini belirtmiştir. Ancak Suriye'de yaptığı detaylı araştırmalardan sonra kilisenin 6. yüzyıldan daha erken tarihlerde yaptırıldığını kabul etmektedir. Krautheimer (1965, s. 151), kilisenin 450 yılından sonraya tarihlenebileceğini söylemiştir. Ayrıca Kalb-Lauzeh Kilisesi'nin de aralarında bulunduğu Suriye'deki 480-520 yılları arasında yaptırılan Turmanin, Kerratin ve El Anderin kiliselerinin mimari dekorasyonlarının birbirine çok yakın olduğunu ve bu kiliselerin 30-40 yıllık dönemde aktif olan bir ya da iki atölye tarafından yapıldığını belirtmiştir. Kalb-Lauzeh Kilisesi'nin iç mekanı 15.3 x 26.5 m. ölçülerindedir. Yan nefleri 2.8 m., orta nefi 7.8 m genişliğindedir. Apsis kornişinin yüksekliği ile nefleri çevreleyen kornişlerin yükseklikleri birbirinden farklıdır. Apsis kornişisi apsisin zemininden 3.95 m., nefleri çevreleyen korniş naos ise zemininden 7 m. yüksekliğe yerleştirilmiştir. Kornişin apsiste farklı yükseklikte olması nedeniyle apsis yarım kubbesi daha aşağıdan başlamıştır bunun sonucunda yapının yüksekliği daha alçak olmuştur.

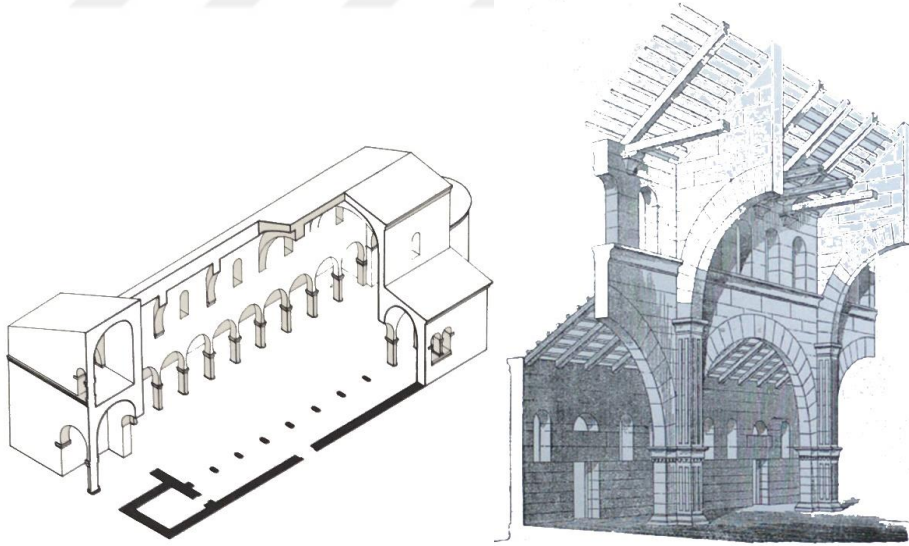
Khirbit Il-khatib Kilisesi 473/4 yılında yaptırılmıştır. Kilisenin iç mekan ölçüleri (11.3 x 14 m.) Zenonopolis Kilisesi ile çok yakındır. Yan neflerinin genişliği 2.20 m., orta nefin genişliği de 5.25 m.'dir. Kilisenin orta nefi yaklaşık 7.9 m., yan nefleri 3.6 m. yüksekliğindedir. Apsisinde iki farklı seviyede kornişisi bulunmaktadır. Apsisin önünde duran başlıklar ise seviye olarak iki kornişin ortasında yer alır. Bu uygulama Suriye'de sadece bu kilisede görülmektedir (Butler, 1929, s. 64).

431 yılına tarihlenen Kasr Iblisu Batı Kilisesi'nin iç mekanı 11.1 x 14.9 m.'dir. Kilisenin orta nefi 5.2 m. genişliğinde, 6.6 m. yüksekliğindedir. Yan nefleri de 2.33 m. genişliğinde, 3 m. yüksekliğindedir (Butler, 1929, s. 56). Khirbit Il-khatib Kilisesi gibi Kasr Iblisu Kilisesi'nin iç mekan ölçüleri ve yan nef genişlikleri Zenonopolis Kilisesi ile çok yakındır.

Bu kiliselerin barındırdığı veriler doğrultusunda Zenonopolis Kilisesi'nin galerisiz tipi temsil etme olması durumuna ilişkin iki farklı öneri (2A ve 2B) hazırlanmıştır. Bu iki önerideki temel farklılık, arazide tespit edilen korniş bloklarının ve Başlık 3'ün konumudur. 2A önerisinde, korniş, apsis dahil tüm yapıyı dolaşmaktadır. Eğer

korniş bu şekilde tüm yapıda yer alıyorsa yapının yüksekliğinin daha fazla olması muhtemeldir, çünkü apsis yarım kubbesi kornişin yerleştirildiği kottan başlamak durumundadır. Restitüsyon 2A'da, Öneri 1'de belirtildiği gibi apsis önünde konumlandığı düşünülen Başlık 3, diğer paye başlıklarından yukarıda ve korniş ile aynı seviyededir. 2B önerisinde apsisin kornişini nefin kornişinden farklı bir yüksekliğe yerleştirilmiştir. Başlık 3 diğer paye başlıkları ile aynı seviyeye konumlandırılmıştır. Bu doğrultuda, eğer varsa, apsis kornişini (arazide apsis kornişine ait olabilecek içbükey bir ön yüz taşıyan korniş parçası bulunmamıştır) Başlık 3'ün profilleriyle birleşir ve apsis yarım kubbesi daha alçak bir seviyeden başlar; bu sebeple 2B önerisinde gösterilen yapının yüksekliği 2A önerisine göre daha azdır (Şekil 3.35, 3.36).

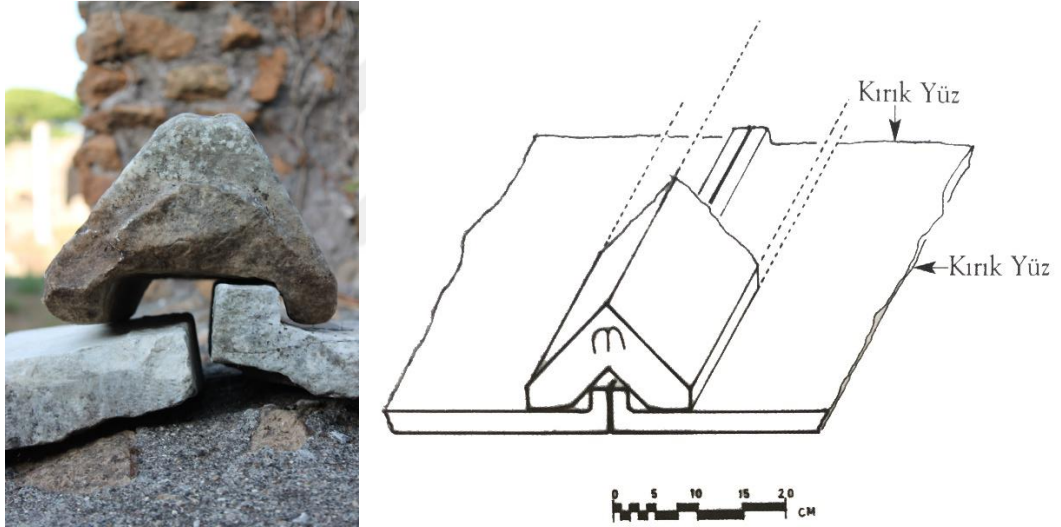
Bizans mimarisinin 5. ve 6. yüzyıl kilise örneklerinde çatılar ahşap strüktür ya da tonoz ile örtülmüştür. Isauria ve Kilikya'da bu yüzyıllar içinde her iki uygulama da görülebilmektedir. 5. yüzyıla tarihlenen Binbir Kilise'deki, 1. no.lu Kilise'nin üst örtüsü tamamen tonoz ile geçilmiştir. Bunun yanında Suriye kiliselerinin çoğu örneğin Kalb-Lauzeh ahşap strüktürlü bir çatı ile örtülmüştür (De Vogüé, 1865, s. 142) (Şekil 3.31).

Şekil 3.31 : Binbir Kilise 1 no.lu Kilise'nin ve Kalb-Lauzeh Kilisesi'nin çatısını gösteren çizimler (Lienhardt, 1965, s. 301; De Vogüé, 1865, s. 142).

Yapılar tonoz ile örtülü olsa dahi yağmur ve kar gibi yapıya zarar veren olumsuz hava koşullarından korunmak için çatıların üstü genellikle kiremit, taş veya metal levhalarla örtülmüştür. Seramik üretimi olamayan veya bu geleneği bulunmayan yerlerde çatılarda genellikle taştan kesilen bloklar kullanılmıştır, özellikle

Anadolu’da taş çatı kaplamalarına sık rastlanmaktadır. Örneğin Aynaroz Dağın’daki yapıların, Peristerai’deki Aziz Andreas Kilisesi’nin ya da Kapadokya’daki Çanlı Kilise’nin çatısında taş kaplamalar kullanılmıştır (Ousterhout, 2016, s. 162-163). Zenonopolis Kilisesi’nin çevresinde on bir adet kireçtaşı çatı kaplamasına ait parça tespit edilmiş ve belgelenmiştir (Şekil 3.33). 2017 yılında gerçekleştirilen ziyarette etrafta pek çok yeni çatı kaplamasına ait parça olduğu görülmüştür. Bu parçaların bir kısmı “tegula” bir kısmı ise “imbrex” tipolojisindedir. Tegula, Latin kökenli “tegere” kelimesinden gelmektedir ve kaplamak anlamında kullanılmaktadır. Antik kaynaklarda imbrex olarak kullanılan çatı kaplaması tipinin isimlendirilmesinde bazı kaynaklarda İtalyanca “coppi” kelimesi tercih edilmiştir. Coppi, İtalyanca üçgen şeklinde anlamına gelmektedir. Çatının üstü tegulalarla örtülür ve iki tegulanın birleşim yeri üçgen imbrexlerle bağlanır, ayrıca her tegula aşağısında kalan tegulanın üzerine çakıştırılır bu şekilde tüm çatı sudan korunur (Url-5).

Şekil 3.32 : Ostia ve Donuktaş’tan tegula ve imbrex mermer kaplamalar (Url-5, Baydur ve Seçkin, 2001, s. 37).

Zenonopolis’te bulunan dokuz adet kireçtaşı imbrex çatı kaplamasının genişliği 16-25 cm., uzunluğu 26-34 cm. kalınlığı ise 10-12 cm. arasında değişmektedir. İki adet tegula çatı kaplamasının genişliği ve uzunluğu kırık olduğu için tespit edilememiştir ancak onların da kalınlığı tıpkı imbrexler gibi 10-12 cm. arasındadır. Parçaların kalınlığı oldukça fazladır bu sebeple ahşap strüktürün bu ağırlığı taşıyamaması gibi bir probleminin ortaya çıkması olasılık dahilindedir.

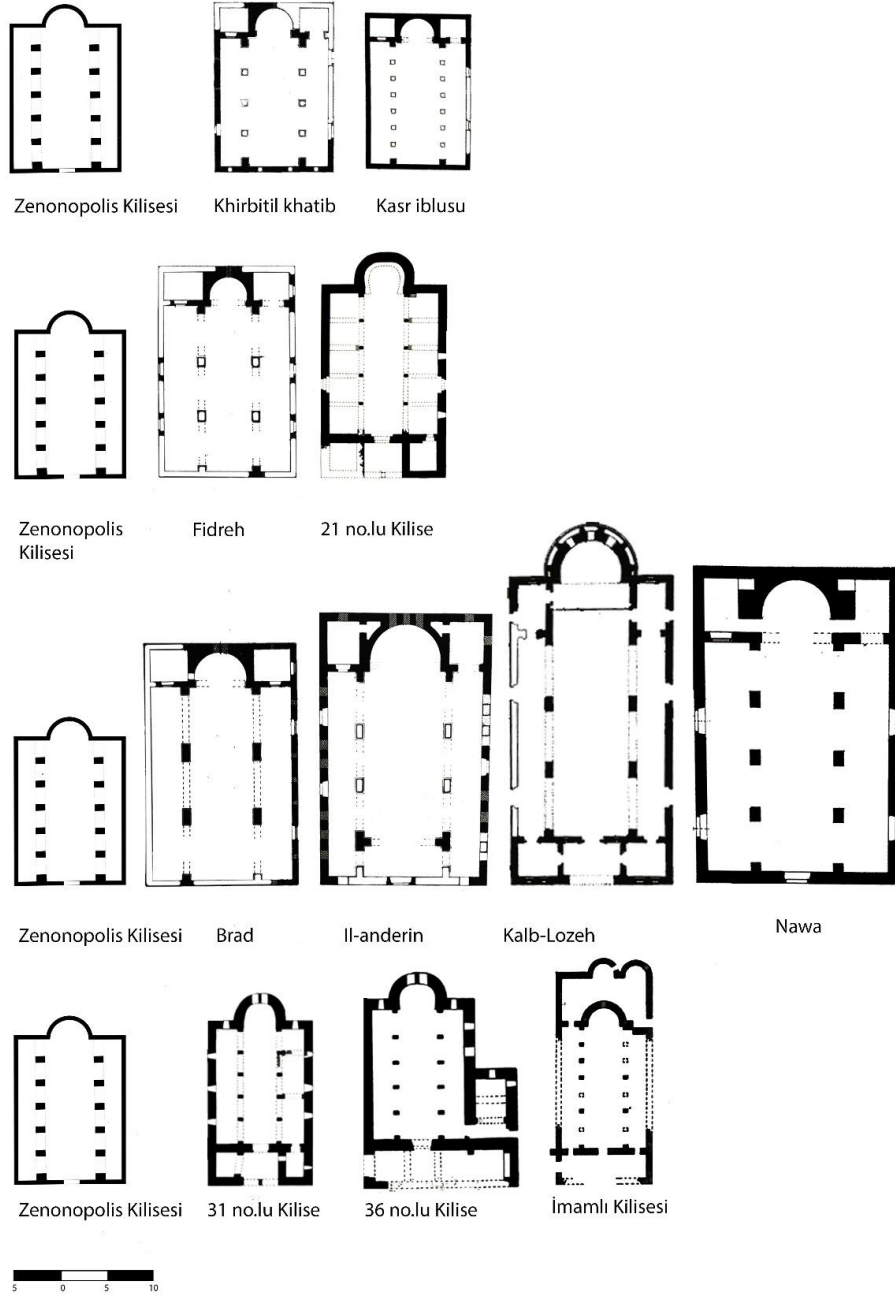

Şekil 3.33 : Zenonopolis Kilisesi’nde tespit edilen tegula ve imbrex taş kiremitler (Saner, 2009).

Araştırmalarda özellikle Bizans dönemi çatı kaplamaları konusu genellikle ihmal edilmiştir. Ancak Anadolu’da, Yunanistan’da ve İtalya’da tıpkı Zenonopolis’teki gibi kalın taşlarla kaplanmış ahşap çatı örnekleri bulunmaktadır. Karşılaşılan örnekler Yunan ve Roma dönemi tapınaklarına ait olmasına rağmen çatı sistemlerinin ve kaplamalarının yüzyıllar boyunca değişmemiş olması Zenonopolis Kilisesi’nde de ahşap strüktürün kullanılmış olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Yakın coğrafyada, Tarsus, Donuktaş’ta Roma Dönemi tapınağına ait mermer kaplamalar bulunmuştur (Şekil 3.32). Tapınak 50x106 m. boyutlarındadır. Bu boyutlarda bir mekanın ahşap strüktür ile örtülmüş ve kireç taşından ağır bir malzeme ile

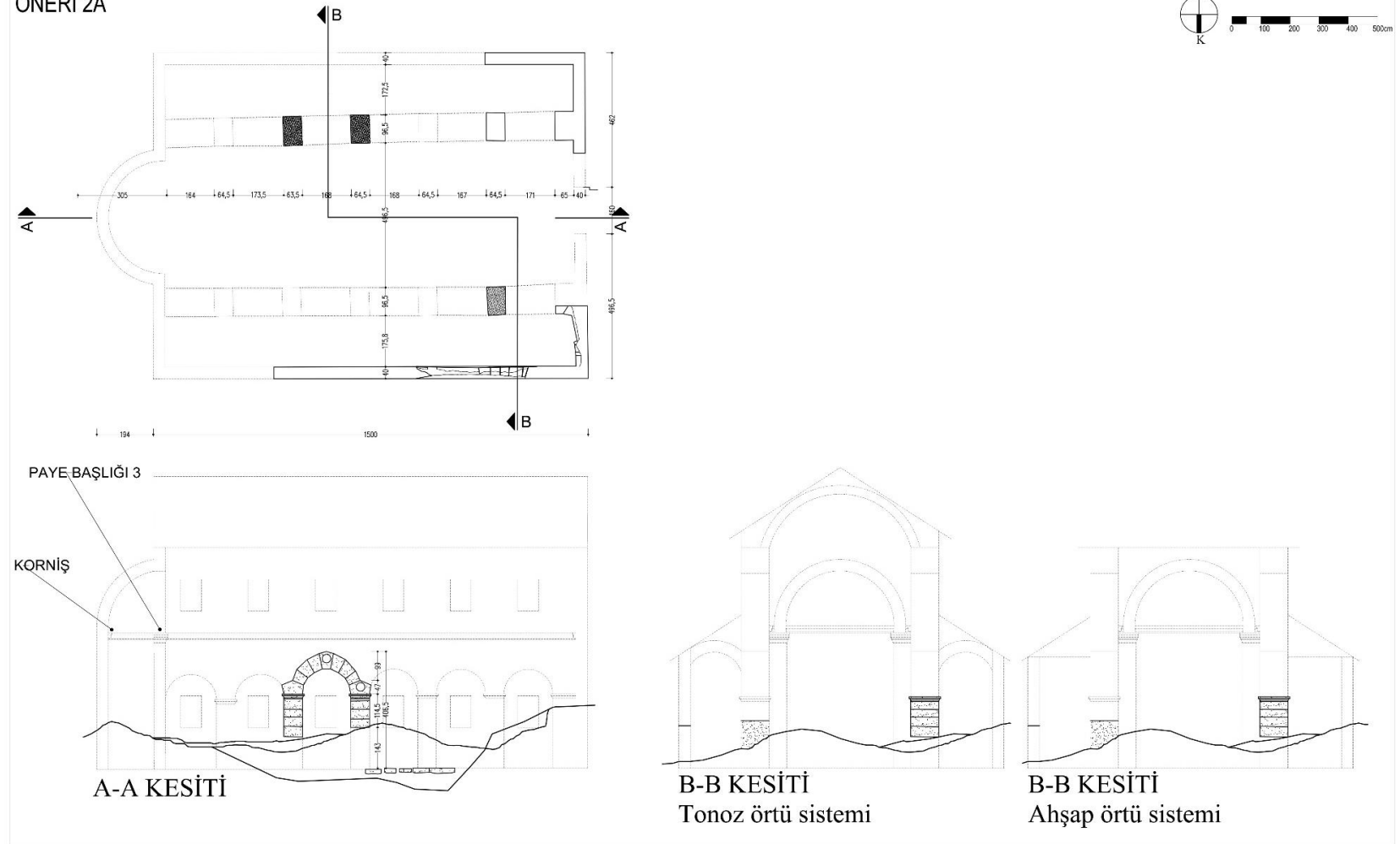
kaplanmıştır. Donuktaş örneği, Zenonopolis'e yakın bir coğrafyada yüzyıllar önce bile ahşap çatı ve taş kaplama uygulamasının kullanıldığını göstermektedir. Ostia'daki Roma ve Augustus Tapınağı ve Hadrian (Capitolium) Tapınağı'nda kalın mermer çatı kaplamaları kullanılmıştır (Şekil 3.32). Birinci yüzyılın başlarında inşa edilmiş Roma ve Augustus Tapınağı 24.4x13.7 m. ölçülerindedir (Url-5). Donuktaş örneğine göre daha küçük boyutlarda olsa da Zenonopolis Kilisesi'nden büyüktür. Bu yapılarda da ahşap strüktür üzerinde kalın mermer kaplamalar kullanılmıştır.

GALERİSİZ KİLİSELER

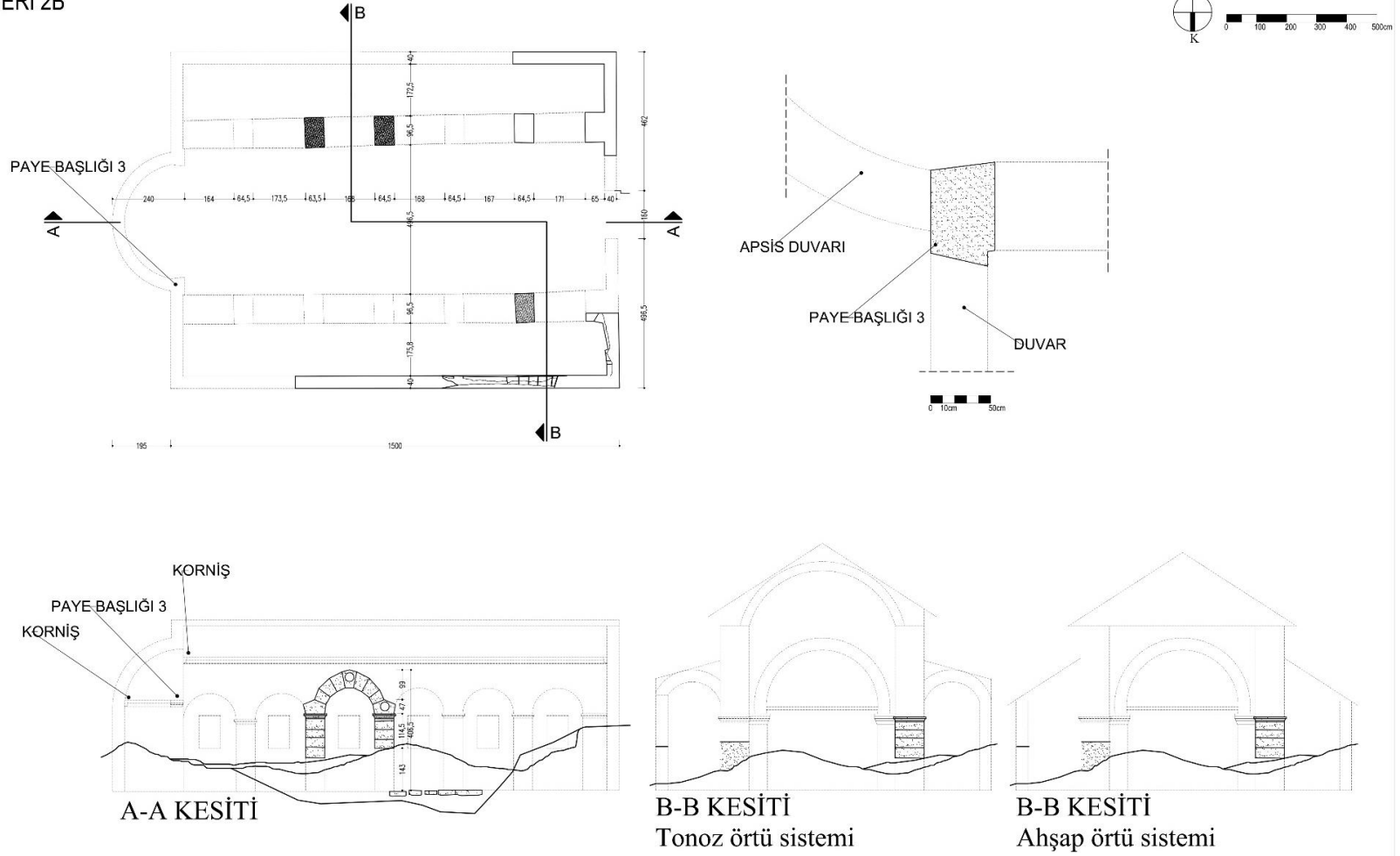
Şekil 3.34 : Plan karşılaştırması (Demir, 2018).

ÖNERİ 2A

Şekil 3.35 : Zenonopolis Kilisesi “galerisiz tip” restitüsyonu (Demir, 2018).

ÖNERİ 2B

Şekil 3.36 : Zenonopolis Kilisesi “galerisiz tip” restitüsyonu 2 (Demir, 2018).

4. TAŞ MİMARİ ESERLER

2008-2009 yılında kilise ve yakın çevresinde toplam on iki adet, 2017 yılında tez kapsamında yapılan ziyaret sırasında bir adet mimari parça tespit edilmiştir. Kilise mimarisine ait olduğu düşünülebilecek eserler, dört adet levha parçası, üç adet paye başlığı, üç adet korniş parçası, iki adet kemer üzerinde yer alan rozet ve bir adet eşik taşından oluşur⁶.

Belgelenen on üç eserden tamamının malzemesi yörede bol miktarda bulunan kireç taşıdır, kilisenin etrafında da başka bir malzemeye rastlanmamıştır. Yerel kireç taşı coğrafyanın tamamına yayılmıştır ve Isauria ve Kilikia yapılarının çoğunda yapı malzemesi olarak tercih edilmiştir. Kireç taşı ilk kesildiğinde açık renktedir, zaman geçtikçe patina kazanır ve mat gri rengini alır. Taşın dokusu bol gözeneklidir ve işlemeye yeterince elverişlidir (Hill, 1996, s. 11). Ancak kolay kesilip, işlenmesinin yanında açık hava koşullarından da çok etkilenir. Zenonopolis'te kilisede tespit edilen tüm blokların yüzeyi fazlasıyla aşınmıştır, parçaların pek çok yeri kırıktır ve bazılarının bezemeleri kaybolmaya başlamıştır. Köy evlerinde tespit edilen bezemeli parçalar yaylada kilise alanındaki parçalara göre daha iyi durumdadır. Hem kilisede tespit edilen hem de köy evlerinin yapımında kullanılan devşirme taşların üzerinde alet izleri günümüzde de görülebilmektedir. Özellikle köy evlerinde kullanılan blokların çoğunda anathyrosis uygulaması ve bu uygulamadaki özenli ve nitelikli taş işçiliği gözlenebilmektedir. Kiliseye ait bazı parçalar da iyi durumdadır. Bu taşçı izlerinin en iyi örneklerinden biri paye başlığındadır. Başlık 3 üzerinde farklı tip alet izleri bulunmaktadır (Şekil 4.1). Blokun iki yüzünü çevreleyen profilleri ve üst yüzeyi tarak ve keski ile düzlenmiştir. Profillerin bitimindeki yüzey muhtemelen yanındaki blok taşı ile birleşir, bu sebeple blokun bu yüzeyi diğer yüzeylerine göre daha kaba bırakılmış, murç ile biçimlendirilmiştir. Korkuluk levhası parça 1'in A kenarı üzerinde yer alan çıkıntı (Şekil 4.2) ve yanlarında kalan paylarında, aynı şekilde Korkuluk Levhası 3'ün A kenarında yer alan paylarda ve korkuluk levhası

⁶ Kilise çevresinde ayrıca çok sayıda kireç taşından çatı kaplamaları (imbrex ve tegula) tespit edilmiştir.

parça 4'ün ön yüzünde tarak izleri görülür durumdadır. Kilisenin güney bölümünde yer alan, birbirine kemerle bağlı iki payeyi oluşturan blokların üzerinde de okunur durumda taşçı izleri görülmektedir. Blokların yüzeyleri tarak ile özenli bir şekilde düzlenmiştir.

Şekil 4.1 : Paye başlığı üzerindeki taşçı izleri (Saner, 2009)

Şekil 4.2 : Korkuluk Levhası 1, A kenarı üzerindeki tarak izleri (Saner, 2009)

Köy evlerinin genellikle köşelerinde kullanılan kesme taş blokların üzerinde farklı tür alet izi uygulamaları dikkati çeker. Köşe taşı olarak kullanılmış bir parçanın; profilli yüzeyi tarak, yan yüzü ise murç ile düzlenmiştir (Şekil 4.3). Aynı şekilde çerçeve profillere sahip bir diğer köşe blokunun ön yüzündeki dış çerçevesinin üzerindeki tarak izleri görülür durumdadır. Blokun açıkta kalan yan yüzeyi murç ile düzlenmiştir (Şekil 4.4).

Şekil 4.3 : Köy evinde köşe taşı olarak kullanılan, kapı veya pencere parçası olarak yorumlanan profilli blok üzerindeki izler (Saner, 2009).

Şekil 4.4 : Murç ve tarak izleri görülebilen devşirme köşe taşı (Demir, 2017).

4.1 Korkuluk Levhası Parçaları

Zenonopolis antik kentinde gerçekleştirilen yüzey araştırmasında, yayladaki kilisenin kalıntıları arasında dört adet, korkuluk levhası olarak tanımlanan parça belgelenmiştir. Üç parçanın her iki yüzü, diğer parçanın da sadece bir yüzü dekorasyon izleri taşımaktadır. İki yüzünde de dekorasyona ilişkin izler bulunan parçaların diğer dört yüzeyinden sadece bir yüzeyi sağlamdır ve bu yüzeyin üzerinde geniş bir çıkıntı bulunur. Blokların aşağıdaki katalog tanımlarında bu çıkıntının görüldüğü yüzey için “A kenarı” ifadesi kullanılmıştır. Çıkıntı uygulaması, parçaların üzerinde yer alan çerçeveyi belirleyen profiller ve uygun kalınlıkları sebebiyle bu parçalar korkuluk levhası olarak yorumlanmıştır. Levhalarda ve payelerde sık karşılaşılmayan bu uygulamanın az da olsa örnekleri vardır. Silifke Müzesi’nde bulunan Aydın (2013, katalog no: 365) tarafından yayınlanan korkuluk levhası parçası ve Berlin Devlet Müzesi’nde Milet’te tespit edilmiş korkuluk levhası (Wulff ve Volbach, 1923, s. 7) ya da pencere ızgarası olduğu düşünülen parça ve Didim’deki templon payesinin bir yüzünde çıkıntı olduğu görülmektedir (Peschlow, 1975, s. 221, Levha 42- Resim 4) (Şekil 4.5). Silifke ve Milet örneklerindeki çıkıntının ölçüleri bilinmemektedir, Didim’deki parçada bulunan çıkıntı 5.3 cm. yüksekliğinde, 7 cm. genişliğindedir. Zenonopolis örneklerindeki çıkıntı bu parçaya göre daha sığdır ancak genişlikleri yaklaşık olarak yakındır.⁷ Ayrıca Korint Müzesi’nden bir levha da bu detaya sahiptir ancak diğer örneklerin aksine, bloğun bir kenarında boylu boyunca değil, üstünde ve altında olmak üzere iki adet daha kısa çıkıntının bulunduğu görülmektedir (Guidobaldi ve Barsanti, 2004, s. 215) (Şekil 4.6). Kullanım yerlerine göre levhaların sabitlenmesi sorunu çeşitli biçimlerde çözülmüştür. Levhalar ya templon, solea ve ambon payelerinde bulunan oyuklara oturtulmuş, ya da “levha üstü”, “levha kaidesi” adı verilen trapez kesitli öğelerin levhanın üstüne ya da altına yerleştirilmesiyle sıkıştırılmıştır (Peschlow, 2006, s. 54; Alpaslan, 1998, s. 235). Bu trapez kesitli elemanların görevi levhayı sağlamlaştırmak ya da kullanıldığı yere oturtmaktır. Ayrıca işlevselliğinin yanında dekorasyon amacı da taşımaktadır. Levhaların dar yüzü levhayı oturtmak için uzunlamasına bir oyuk biçiminde olabilmekte ya da iki yan yüzünde bulunan geçiş elemanlarıyla paye ile birleştirilebilmektedir. Sema Alpaslan (1998, s. 235), Urs Peschlow’un Limyra

⁷ Bu çıkıntıya sahip levhalar ve çıkıntının ölçüleri, Korkuluk Levhası Parça 1, Korkuluk Levhası Parça 2 ve Korkuluk Levhası Parça 3 bölümlerinde incelenmiştir.

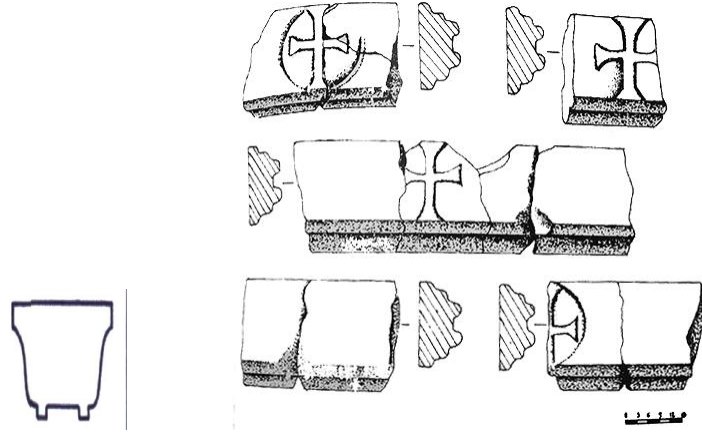
Piskoposluk Kilisesi'nde yapılan kazı çalışmaları bağlamında levhalar üzerinde geçiş elemanı olduğunu sözlü olarak belirttiğini yazmıştır. Zenonopolis Kilisesi levha parçalarının A kenarı yüzeylerinde yer alan çıkıntıya trapez kesitli elemanların oyuk kısmının oturduğu (Şekil 4.7 ve 4.10) ya da bu çıkıntının stylobatlarda, templon payesinde, sütunlarda ya da kilise zemininde açılan oyuklara girdiğini düşünmek mümkündür (Şekil 4.8 ve 4.9).

Şekil 4.5 : Zenonopolis'teki Korkuluk levhası 2 parçasının çıkıntısı ve Didim'de tespit edilmiş bir yüzünde çıkıntı bulunan templon payesi parçası (Saner, 2009; Peschlow, 1975, s. 221, Levha 42- Resim 4).

Şekil 4.6 : Korint Müzesi'nde bulunan levhadaki küçük çıkıntılar (Guidobaldi ve Barsanti, 2004, s. 215).

Şekil 4.7 : Korkuluk levhalarının üzerine oturtulan trapez kesitli öğeleri gösteren çizim ve Anchiasmos (Saranda) Bazilikasından trapez kesitli parçalar (Orlandos, 1952, s. 518, Guidobaldi ve Barsanti, 2004, s. 487).

Şekil 4.8 : Selçuk Hag. Ioannes Bazilikası ve Alahan Batı Kilisesi, sütun kaidesi üzerinde levhanın oturtulduğu oyuk (Demir, 2017)

Şekil 4.9 : Alahan Doğu Kilisesi, in situ templon kaideleri (Demir, 2017).

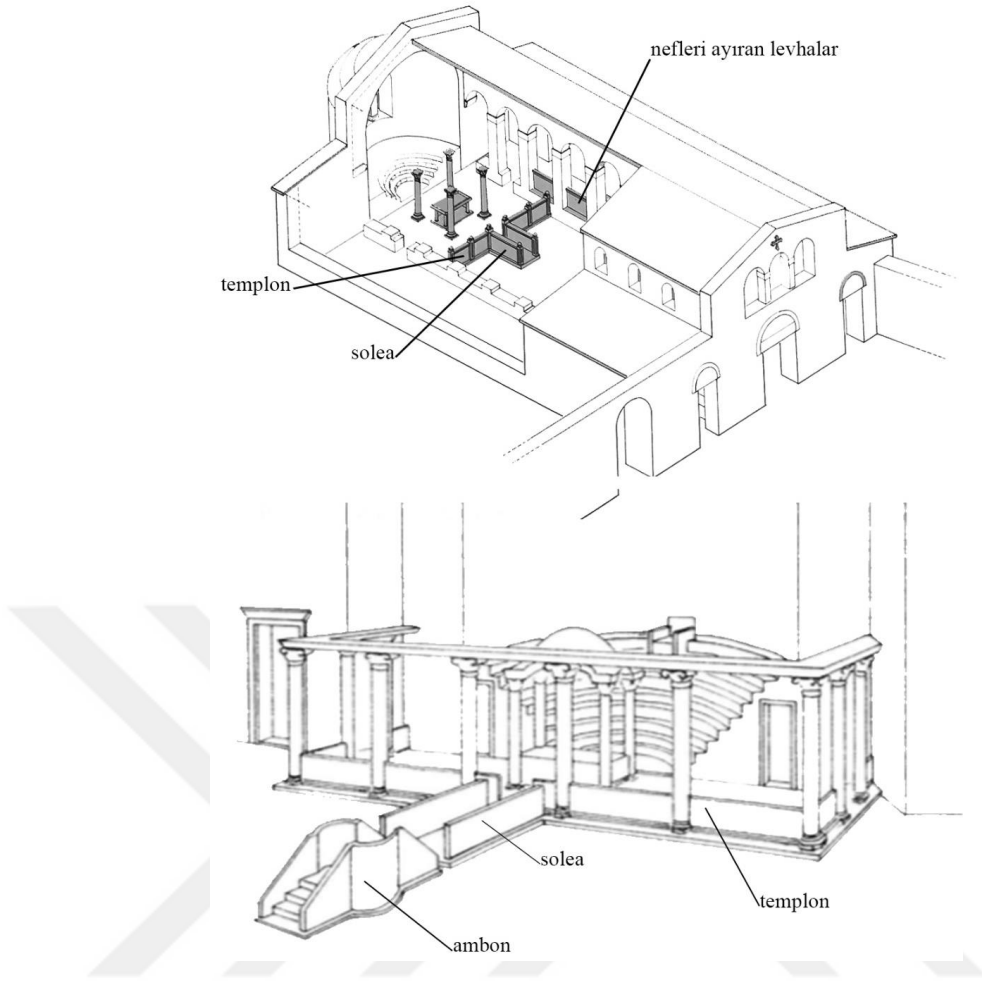

Şekil 4.10 : Efes Meryem Kilisesi’nde sütunlar arasında trapez kesitli levha üstü örneği (Demir, 2017)

Özgün yeri belli olmayan korkuluk levhaları kilisenin mimari düzeni içinde, templon levhası, solea veya ambona ait levhalar, pencere ızgaraları, pencere altlarındaki levhalar ya da kilisenin neflerini/galerilerini ayırıcı nitelikte levhalar olarak yorumlamak mümkündür.

Bizans dönemi kiliselerinde bilindiği gibi iç mekanı oluşturan alanlarda kullanılan, kilise litürjisine ait mobilyalar vardır. Bunlardan “solea”, bemanın önünden başlayıp nefin ortasına kadar uzanan parapetli yoldur. “Ambon” ise, dini törenlerde duyuruların yapıldığı, kutsal kitaptan pasajların veya kilise meclisinin kararlarının okunduğu kürsüdür (Koch, 2007, s. 70). Genellikle soleanın bittiği yerde, orta nefte, doğu-batı ekseninde konumlanır. Bema alanı ve ambon, solea ile birbirine bağlanır (Bouras ve Thaft, 1991, s. 76). Templon da, cemaatin bulunduğu naosu dini törenin gerçekleştiği bema kısmından ayıran bölmedir (Şekil 4.11).

Bunların yanında kilise litürjisine ait olmayan ancak iç mekanda özellikle işlevsel olarak kullanılan mimari elemanlar bulunmaktadır. Galeri katında, pencere altlarında ve nefleri ayıran sütunlar/payeler arasında kullanılan levhalar işlevsel özelliklerinin yanında tıpkı templon, solea ya da ambon levhaları gibi çoğu zaman motiflerle bezenmiştir. Bu sebeple özgün yeri belli olmayan motifli bir levhanın kilise litürjisinde mi, galeri veya nefte mi kullanıldığını teşhis etmek kolay değildir.

Şekil 4.11 : Gemiler Adası, Kilise 3'ün ve İstanbul, Azize Euphemia Kilisesi'nin ambon, solea, templon ve synthronon düzenlemesini gösteren restitüsyonu (Asano, 1998, s. 13; Naumann, 1966, s. 100).

Zenonopolis Kilisesi'ndeki dört adet korkuluk levhasının ait olduğu mimari elemanların hangileri olabileceği özellikle Ramsay ve Bell'in yakın coğrafyadaki kiliselerde tespit ettiği in situ levha parçalarından, Gough'un Alahan Manastırı'nda levhalar üzerine yaptığı çalışmalardan ve yakın çevredeki örneklerin karşılaştırmasından yola çıkılarak tahmin edilebilmektedir.

Ambon yapısı itibariyle (genellikle örneklerde çift merdiven kullanılmıştır) uzunlamasına gelişmiş da bir platformdur (Şekil 4.12). Alpaslan'ın Demre'deki Kilise için hazırladığı ambon restitüsyonunda ambonun uzunluğu yaklaşık 4.90 m.'dir (Alpaslan, 1996, çizim 55). Çavdar'ın, Vize'deki Ayasofya Kilisesi için hazırladığı öneride ambon, 3.40m. uzunluğundadır (Alpaslan, 1996, çizim 55, Çavdar, 2014, s. 39). Orlandos'un kitabında bulunan örneklerdeki ambon uzunlukları 2.65 m., 3.80 m., 5.50 m. ve 6.80 m. uzunluğunda değişmektedir (Orlandos, 1952, s.

555, 556, 560, 562). Zenonopolis Kilisesinin nef uzunluğu tahminen 14 m. civarındadır. Bu uzunluktaki bir nefte, uzunlukları 2.50 m. ile 7 m. arasında değişen bir ambonun yerleştirilmesi ihtimali zor görülmektedir. Yani Zenonopolis Kilisesi'nin küçük boyutları göz önünde tutulduğunda, kilisenin içinde ambona ve apsisinin önünden orta nefe doğru uzanan bir soleaya uygun yer olmadığını önermek mümkündür.

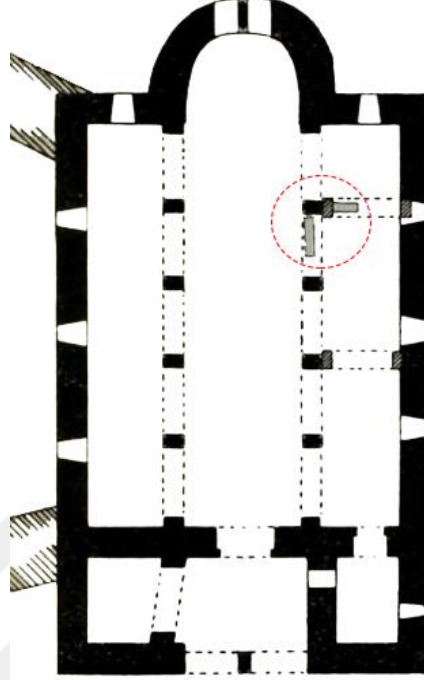

Şekil 4.12 : Ayasofya Müzesi'nin bahçesinde bulunan, Beyazıt A Kilisesi'nin ambonu, 6. yüzyıl (Url-2).

Ramsay ve Bell'in (1919, s. 155) Karaman Binbir Kilise araştırmalarında belgeledikleri 31 numaralı bazilikanın nef uzunluğu 11.8 m., yan neflerin genişliği 2.20 m.'dir. Zenonopolis Kilisesi'nin yan nef genişliği 1.80 m., nef uzunluğu tahmini plan şemasına göre yaklaşık 14 m.'dir. İki kilisenin ölçüleri birbirine çok yakındır ve plan şemaları benzerdir. 31 numaralı bazilikanın güney kemer dizisinin üçüncü ve dördüncü ayaklarının arasında ve dördüncü ayak ile kilisenin güney duvarına dik konumda levhalar tespit edilmiştir. Araştırmacılar bu iki levhanın özgün konumlarında durduğunu düşünmektedirler⁸. Ayakların arasında yer alan levhanın

⁸ Ramsay ve Bell (1919, s. 155), 3 numaralı ve 21 numaralı kiliselerde de levhalar bulmuşlardır ama levhaların bulundukları yerler levhaların orjinal pozisyonları değildir. 31 numaralı bazilikada yerinde tespit edilen levhalardan yola çıkarak diğer iki kilisede bulunan levhaların yeri, bema ile orta nefi ayıran bariyerler olarak tahmin edilmektedir.

nefe bakan yüzü bezemelidir, yan nefe bakan yüzü hakkında bilgi verilmemiştir. Her iki levha da açıklığın yarısını kapatmaktadır. Yan nef aralıklarının dar olmasına rağmen, bazilikada orta nef ile yan nefler levhalar ile ayrılmıştır⁹ (Şekil 4.13, 4.14).

Şekil 4.13 : Değle'de bulunan 31 numaralı bazilikada tespit edilen levhaların plan üzerindeki konumları (Ramsay ve Bell, 1919, s. 154).

Şekil 4.14 : Karaman Değle'de bulunan 31 numaralı bazilikada tespit edilen levhaların orta neften görünüşü; önde, ayaklar arasında yüzeyi işlemeli levha ve arkada ayin yerini yan neften ayıran levha (Ramsay; Bell, 1919, s. 160).

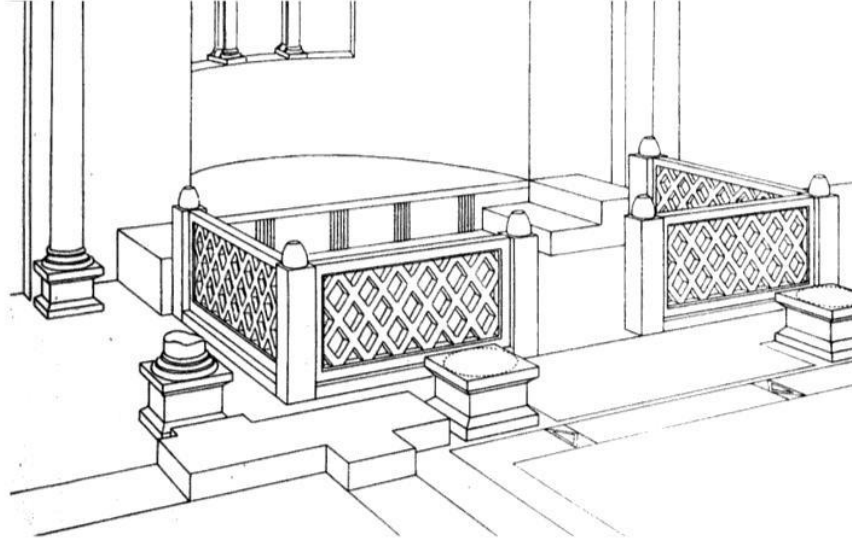
⁹ Urs Peschlow'un levhalar ile nef ayrımını incelediği makalesinde yazar Zenonopolis Kilisesi'nin ölçülerinde her hangi bir kilisede nef ayrımından bahsetmemiştir verilen tüm örnekler Bizans'ın anıtsal büyüklükteki kiliselerine aittir. Orta nef ve yan nefler arasındaki bariyerler ile ilgili Urs Peschlow ve Ayşe Tiryaki'nin detaylı çalışmaları mevcuttur (Peschlow, 2006; Tiryaki, 2012).

Gough (1985, s. 96), Alahan Batı Kilisesi'nde tespit ettiği iki yüzü de bezemeli olan levha parçalarının templona ait olduğunu belirtmiştir. Zenonopolis'te tespit edilen üç parçanın her iki yüzü de bezemelidir, bu sebeple templona, ya da 31 numaralı bazilikadan yola çıkarak yan nefler ile orta nefi ayıran düzenlemeye ait oldukları düşünülebilir. Bununla birlikte yan nefleri ayıran sütunlar veya payeler üzerinde genellikle korkuluk levhalarının oturtulduğunu gösteren oyuklar bulunmaktadır (Şekil 4.15). Zenonopolis Kilisesi'nin günümüze ulaşan tek kemerinin payaları üzerinde bu şekilde herhangi bir iz ya da oyuk görülememiştir. Ancak payelerin görülen kısmı kilisenin özgün zemininden 1.20 cm. yukarıdan başlamaktadır. Yani payelerin görülemeyen 1.20 cm.'lik bölümünde iz veya oyuk bulunması olasılık dahilindedir.

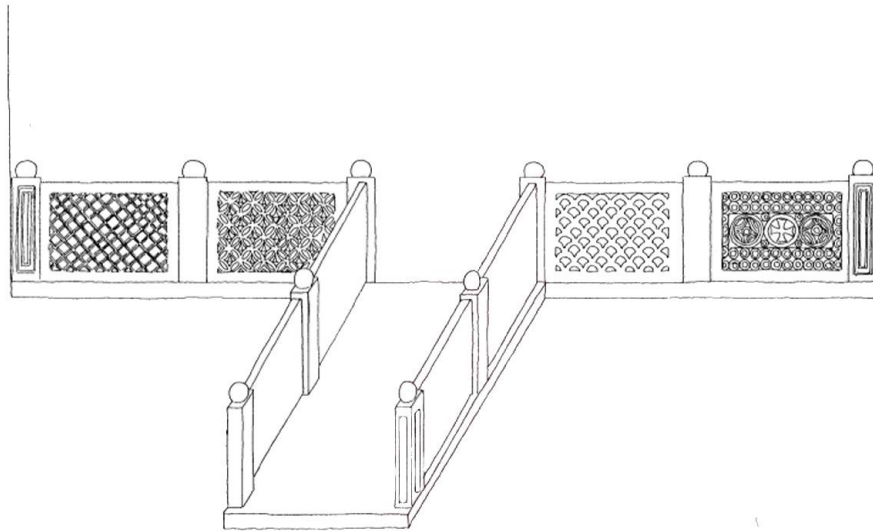

Şekil 4.15 : Alahan Doğu Kilisesi'nde yan nefleri ayıran sütunlar üzerinde yer alan korkuluk levhalarının oturduğu oyuklar, Zenonopolis payesinde her hangi bir iz görülememiştir (Demir, 2017).

Templonun varlığı erken Hristiyanlık dönemi yazılı kaynaklarından bilinmektedir. Kilise mimarisinin erken dönemlerinde templon apsisin önünden dışarıya, orta nefi doğru taşan bir konumdadır. Apsise, naosa bakan yüzünden ya da üç yüzünden de giriş yapılabilmektedir. Yaklaşık olarak 110-120 cm. yüksekliğindeki payeler ile aralarında yer alan levhalardan oluşan bu bölücü düzenleme templon tiplerinin ilk örneğini oluşturur ve “alçak templon” olarak isimlendirilir (Şekil 4.16 ve 4.17).

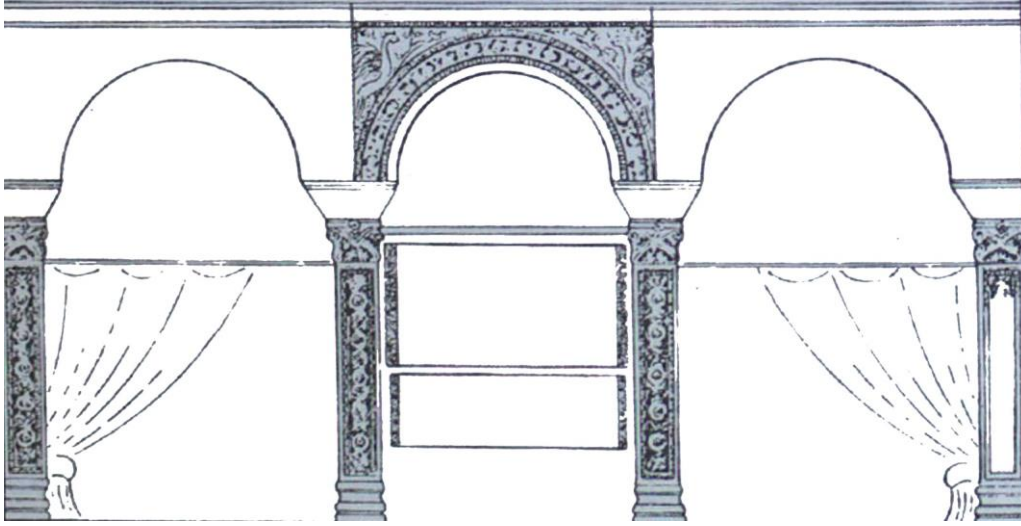
Şekil 4.16 : Lokridos, Daphnousion Bazilikası alçak tipte templon restitüsyonu (Orlandos, 1952, s. 526).

Şekil 4.17 : Hag. Nikolaos Kilisesi, alçak tipte templon restitüsyonu (Alpaslan, 1996, çizim 45).

5. yüzyılın ortalarına doğru alçak tip ile birlikte stylobatların üzerinde paye/kaide, bunların üzerinde sütun ya da payeler ve üst kısımda arşitravın olduğu yüksek uygulama görülmeye başlamıştır (Bouras, 1991, s. 2023)¹⁰. Yüksek tipteki templonun bemaı perdelerle kapatabilmek amacına yönelik ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Levhaların üzerinde kalan boş kısım perdelerle kapatılmıştır (Hill, 1996 s. 26) (Şekil 4.18).

¹⁰ Ayşe Aydın'ın "Kilikia ve Isauria Kiliselerinde görülen yüksek tipteki templon kuruluşları" isimli makalesi, bu konuda detaylı bilgi içermektedir.

Şekil 4.18 : Yüksek tipte templon ve perde kullanımı örneği (Orlandos, 1952, s. 528).

5. ve 6. yüzyıllarda imparatorluğun tüm bölgelerinde, her iki templon tipi de kiliselerde kullanılmıştır. Bu da farklı templon tiplerinin aynı zamanda geçerli olduğunu, yüksek tipin kullanılmasıyla alçak tipin ortadan kalkmadığını göstermektedir. Örneğin 5. yüzyılda İstanbul'da Khalkoprateia Kilisesi'nin templonu alçak, Studios Manastırı Kilisesi'nin templonu ise yüksek tiptedir (Mathews, 1971, s.110). Aydın'ın (2000, s. 217) belirttiğine göre, Peschlow farklı iki templon tipini herhangi bir özel işleve bağlamamıştır ve templon tipinin tercihinde herhangi bir liturjik zorunluluğun rol oynamadığını belirtmiştir.

Kilikya ve Isauria bölgelerinin kiliselerinin tahrip edilmiş olması ve bölgedeki kiliselerde yeterince kazı ve araştırma yapılmaması gibi nedenlere bağlı olarak in situ templon kuruluşları görülememektedir. Ancak templona ait mermer ya da kireç taşından payeler, sütunlar ve levhalar ile bunlara ait parçalar bölge müzelerinde yer alır¹¹. Bazı kiliselerde yalnızca templon payesine ait kaide, apsisin önünde hala görülebilmektedir. Aydın'ın tespit ettiği kaideler şu kiliselerdedir; Canbazlı Kilisesi, Uzuncaburç Tapınak Kilisesi, Öküzlü transeptli Kilisesi, Alahan Manastırı Doğu Kilisesi, Cennet-Cehennem Tapınak Kilisesi, Emirzeli 2 No'lu Kilise, Afrodisias Aziz Panteleon Kilisesi ve Dağ Pazarı (extra muros) Kilisesi'dir. (Aydın, 2000, s. 220). Hill'in (1996, ss. 73-82, 93, 111, 124-136, 161) yerinde gördüğü levhalara ait parçalar; Anemurium Basilika III 13 C, Cennet-Cehennem Tapınak Kilisesi, Korykos

¹¹ Ayşe Aydın'ın 2008 yılında yayınlanan, Kilikia ve Isauria Bölgesi müzelerinde bulunan figürlü payeler ve levhaları incelediği makalesi Adana, Anamur ve Silifke Müzesi'ndeki ve Silifke Müzesi Taş Eserler Kataloğu Silifke Müzesi'ndeki taş mimari eserler ile ilgili detaylı kataloglar içermektedir.

Kilise A ve G, Dağ Pazarı (extra muros), Alahan Doğu ve Batı Kiliseleri'ndedir. 2017 yılında alana yapılan ziyarette Cennet-Cehennem Tapınak Kilisesi'nde templona ait kaideler, apsisin önündeki yığılmış taşlardan dolayı görülememiştir. Dağ Pazarı (extra muros) Kilisesi Gough'un kazısından kısa bir süre sonra köylüler tarafından moloz ile doldurulmaya başlanmış, günümüzde kiliseden geriye bir şey kalmamıştır.

Kiliselerde galeri, özellikle imparatorluğun doğusunda, Anadolu'nun birçok bölgesinde, yan nefler ve narteks üzerinde kiliseyi "U" şeklinde dolaşmaktadır. Ravenna, Suriye ve Filistin'de galeri kullanımı yaygın değildir, sadece birkaç örnekte galeri kullanımı görülmektedir. Koch (2007, s. 68), ayrıca küçük boyutlu ve "sade" kiliselerde galerinin olmadığını belirtmiştir. Kilikya ve Isauria bölgelerinde ise pek çok kilisede galeri bulunmaktadır. Alahan Batı ve Doğu, Canbazlı, Çukurkeşlik, Işıkkale kiliseleri galerili kiliseler arasındadır (Gough, 1968, s.458; Hill, 1996, s. 175). Galerilerde de korkuluk levhaları kullanılmıştır (Şekil 4.19). Zenonopolis Kilisesi'nin galerili veya galerisiz olması durumuna ilişkin restitüsyon önerileri geliştirilmiştir. Eğer kilise galerili ise, korkuluk levhası parçalarının kilisenin bu bölümünde kullanılan levhalara ait olması da mümkündür.

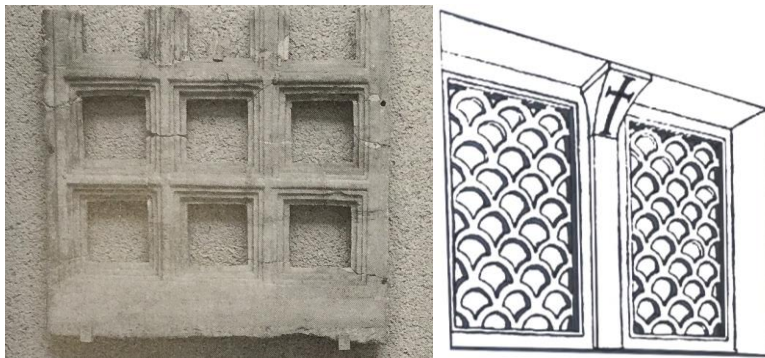
Şekil 4.19 : Ayasofya Kilisesi'nin galerisinde kullanılmış levha (Guidobaldi ve Barsanti, 2004, s. 99).

Pencerelerin altında ve boşluklarında da levha kullanımı görülmektedir (Şekil 4.20). Pencere altlarında tıpkı templonda ve galeri levhalarında olduğu gibi motifli öğeler kullanılmıştır.

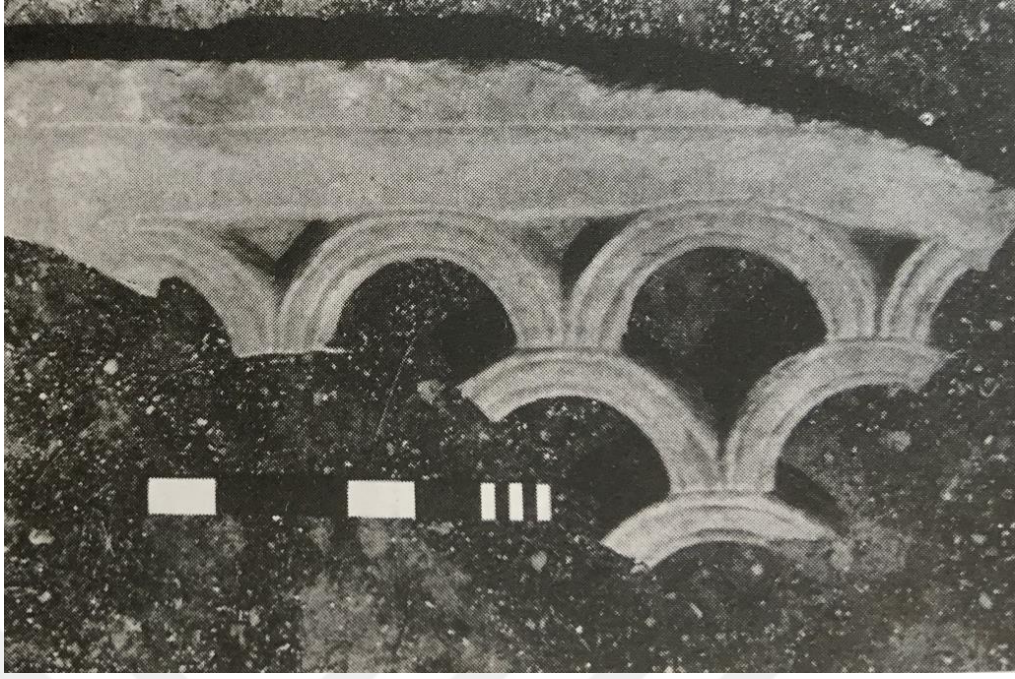

Şekil 4.20 : Ayasofya Kilisesi'nde pencere altlarında kullanılmış levhalar (Guidobaldi ve Barsanti, 2004, s. 63).

Pencere şebekeleri kiliselerde pencereleri kapatmak için kullanılmıştır. Mermer, alçı ya da metal levhalar, pencere boşluklarına yerleştirilmiştir. Bu malzemelerin yanında küçük kiliselerde ahşap kullanımı da görülmektedir, ancak kilisenin çevresinde taş ocakları varsa farklı taşlar, kireçtaşı veya mermer sıklıkla tercih edilmiştir. Bu malzemeler yine templon levhalarında olduğu gibi boşluklu teknikte çeşitli motiflerle işlenmiştir (Şekil 4.21). Boşlukların içi cam, ince mermer veya alabaster gibi malzemeler ile kapatılmıştır (Koch, 2006, s. 80). Balıkpulu veya dairelerden oluşan motifler pencere şebekeleri için sıklıkla tercih edilmiştir. Berlin Devlet Müzesi'ndeki kesişen dairelerden oluşturulmuş boşluklu levha ve Frigya'dan balıkpulu motifli boşluklu levha örneklerinin, templona veya pencere şebekelerine ait olduğu düşünülmektedir (Wulff ve Volbach, 1923, s. 7; Parman, 2002, levha 139) (Şekil 4.22).

Şekil 4.21 : Arkeoloji Müzesi'nden pencere şebekesi örneği ve Orlandos'un pencere şebekelerini gösteren çizimi (Guidobaldi ve Barsanti, 2004, s. 63; Orlandos, 1952, s. 425).

Şekil 4.22 : Pencere şebekesinde kullanıldığı düşünülen balıkpulu motifli levha parçası (Parman, 2002, levha 139).

4.1.1 Parça 1

Korunan parçanın bir yüzünde dışarıya doğru taşkın, daire parçası biçiminde bir motif kalıntısı bulunmaktadır, korkuluk çerçevesinin profili de belirgin bir biçimde okunabilmektedir. Bu nedenle profilin yer aldığı yüzey levhanın ön yüzü olarak kabul edilmiştir. Blokun ön ve arka yüzeyleri ile A kenarının yüzeyi inceliklerle işlenmiş ve günümüze nispeten sağlam ulaşmıştır; diğer yüzeyleri ise kırıktır. Blokun A kenarının yüzeyinde belirgin tarak izleri görülmektedir. Parçanın kalınlığı 14.5 cm.'dir. Ön yüzey uzunluğu yaklaşık 29 cm., 20 cm ölçülerindedir. Ön yüzün sol kısmı tahrip olmuş durumdadır. A kenarında, uzunluğu en iyi korunan kısımda, 29 cm., yüksekliği 2.7 cm., genişliği 9 cm. ölçülerinde bir çıkıntı bulunmaktadır. Bu çıkıntının yanlarda yer alan paylar ön yüz tarafında 3.5 cm., arka yüzde 2 cm.'dir.

Ön yüzde yer alan daire parçası biçimindeki profilin genişliği 3.5 cm., korunmuş kısmının uzunluğu 15 cm.'dir. Parça daireye tamamlandığında 18 cm.'lik bir çap elde edilmektedir. Profil küçük bir kademeye ön yüzeyden içeri alınmıştır. Çerçeveyi oluşturan hafif eğimli içbükey profilin yüksekliği 12 cm.'dir. Bu kısım ince bir profille sona erer. Bu hat yaklaşık 20 cm. uzunluğunda korunmuştur. Hattı 4.6 cm. eninde düz bir profil izlemektedir; korunan kısmının uzunluğu 20 cm.'dir.

Blokun arka yüzeyi de ön yüz gibi işlenmiştir. Bu yüzeyde yer alan daire parçası biçimindeki motif ön yüzdeki gibi çıkıntılı değil, blok ile hemyüzdür. Dairesel motifin hemen üzerinde ince bir şerit vardır, yaklaşık 13 cm.'lik kısmı korunmuştur. Ardından ön yüzdeki gibi hafif eğimli içbükey profil gelir, ama bu yüzdeki eğim ön yüze oranla daha zayıftır; yüksekliği 12 cm.'dir. Arka yüz 6 cm. eninde düz bir profille sonlanır (Şekil 4.23 ve 4. 24). Parçanın mevcut ve özgün durumuna ait çizimler EK A bölümünde Şekil A.1 ve Şekil A.2'de yer almaktadır.

Şekil 4.23 : Zenonopolis, Korkuluk Levhası 1'in ön yüzü (Saner, 2009).

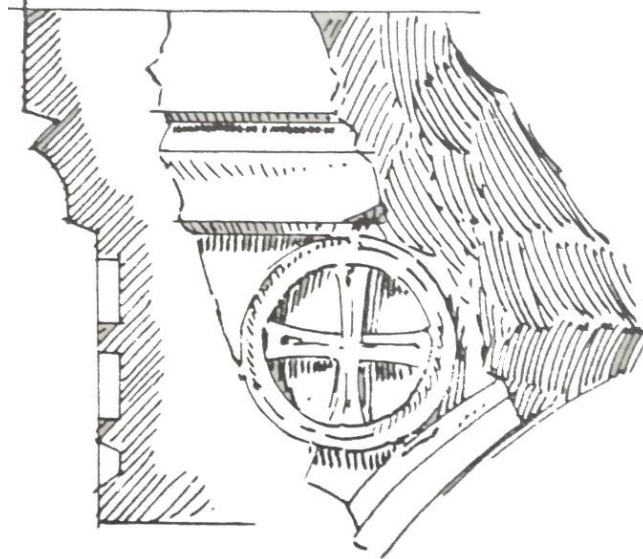
Şekil 4.24 : Zenonopolis, Korkuluk Levhası 1'in arka yüz ve A kenarı yüzeyi (Saner, 2009).

Zenonopolis Kilisesi'ndeki bu levha üzerindeki daire parçası motifinin, yakın coğrafyadaki erken Bizans dönemi levha örnekleriyle ortaklıkları vardır. Sıkça kullanılan iki grup söz konusudur. İlk grup “boşluksuz”, ikinci grup “boşluklu/dantelsi bezemeli” levhalardır. “Boşluksuz” levha dekorasyonunda Korkuluk levhası 1 örneğine en çok benzeyen temel desen disk üzerinde haçtır, ikinci grup “boşluklu/

dantelsi bezemeli” levhalarda ise sık kullanılan balıkpulu ve kesişen daireler Korkuluk levhası 1 örneğini en çok andıran desenlerdir.

5. ve 6. yüzyıllarda boşluksuz levha parçalarının dekorasyonunda disk motifi Bizans İmparatorluğu’nun her bölgesinde sık kullanılmıştır. Dekorasyon uygulamalarında çoğunlukla çift sıra çerçevenin ortasında bir disk, diskin üzerinde de haç yer alır. Isauria ve Kilikya’daki 5. ve 6. yüzyıl dönemi kiliselerinde dairenin içinde kullanılan haç genellikle “Malta haçı” biçimindedir ¹².

Zenonopolis Kilisesi’ndeki daire biçimli motife çok benzer bir motif taşıyan bir levha parçası Korykos Transeptli Kilise’de tespit edilmiştir (Şekil 4.24). Parçanın profil ölçüleri de Zenonopolis Kilisesi blokundaki ölçülere çok yakındır. Büyük kısmı kırık olan parçanın ortasında yer alan haç motifini bir daire çevreler. Daire parçası tamamlandığında çapı 14 cm.’ye ulaşmaktadır. Dairenin üzerinde iki sıra çerçeve yer alır. Çerçeveleri profilli bir şerit ayırır, yüksekliği 2.5 cm.’dir. Dairenin hemen üzerinde yer alan çerçeve içbükey işlenmiştir, yüksekliği 5cm.’dir. En üst kısımda yer alan çerçevenin yüksekliği yaklaşık 6.5 cm.’dir. Levha parçasının kalınlığına dair bilgi bulunmamaktadır. Herzfeld ve Guyer (1930, s. 116) bu parçanın orta nefi yan neflerden ayıran korkuluklara ait olduğunu ve iki ayak arasına yerleştirildiğini belirtmektedir.

Şekil 4.25 : Korykos, Transeptli Kilise’de tespit edilen levha parçası (Herzfeld ve Guyer, 1930).

¹² Büyükkarapınar köy evlerinin birinin duvarında devşirme olarak kullanılmış, başlığın üzerinde de aynı tip haç bulunmaktadır.

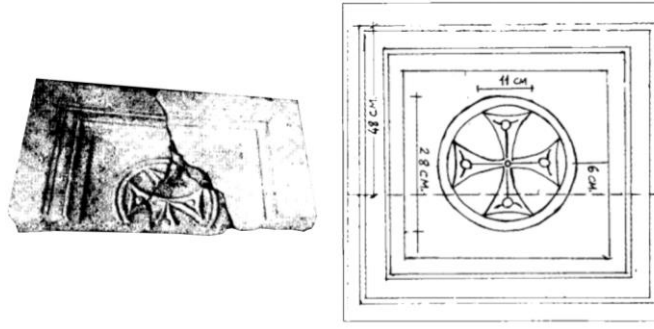
Aynı motife sahip bir başka levha parçasına Ayatekla'daki (Meryemlik) Büyük Kilise'de de rastlanmaktadır. Motif, Korykos Kilisesi'ndeki örnek ile aynıdır ama Ayatekla Kilisesi'ndeki levhada, disk ve içinde yer alan haç motifinin zemini, etrafındaki çerçeveden çok zayıf bir kademeyele içeri alınmıştır. Ayrıca dairesel parçanın çapı 22 cm.'dir, Korykos ve Zenonopolis örnekleriyle karşılaştırıldığında daha büyüktür. Herzfeld ve Guyer (1930, s. 27) parçanın kalınlığının 10 cm. olduğunu belirtmekte ve naos ile bemaı ayıran levhalarından birine yani templona ait olduğunu varsaymaktadır.

Şekil 4.26 : Ayatekla'daki (Meryemlik) Büyük Kilise'de tespit edilen levha parçası (Herzfeld ve Guyer, 1930).

Korykos ve Ayatekla Kilisesi'ndeki levha örnekleri 5. yüzyıla tarihlenmektedir¹³. Mersin'in Erdemli İlçesi'nde bulunan Tapureli ören yerinde 2001 yılında, kaynaklarda "Kilise A" ya da "Büyük Kilise" olarak geçen yapıda kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar kiliseyi kazıdan çıkan buluntulara göre 5. yüzyılın son çeyreği ya da 6. yüzyılın hemen başlarına tarihlemişlerdir. Kurtarma kazısında bir korkuluk levhası ve ambona ait olduğu düşünülen parçalar bulunmuştur. Yukarıda verilen örneklerdeki gibi merkezi dairenin ortasında haç motifi bulunan korkuluk levhası 83 cm. uzunluğunda, 48 cm. yüksekliğinde, 10 cm. kalınlığındadır. Neredeyse yarısından kırık olan parçanın özgün durumu 83 x 83 cm. boyutlarında bir kare olarak verilmektedir (Url-4) (Şekil 4.27).

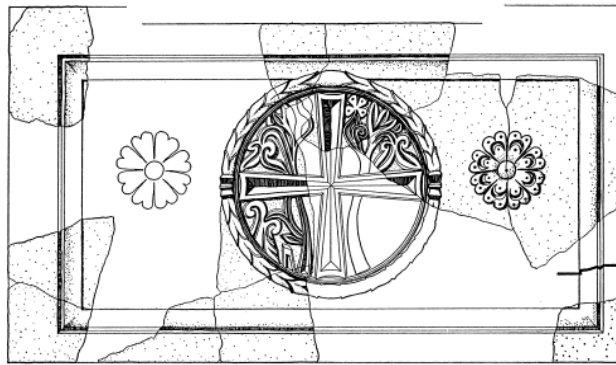
¹³ Aynı coğrafyada Zenonopolis örneğine dekorasyon açısından çok benzeyen bir başka örnek yine Korykos'ta bulunmuştur. Fakat bu levha parçası araştırmacılar tarafından geç döneme tarihlenmiştir. Herzfeld ve Guyer'in (1930, s. 27) "Kleine Kirche" olarak isimlendirdikleri kilisede bulunan levha parçası basit düzenlemesinden, sert ve keskin profil işçiliğinden ve "göze hoş gelmeyen" çizgilerinden dolayı Bizans etkisinde kalmış Ermeni dönemi ürünü olarak yorumlanmıştır. Levhanın dekorasyonunda iki basit daire yer alır, bu daireler birbirlerine daire ile aynı kalınlıkta olan doğrular ile levhanın ortasında birleştirilmiştir. İç kısımda yer alan dekorasyonu kademeli olarak yükselen üç çerçeve çevreler. Levha simetrik, dairelerin çapı 32 cm. kalınlıkları 4 cm.'dir. Levhanın uzunluğu 120 cm. yüksekliği 88 cm. kalınlığı 13.5 cm.'dir.

Şekil 4.27 : Tapureli A Kilisesi kare korkuluk levhası örneği (Url-4).

Micheal Gough'un Alahan Batı Kilisesi'nde gerçekleştirdiği kazıların 1961 ve 1962 sezonunda levhalara ait pek çok parça bulunmuştur. Gough, bu parçaların işçiliğini "yüksek kalite" olarak yorumlar ve tespit ettiği parçalardan yola çıkarak levhaları iki başlık altında gruplandırır. Bu levha gruplarından ilki, iki yüzü ya da sadece tek yüzü işlenmiş masif bloklardır. Gough, işçiliği daha "temiz ve nitelikli" olan bu parçaların, bu özelliklerinden dolayı zemin katta kullanıldığı görüşündedir.

Alahan Batı Kilisesi'nden, birçok parçası toplanabilmiş bir levhanın Gough tarafından restitüsyon çizimi yapılmıştır. Levhanın dekorasyonunda daire içinde bir haç ve haçın etrafında kalan boşluklarda sarmaşık motifi yer alır; uzunluğu 150 cm. yüksekliği 75 cm.'dir. Alçak kabartma tekniğinde işlenmiş parçanın ortasında yer alan daire içinde haç motifinin dışında, iki yanında birer rozet bulunur ve kompozisyon çift sıra çerçeve ile son bulur. Ortada yer alan dairenin çapı 48 cm., kalınlığı 3 cm.'dir (Gough, 1963, s. 110) (Şekil 4.28).

Şekil 4.28 : Alahan Batı Kilisesi, güney nefte bulunan "cancellus" levhası (Gough, 1963, s. 111)¹⁴.

¹⁴ "Cancellus" (çoğ. cancelli), Latince kökenli İngilizce kelimedir. Bariyer, korkuluk veya bölme anlamına gelmektedir (Gaffiot, 1934, s. 252).

İkinci levha grubu tamamen boşluklu işçilik gösterir, ancak dekorasyonu diğer örneklerle göre daha kalın ve kabadır. Gough, bu levhaların kullanım yerinin büyük olasılıkla galeri olduğunu belirtir. Bulunan parçaların çoğunda kompozisyonun ele alış biçimleri her ne kadar farklı olsa da, haçı çevreleyen basit ve sade bir daire motifi kullanılmıştır (Gough, 1985, s. 95-96).

Elton ve Mietke'nin (2009, ss. 100-101) birlikte yayınladıkları makalede, Alahan Batı Kilisesi'nde tespit edilen parçaların pek çoğunun kilise litürjisine veya templon kuruluşlarına ait olduğu belirtilmiştir¹⁵. Bu parçaların işlenmesinde çoğunlukla ajur tekniği kullanılmıştır. I. Iustinianus dönemi Konstantinopolis'inde sık rastlanan bu teknik 6. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Araştırmacıların genel yaklaşımı Batı Kilisesi'nin 5. yüzyılda Zeno'nun baniliğinde yapıldığı yönündedir. Ancak Elton ve Mietke, ajur tekniğinden yola çıkarak, Batı Kilisesi hangi dönemde yapılmış olursa olsun, bu templon kuruluşlarının kiliseye 6. yüzyılın ikinci ya da üçüncü çeyreğinde eklendiğini belirtmişlerdir. Ayrıca mermer yerine kireçtaşı kullanımı, kilisenin imparatorluk yatırımı değil yerel himayenin çabasına işaret olarak görülmüştür. Bununla birlikte malzemelerdeki işçiliğin çok üst seviyede olması ve kullanılan dekorasyonun Konstantinopolis örnekleri ile ortaklığı baninin gösteriş iddiası olarak yorumlanmıştır.

Korkuluk levhası parça 1'in daire parçası biçimindeki motif kalıntısı hem ön yüzde hem arka yüzde işlenmiştir, motif her iki yüzde de okunabilmektedir. Bu sebeple, Gough'un sınıflandırması da göz önünde bulundurduğunda, bu örneğin boşluklu levha grubu örneklerine yakıştırılması uygun görülmektedir.

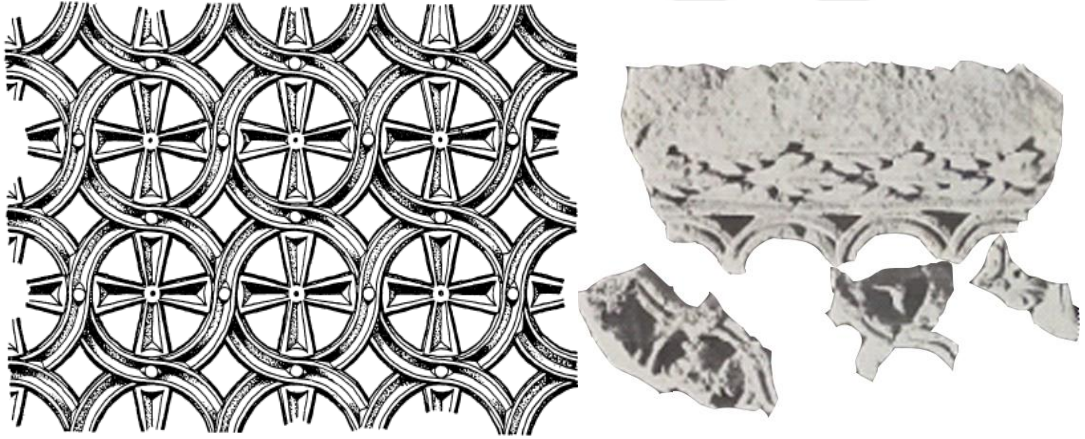
Boşluklu levha grubunun erken dönem örneklerinde balıkpulu ve daire içinde haç motifine imparatorluğun hemen hemen her yerinde rastlanmaktadır¹⁶. Burada Zenonopolis antik kentinin de içinde yer aldığı Isauria bölgesi ve yakın komşuları Kilikya, Likya bölgelerindeki levha örneklerini Korkuluk levhası parça 1'in daire biçimindeki motifi ile karşılaştırmak uygun görülmüştür. Ayrıca, bu bölgedeki örneklerin karşılaştırma için seçilmesinin sebebi, levhalarda kireçtaşının tercih

¹⁵ 2002-2006 yılları arasında Göksu Arkeoloji Projesi kapsamında Alahan'da tekrar kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. Alahan Kiliseleri'ni de kapsayan bu çalışmada kazı deposunda bulunan tüm bezemeli parçalar fotoğraflanarak kayıtlara geçirilmiştir. Şu anda Mut'ta inşaatı süren müze binasında saklanan parçaların bazıları Gough'un 1985 yılına ait kitabında yayınlanmıştır.

¹⁶ Orlandos'un 1952 yılında yayınlanmış kitabında 514-517 sayfaları arasında vermiş olduğu örnekler, özellikle Fig. 475-476, boşluklu levha grubunun temel desenlerini yansıtmaktadır ve Zenonopolis örneği ile çok benzerdir.

edilmiş olması ve uygulanan tekniklerdir. Örneğin, Pamfilya bölgesi de Isauria'ya yakın bölgeler arasındadır, ancak oradaki bilinen levhalarda mermer bu sebeple Pamfilya Bölgesi boşluklu levha örneklerini karşılaştırma dışında bırakmak uygun olacaktır. Erken dönemin boşluklu levhalarında, 6. yüzyıl Konstantinopolis ve Ravenna atölyelerinden çıkan levhalar haricinde, en sık rastlanan malzeme kireçtaşıdır (Evcim ve Uzun, 2017, s. 118).

Alahan Batı Kilisesi'nden "boşluklu levha" grubuna ait iki örnek yayınlanmıştır. Bunlardan birinde sürekli hatların oluşturduğu boşluklu dairelerin her birinin ortasında birer haç yer alır. Levhanın mevcut parçalarından yola çıkarak özgün boyutlarını söylemek zor olsa da Gough (1963, s. 110), dekorasyonun boyutları sebebiyle levhanın yüksekliğini 75 cm. olarak tahmin etmektedir. Dairelerin çapı 22 cm., kalınlığı ise 4 cm.'dir (Şekil 4. 29). Diğer boşluklu levha örneği 1985 yılında Gough'un eşi tarafından yayınlanmıştır. Diğer örneğe benzer şekilde, daireler arasında çiçek motiflerinin yer aldığı levhaya ait dört parça tespit edilmiştir. Fotoğraf ölçekli olmadığı için dairelerin çapına ve kalınlığına dair bilgi edinilememiştir (Gough, 1985, levha 29) (Şekil 4.29).

Şekil 4.29 : Alahan Manastırı'ndan boşluklu levha örnekleri (Gough, 1963, s. 112; Gough, 1985, levha 29).

Silifke Müzesi Taş Eserler Kataloğu'nda Aydın (2013, katalog no: 365) tarafından ilk defa yayınlanmış bir boşluklu levha örneği 27 cm. yüksekliğinde, 57 cm. uzunluğunda ve 9 cm. kalınlığındadır. Levha parçasının buluntu yeri ve dönemi belli değildir. Çerçevenin içinde daireler ve haçların ardışık olarak düzenlendiği levhadan günümüze iki tam boşluklu daire ve bu dairelerin arasında yer alan bir haç ulaşmıştır. Dairenin çapı yaklaşık 10 cm., dairelerin ve haçların kalınlığı 2 cm.'dir. Çerçevenin köşesinde bulunan dairenin hemen üzerinde, haçın kolundan küçük bir parça

görülmektedir. Ayrıca levhanın çerçevesinin fotoğrafa göre solunda, Zenonopolis Kilisesi korkuluk levhalarında bulunan A kenarına çok benzer bir çıkıntı görülmektedir, yaklaşık 2.5-3 cm. yüksekliğindedir (Şekil 4.30). Aydın (2013), bu şekilde farklı geometrik motiflerle düzenlenen levhaların çoğunlukla Erken Bizans dönemi eserleri olduğunu ve bu levhanın 5. veya 6. yüzyıla tarihlenebileceğini, ayrıca bu tip levhaların genellikle templon kuruluşlarında kullanıldığını belirtmiştir. Bu levha örneği 5. veya 6. yüzyıla tarihlenmektedir. Ayrıca levhanın kalınlığı, Silifke Müzesi'nde yer alması, çıkıntı sistemine ve dairelerden oluşan bir dekorasyona sahip olması, levhanın her açıdan Zenonopolis Kilisesi'nde tespit edilmiş Korkuluk levhası 1'e benzediğini kanıtlar niteliktedir. Ayrıca kullanım yeri olarak tahmin edilen templon kuruluşlarının önerilmesi Zenonopolis'te tespit edilen korkuluk levhası parçalarının da templona ait olabileceği savını kuvvetlendirmiştir.

Şekil 4.30 : Silifke Müzesi'ndeki boşluklu levha örneği (Aydın, 2013, katalog no: 365).

Zenonopolis Kilisesi korkuluk levhalarında bulunan A kenarına sahip bir diğer boşluklu levha örneği şu anda Berlin Devlet Müzesi'nde korunmaktadır, buluntu yeri Milet'tir. Fotoğrafa göre üst yüzünde yer alan çıkıntının yüksekliği yaklaşık 2.5 cm, uzunluğu 30 cm.'dir. 6. yüzyıla tarihlenen mermer levha kademeli üç çerçevenin içinde beş sıra yatay ve dikey yarım dairelerin birleştirilmesiyle oluşan bir kompozisyona sahiptir. 51.5 cm. yüksekliğinde, 63 cm. uzunluğundadır, kalınlığı ise bilinmemektedir. Yarım dairelerin çapı ve kalınlığı Silifke Müzesi örneğiyle aynıdır yani; 10 cm. çapında, 2 cm. kalınlığındadır. Templonda korkuluk levhası olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bunun yanında pencereleri kapatmak amacıyla kullanılmış bir levha da olabileceği de önerilmektedir (Wulff ve Volbach, 1923, s. 7) (Şekil 4.31).

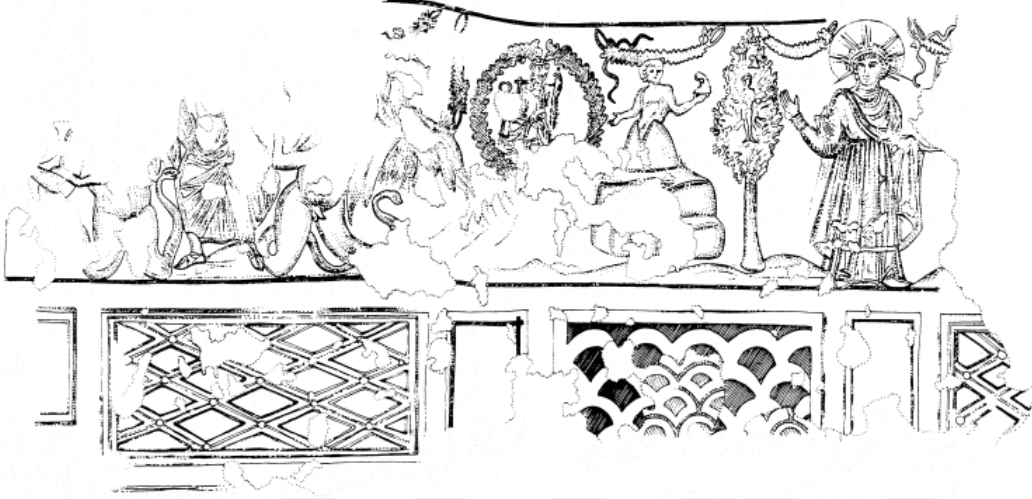

Şekil 4.31 : Berlin Devlet Müzesi’ndeki boşluklu levha örneği (Wulff ve Volbach, 1923, s. 7).

Likya’da, Olympos’ta Bizans dönemine tarihli on bir farklı levhaya ait elli sekiz parça bulunmuştur, altı levhanın restitüsyonu yapılmış ve Evcim ve Uzun tarafından 2017 yılında yayınlanmıştır. Farklı dekorasyonlara sahip bu levhaların üçünde kullanılan dairesel motifler korkuluk levhası 1’i anımsatır. Bu levhaların ikisinde Alpaslan’ın “kesişen dairelerin oluşturduğu dört sivri yapraklı çiçek”, Evcim ve Uzun’un “kesişen daireler” olarak tanımladığı motif yer almaktadır. Bu motife Büyükkarapınar köy evlerinin birinin duvarında devşirme olarak kullanılan blokta rastlanmıştır. Bu motif ve Olympos örnekleri “Köy Evlerinde Kullanılan Devşirme Parçalar” bölümünde incelenmiştir. Olympos’ta restitüsyonu yapılan bir diğer levha balıkpulu motiflidir ve 5. yüzyılın ikinci yarısı, 6. yüzyılın ilk yarısı arasına tarihlenmektedir. Boşluklu levhalarda uygulanan ızgara ve balıkpulu motifinin erken örnekleri antik Roma mimarisinde, M.S. 1. yüzyıla ait duvar resimlerinde görülür. Bunlar 5. yüzyıla kadar boşluklu levhalarda en fazla tercih edilen motiflerdir. 5. yüzyıldan sonra bitkisel ve geometrik desenler, Hıristiyanlık sembelleriyle birlikte kullanılmaktadır. Izgara ve balıkpulu motiflerinin yanında, kesişen ve birbirine düğümle bağlanan daireler ve bu dairelerin ortasına veya arasında kalan boşluklarda haçlar, monogramlar ve bitkisel motifler tercih edilmiştir (Evcim ve Uzun, 2017, s. 118).

Balıkpulu motifine özellikle 5. ve 6. yüzyıllarda kilise mimarisinde sıklıkla rastlanmaktadır ve genellikle tempon kuruluşlarına ait olduğu düşünülmektedir. 4.

yüzyıldan itibaren İtalya’da katakomblarda görülen balıkpulu motifli boşluklu levhaların örnekleri 5. yüzyıla birlikte Milano’da Hırvatistan’da, Arnavutluk’ta, Selanik’te, İstanbul’da, Efes’te, Rhodiapolis gibi pek çok yerde görülmeye başlamıştır (Evcim ve Uzun, 2017, s.125) (Şekil 4.32 ve 4.33). Korkuluk levhası 1 için yapılan restitüsyon denemelerinde daire parçası biçimindeki motifin balıkpulu motifine sahip bir levhaya da ait olabileceği görülmüştür¹⁷.

Şekil 4.32 : Suriye, Huarte’den bir duvar resminde balıkpulu ve lozenge motifine sahip levhalar görülmektedir, resim 4. yüzyıla tarihlenmiştir (Gawlikowski, 1998, s. 202).

Şekil 4.33 : İstanbul’dan 5. yüzyıla tarihli balıkpulu motifli levha örneği (Tezcan, 1989, s. 66).

¹⁷ Balıkpulu motifi boşluklu olabildiği gibi boşluksuz şekilde de olabilmektedir. Stratonikeia Antik Kenti’nden, 6. yüzyıla ve Selanik, Demetrius Bazilikası’ndan 5. yüzyıla tarihlenen boşluksuz şekilde balıkpulu motifli örnekler tespit edilmiştir (Öztaşkın, 2015, s. 166; Haddinott, 1963, s. 133).

4.1.2 Parça 2

Levha parçasının bir yüzeyinde yıldıza benzer; “kollu” bir motifin kalıntısı görülebilmektedir. Bu sebeple bu motifin teşhis edilebildiği yüz ön yüz olarak kabul edilmiştir. Arka yüz ve A kenarının yüzeyi sağlamdır ve incelikle işlenmiştir. Levha kalıntısı 28 cm., 30.5 cm. ölçülerindedir. Kalınlığı 13.5 cm.’dir. A kenarında, 17 cm. uzunluğunda, yüksekliği 3.5 cm., genişliği 9 cm. olan bir çıkıntı bulunmaktadır. Bu çıkıntının yanlarda yer alan payları ön yüz tarafında 3 cm., arka yüzde 2 cm.’dir.

Parçanın ön yüzünün iç kısmında bulunan motif kırıktır. Motif birbirinden farklı ölçülerde üçgen oyuklar ve kabartmalardan oluşmuştur; uzunluğu 9.5 cm., yüksekliği 8 cm.’dir ve motifi çevreleyen profilden 2 cm. içeri alınmıştır. Motifin etrafındaki hafif içbükey çerçevenin dar kısmı 5 cm., geniş olan kısmı 7.5 cm.’dir. Çerçeveden sonra ön yüzün geri kalanında düzlenmiş bir alan vardır. Ön yüzde yer alan yıldıza benzer motifin arkasına denk gelen kısmında düzlenmiş bir yüzey vardır, bu yüzey 6 cm. uzunluğunda ve 8 cm. yüksekliğindedir. Bu yüzey etrafını çevreleyen içbükey profilin 1 cm. kadar içinde yer alır. İçbükey çerçevenin kollarının her ikisinin de genişliği 6 cm.’dir. İki kolun birleştiği yerde belirgin bir diyagonal profil gözlenir (Şekil 4.34 ve 4.35). Parçanın mevcut ve özgün durumuna ait çizimler EK A1 bölümünde Şekil A.3 ve Şekil A.4’de yer almaktadır.

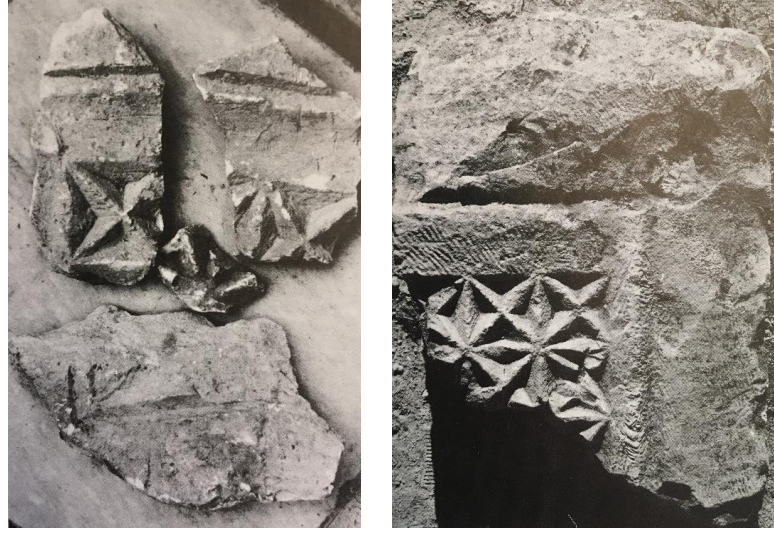
Şekil 4.34 : Zenonopolis, Korkuluk Levhası 2’nin ön yüzü (Saner, 2009).

Şekil 4.35 : Zenonopolis, Korkuluk Levhası 2'nin arka yüz ve A kenarı yüzeyi (Saner, 2009).

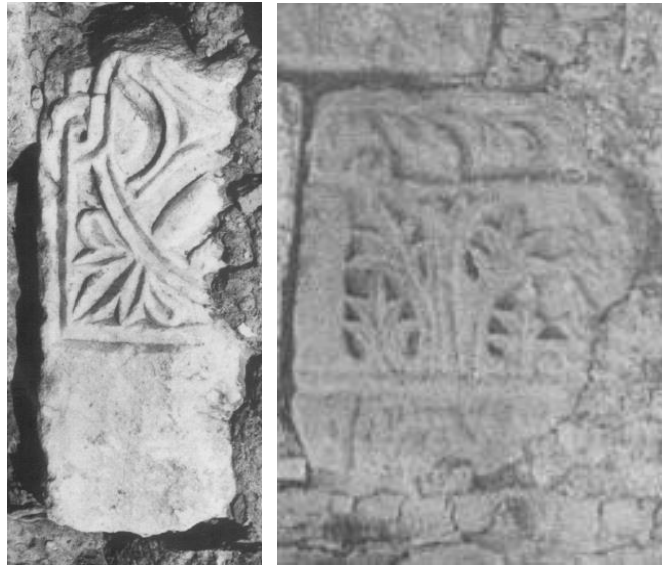
Zenonopolis Kilisesi'ndeki kollu üçgenlerden oluşan motifin, yakın çevredeki örnekler incelendiğinde yıldız motifi ya da bitkisel bir bezemenin yaprakları olduğunu düşünmek mümkündür.

Çok benzer bir motif taşıyan bir levha parçası Suriye, Huarte'de (Huwarti) tespit edilmiştir. Huarte'de iki farklı levhada aynı motif görülmektedir. Parçanın motifleri verilen blokun ölçülerinden yola çıkarak Zenonopolis örneği ile karşılaştırılmıştır. Her iki parçanın dekorasyonu da üçgenlerden oluşmaktadır ve bu üçgenlerin boyutları birbirine çok yakındır. Huarte'deki bu levha parçalarının kalınlığı 12 cm.'dir, yani Zenonopolis'teki levha kalınlıklarıyla yaklaşık olarak aynıdır. Büyük kısmı kırık olan Huarte'deki parçaların birinde tek bir motif, diğerinde ise aynı motiften oluşan sürekliliğe sahip bir dekorasyon görülmektedir. Tek bir motif eşit kollu dört üçgen, aralarında kalan boşluklar ise yine dört kollu oyuk üçgenlerden oluşmaktadır. İlk parçadaki motifin üzerinde iki sıra çerçeve yer alır, motifin hemen üzerinde yer alan çerçeve hafif içbükey eğimlidir bu yönü ile de Zenonopolis'teki parçayla uyum göstermektedir. İkinci parça da yine çift çerçeve yer alır ancak bu çerçeveler eğimli değildir. Huarte'deki bu parçaların buluntu yerine göre bölgede bulunan erken dönem Bizans kilisesine ait olduğunu düşünmek mümkündür, kilise 5. yüzyıla tarihlenmiştir (Fortuna ve Canivet, 1987, s. 166). Üçgenlerden oluşan bu kompozisyonlar Zenonopolis levha parçasının motifine en çok benzeyen örneklerdir, ancak Huarte örnekleri dört kollu üçgenlerin birleşmesiyle oluşmaktadır, Zenonopolis örneğinde ise kompozisyon dört kollu büyük üçgenin, dört kollu küçük üçgenler ile 45 derece açıyla çakıştırılmasıyla oluşturulan "yıldız" motifidir. Yani bir yıldız motifi büyük ve küçük sekiz üçgenin birleşmesinden oluşmuş gibi gözükmektedir (Şekil 4.36).

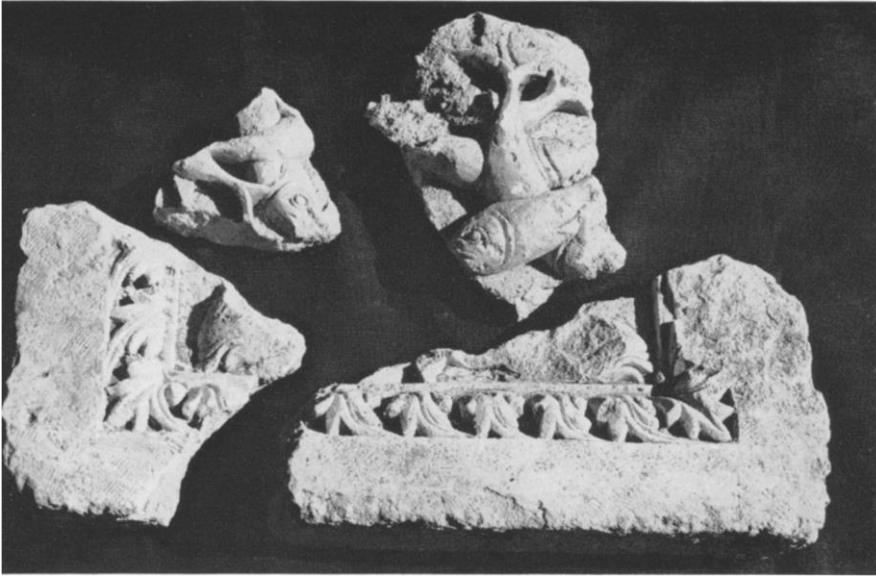
Şekil 4.36 : Huarte’de tespit edilmiş “yıldız” motifli parçalar (Fortuna ve Canivet, 1987, levha 79 ve 83).

Yıldız motifinin yanında korkuluk levhası 2’deki motif parçasının stilize bir palmet ya da yumurta ok dizine ait olması mümkündür. Amorium kazılarında tespit edilmiş mermer bir levha parçasının köşesinde palmet motifi bulunmaktadır (Harrison, 1989, s. 171). Aynı bu palmet motifi gibi bitkisel bezemeye özellikle akantus yapraklarına sahip dekorasyonların da köşeleri uzun, sivri üçgenlerle bitmektedir. Zenonopolis yakınlarında, Isauria bölgesinde bulunan Dometiupolis antik kentinde bulunduğu düşünülen bir parça, Katranlı köyündeki bir evin duvarında tespit edilmiştir (Doğanay, 2005, s.237). Sivri üçgenlerden oluşan akantus yapraklı motif Zenonopolis levhasındaki üçgenleri andırmaktadır (Şekil 4.37).

Şekil 4.37 : Amorium kazılarında tespit edilen levha parçası köşesindeki palmet ve Katranlı köyünde tespit edilen parçanın üzerinde yer alan sivri üçgenler (Harrison, 1989, levha 45; Doğanay, 2005, s.237).

Bu levhalarda bulunan palmet ve akantus yaprakları gibi, Alahan Batı Kilisesi levha parçalarından birinin köşesinde bulunan bitkisel bezeme Zenonopolis örneğine çok benzemektedir (Gough, 1985, levha 28). Aynı şekilde Didim'den bir levha örneğinin köşesindeki stilize yumurta ok dizisi, üçgenlerden oluşturulmuş dekorasyonu anımsatmaktadır (Pesclow, 1975, s. 244). Hoddinott'un yayınladığı bir ambon parçasının çerçeve motifinin köşesi de üç kollu üçgenden oluşmaktadır (1963, s 40). Stobi, Piskopos Philippou Bazilikası'nda tespit edilen bu ambon parçası 4.-5. yüzyıllara tarihlenmektedir (Şekil 4.38).

Şekil 4.38 : Sırasıyla Alahan Batı Kilisesi, Didim ve Stobi, Piskopos Philippou Bazilikası levhaları (Gough, 1968, figs 11-12; Pesclow, 1975, s. 244; Hoddinott, 1963, s 40).

4.1.3 Parça 3

Levhanın A kenarının yüzeyinde bulunan çıkıntının ölçüleri diğer bir ve iki numaralı blok ile yaklaşık olarak aynıdır. Diğer iki parçada motifli yüzün A kenarındaki payı arka yüzün A kenarındaki payından yaklaşık 1 cm. daha geniştir. Bu bloklardan yola çıkılarak bu parçanın geniş olan payın olduğu kısım ön yüz olarak kabul edilmiştir. Ayrıca parçadan günümüze her ne kadar motif kalmamış olsa da ön yüz olarak düşünülen kısım diğer yüze göre daha belirgin biçimde profillendirilmiştir. Hava koşullarından fazlasıyla etkilenen blokun ön ve arka yüzü haricinde diğer yüzeyleri kırıktır. Parçanın ön yüz ölçüleri yaklaşık 24-25 cm., 22 cm.'dir. Kalınlığı 14.5 cm.'dir. Blokun A kenarında yaklaşık 24-25 cm. uzunluğunda, yüksekliği 2.2 cm., genişliği 9 cm. olan bir çıkıntı bulunmaktadır. Çıkıntının yanlarda yer alan payları ön yüz tarafında 3 cm., arka yüzde 2.5 cm.'dir.

Blokun iç kısmında 5 cm. uzunluğunda, 5 cm. yüksekliğinde bir düz yüzey vardır. Düz yüzeyin hemen ardından 6 cm. yüksekliğinde hafif eğimli profil gelir. Hafif eğimli profil diğer bloklarda olduğu gibi çerçeve niteliğiyle ortadaki düz yüzeyi çevreler. Bu çerçevenin bir kolunun çok azı korunmuştur. Çerçevenin hemen üzerinde 5 cm. yüksekliğinde düzlenmiş yüzeyi vardır. Düz yüzeyin 7.5 cm. uzunluğundaki kısmı korunmuştur.

Parçanın ön yüzünde yer alan düz profilin hemen arkasına denk gelen kısmında tıpkı ön yüzde olduğu gibi düz yüzey yer alır; dikdörtgen düz yüzeyin ölçüleri 2.5 cm. x 6 cm.'dir ve etrafını çevreleyen profilden hafif içerdendir. Parçanın düz yüzeyinden sonra 6 cm.'lik hafif eğimli çerçeve gelir. Çerçevenin dışından parçanın üst kısmına kadar olan yüzeyi kırılmıştır (Şekil 4.39 ve 4.40). Parçanın mevcut ve özgün durumuna ait çizimler EK A2 bölümünde Şekil A.5 ve Şekil A.6'da yer almaktadır.

Şekil 4.39 : Zenonopolis, Korkuluk Levhası 3'ün ön yüzü (Saner, 2009).

Şekil 4.40 : Zenonopolis, Korkuluk Levhası 3'ün arka ve yan yüzü (Saner, 2009).

4.1.4 Parça 4

Parçanın uzunluğu 39.5 cm., yüksekliği 22-23 cm. ve kalınlığı 15 cm.'dir. Parçanın ön ve A kenarının yüzeyi işlenmiştir. Taşın ön yüzeyinin sol üst köşesinde ve A kenarının yüzeyinde tarak izleri görünür durumdadır.

Blokun yaklaşık olarak ortalarında kırık bir profil vardır. Bu profil hemen üzerinde yer alan eğimli çerçeveden 0.5 cm. içeridedir. Profilin yüksekliği 7.5 cm.'dir. Hafif eğimli profilin çerçevesinin sol kolundan sadece çok küçük bir kısım korunmuştur. Bu profil hemen üzerinde yer alan şerit profille son bulur. Şerit şeklindeki profilin bazı kısımları aşınmış olsa da yüzey boyunca devam ettiği görülmektedir; derinliği 0.3 cm., yüksekliği 0.5 cm.'dir (Şekil 4.41). Parçanın mevcut ve özgün durumuna ait çizimler EK A3 bölümünde Şekil A.7'de yer almaktadır.

Şekil 4.41 : Zenonopolis, Korkuluk Levhası 4 (Saner, 2009).

Korkuluk levhası 1'in günümüze daire parçası şeklinde ulaşan motifine benzer örnekler erken Bizans döneminin hemen hemen her bölgesinde kullanılmıştır.

Dairesel parçanın hem ön hem arka yüzde okunur durumda olmasından ve Isauria ve Kilikya'daki kiliselerde bulunmuş 5. ve 6. yüzyıl dairesel motifli boşluklu levha örneklerinden yola çıkarak korkuluk levhası 1'in boşluklu levha olduğunu düşünmek mümkündür. Silifke Müzesi'nde korunmakta olan levhadaki daire ve haç dekorasyonu, Alahan Batı Kilisesi'nde bulunmuş sürekli hatların oluşturduğu boşluklu daireler düzenlemesi ve geniş bir coğrafyada sıklıkla karşılaşılan balıkpulu motifleri temel alınarak korkuluk levhası 1 için üç farklı restitüsyon önerisi geliştirilmiştir. Korkuluk levhası 2'in köşesinde bulunan üçgenlerden oluşan motifin benzerleride yakın coğrafyada tespit edilmiştir. Levhanın motifi bir yıldız dekorasyonun parçası olabileceği gibi stilize bir palmet veya yumurta-ok dizisine de ait olabileceği sonucuna varılmış ve öneriler geliştirilmiştir. Diğer iki parçanın kalıntı durumu zayıftır, bu sebeple karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2 Paye Başlıkları

2008-09 yılında kilise alanında nef payelerinin her ikisinin üzerinde oldukça aşınmış aynı profile sahip başlık tespit edilmiş ve ölçekli fotoğraflar ve çizimlerle belgelenmiştir. Ayrıca arazide, günümüze iyi korunmuş bir biçimde ulaşan, diğer başlıklardan farklı bir profile sahip bir başlık tespit edilmiş ve fotoğraflanmıştır.

4.2.1 Nef payelerine ait başlıklar (1 ve 2)

Kilisenin güney bölümünde yer alan birbirine kemerle bağlı iki ayağın üstteki son blokları profilli birer paye başlığı karakterinde işlenerek değerlendirilmiştir. Doğu-batı doğrultusunda uzanan kemerin batı ayağının üzerinde yer alan profiller fazlaca aşınmıştır. Profile dair izler paye başlığının batı ve doğu yüzlerinde okunur durumdadır. Doğudaki ayağın başlık profillerinin kalıntıları güney, doğu ve batı cephesinde görülmektedir, kuzey cephesinde ise fazlasıyla aşınmıştır. Başlık kompozisyonunun profili toplamda 5.9 cm. kadar taşkındır. Aşağıdan yukarıya doğru önce 4.3 cm. yüksekliğinde düz bir yüzey vardır. Düz yüzey 3.6 cm. dışarı taşarak hafif içbükey profile bağlanır. İçbükey profilin yüksekliği 11.5 cm.'dir. Profilin bitiminde 0.2 cm. yüksekliğinde düz bir hat oluşturulmuştur. Bu hattın yüzeyinin hemen bitiminde 0.6 cm. yüksekliğindeki profil yer alır. Üzerindeki 5.2 cm. düzlenmiş yüzey ile kompozisyon tamamlanır (Şekil 4.42 ve Şekil 4.43). Parçanın

mevcut ve özgün durumuna ait çizimler EK A5 bölümünde Şekil A.12 ve Şekil A.13’de yer almaktadır.

Şekil 4.42 : Payeler üzerinde yer alan profiller (Demir, 2017).

Şekil 4.43 : Payeler üzerinde yer alan profiller (Demir, 2017).

Binbir Kilise 31 No.lu ve 32 No.lu kiliselerin payeleri üzerinde de Zenonopolis payelerinde bulunan profile benzer bir düzenleme görülmektedir (Şekil 4.44 ve 4.45). Zenonopolis’teki payeler büyük blokların üst üste yerleştirilmesiyle oluşturulmuş ve bu bloklardan sonuncusu başlık niteliğinde profillendirilmiştir. Yakın coğrafyada bu şekilde, adeta “tambur” ların üst üste konmasıyla oluşturulan bir paye örneği tespit edilememiştir. Çağdaş kiliselerde ya örgü inşaatla oluşturulmuş ya da monolitik (çoğunlukla yassı) payeler görülmektedir. Kalb-Lauzeh ve Fidreh kiliselerinin payeleri örgü tekniğiyle yapılmış örneklerdir. Yekpare payeler ise Hasanliler Kilisesi ¹⁸ ve Binbir Kilise 31-32 No.lu kiliselerde görülmektedir (Şekil 4.46 ve 4.47).

¹⁸ Hasanliler Kilisesi Hill’in (1996, s. 173) aktarımına göre Hild ve Hellenkemper tarafından sütun yerine paye kullanılması sebebiyle 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Feld, kilisenin 5. ya da 6. yüzyıla ait olduğunu düşünmekte, Hill bu fikri desteklemektedir.

Şekil 4.44 : 32 no.lu Kilise paye başlıkları (Ramsay ve Bell, 1919, s. 219).

Şekil 4.45 : 31 no.lu Kilise'nin narteks payelerindeki profilli başlıklar (Ramsay ve Bell, 1919, s. 162).

Şekil 4.46 : Hasanaliler Kilisesi payeleri (Hild ve Hellenkemper, 1990, s.66)

Şekil 4.47 : Kalb-Lauzeh Kilisesi'nin örerek oluşturulan payeleri (Url-3).

4.2.2 Başlık 3

2008'deki yasadışı kazıda kilisenin doğusunda ortaya çıkan ve aşağıda araziye atılmış şekilde bulunan başlığının ölçüleri alınamamıştır, sadece ölçeksiz fotoğrafları bulunmaktadır. Başlığın konumu “Restitüsyon Önerileri” kısmında detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Apsis kemerinin bitiminde kuzey kemer dizisini karşılayan bir başlık olması olasıdır. Olası konumunda durduğu şekli ile iki yüzeyi profillidir bir yüzeyi ise sadece düzlenmiştir. Üst yüzeyi düzdür. Aşağıdan yukarıya doğru, geniş hafif eğimli düzlenmiş bir yüzeyin ardından içbükey profil, sonra dışbükey bir profil gelir. İçbükey profilin alt ve üst kısmı, altındaki düzlenmiş yüzeyden ve üzerindeki dışbükey profilden hafifçe dışarı çıkan bir hat ile bitirilmiştir. Dışbükey profil, içbükey profilden bir miktar öndedir. Dışbükey profilin üzerinde de az miktarda dışarıya doğru taşmış düz yüzey ile paye başlığının düzenlemesi son bulur (Şekil 4.48 ve 4.49). Parçanın mevcut ve özgün durumuna ait çizimler EK A6 bölümünde Şekil A.14 ve Şekil A.15'te yer almaktadır.

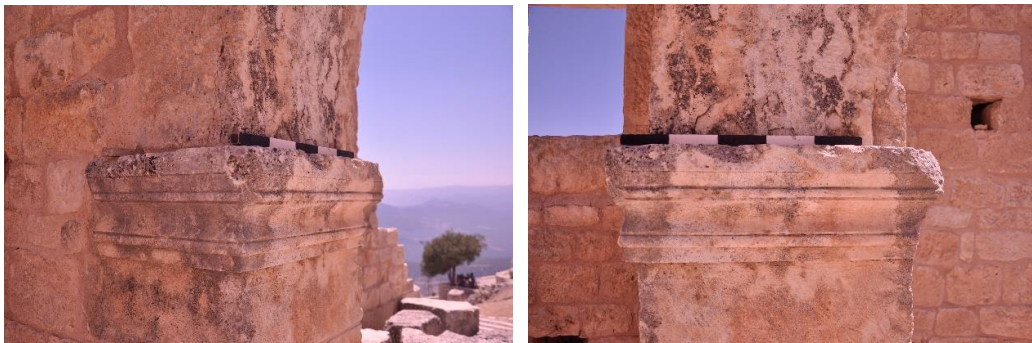
Şekil 4.48 : Apsisin doğusunda tespit edilmiş Başlık 3 (Saner, 2009).

Şekil 4.49 : Başlık 3 (Saner, 2009).

Başlık 3’e üslup ve profil açısından benzeyen başlıklar Binbir Kilise, Alahan Batı Kilisesi, Korykos Transeptli Kilise, Kanlıdivan 4 numaralı Kilise ve Suriye kiliselerinde tespit edilmiştir. Bu örneklerdeki kiliselerin çoğunda bu tipteki başlıklar apsis önünde, özellikle apsis kemerinde ya da pastoforia odalarının girişinde kullanılmıştır. Zenonopolis’teki başlık kilisenin doğu yamacında yani nispeten apside yakın bir bölgede tespit edilmiştir. Bu sebeple bu başlığın da diğer örneklerdeki gibi apsis kemerinde kullanıldığını düşünmek mümkündür. Başlığın bir yüzeyi kaba bırakıldığı için kilisenin kuzey tarafında kullanıldığı bellidir ¹⁹.

Özellikle Alahan Batı Kilisesi’nde tespit edilen başlık Zenonopolis örneğini fazlasıyla anımsatmaktadır. Alahan Batı Kilisesi’ndeki başlık da kireçtaşındandır, üzerinde Başlık 3’teki profile benzer bir işçilik görülmektedir. Özellikle her iki başlıkta yer alan içbükey profil en belirgin benzerliktir. İkisi arasındaki en büyük farklılık ise sadece Alahan’da tespit edilen başlıkta Zenonopolis örneğinde olduğu gibi içbükey profilin ardından dışbükey profilin gelmemesidir. Ancak başlıklarda üslubun yanında tekniğin de çok benzer olduğu görülmektedir (Şekil 4.50).

Şekil 4.50 : Alahan Batı Kilisesi başlığı (Demir, 2017).

¹⁹ Başlık 3’ün konumu ile ilgili tartışmalara “Restitüsyon Önerileri” kısmında değinilmiştir.

Canbazlı Kilisesi'nin galeri katında sütunlardan oluşan kemer dizisinin sona erdiği ve duvarla birleştiği noktada kullanılan başlığın profilleri Zenonopolis Kilisesi Başlığı'nın profilleri ile çok benzemektedir. Ancak Canbazlı Kilisesi'ndeki başlıktaki içbükey profil ile dışbükey profilin sırası farklıdır. Canbazlı Kilisesi'nde Zenonopolis Kilisesi'ndeki başlığın aksine dışbükey profilin ardından içbükey profil gelir ve başlık düz bir profil ile son bulur. Canbazlı Kilisesi'ndeki kemer bitişlerinde kullanılan profilli başlıklar da Zenonopolis ve Alahan Batı örneklerine çok benzemektedir. Tıpkı Alahan'daki başlıkta olduğu gibi bu örnekte de belirgin bir içbükey profil görülmektedir.

Şekil 4.51 : Canbazlı Kilise galeri katındaki başlık (Demir, 2017).

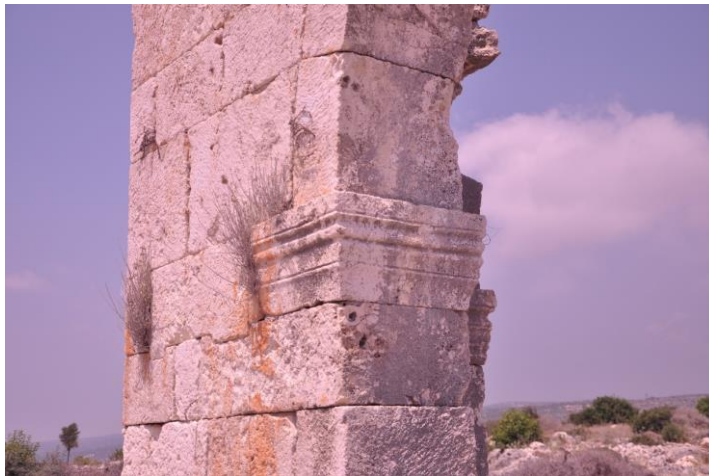

Şekil 4.52 : Canbazlı Kilisesi Başlığı (Demir, 2017).

Korykos Transeptli Kilise’de tespit edilen iki farklı başlık teknik ve üslup açısından Zenonopolis Kilisesi’nin başlığını anımsatmaktadır. Başlıkların biri Canbazlı Kilisesi’nin galeri katında tespit edilen başlık gibi dışbükey profil ile başlar ve ardından içbükey profil ve düz profilin gelmesiyle sonlanır. Kanlıdivan Kilise 4’te tespit edilen başlıkta da aynı profiller görülmektedir. Diğerinde ise kompozisyon çok derin olmayan bir içbükey profile başlar ve ardından gelen çok kavisli olmayan bir dışbükey profile son bulur. Zenonopolis Kilisesi’nin profil sırasıyla aynıdır ancak, Zenonopolis’teki profiller daha yüksek ve derindir. Binbir Kilise’de de bu profilleri taşıyan çok benzer başlıklar tespit edilmiştir. Özellikle 6 no.lu Kilise’nin narteksinde derin içbükey profile sahip başlık Zenonopolis örneğini anımsatmaktadır (Ramsay ve Bell, 1919, s.82). Butler’ın arşivindeki bir fotoğrafta Suriye kiliselerinden, Khirbit-il Khatib Kilisesi’nin kuzeydoğu köşesi görülmektedir. Başlıklar Zenonopolis Kilisesi örneğine benzemektedir.

Şekil 4.53 : Korykos Transeptli Kilise başlığı (Demir, 2009).

Şekil 4.54 : Korykos Transeptli Kilise başlığı (Demir, 2017).

Şekil 4.55 : Kanlıdivan Kilise 4’te tespit edilmiş başlık (Demir, 2017).

Şekil 4.56 : Binbir Kilise, 6 no.lu Kilise narteks başlığı ve Khirbit-il Khatib Kilisesi başlıkları (Ramsay ve Bell, 1919, s.82; Url-9).

4.3 Korniş Parçaları

2008-09 yıllarında gerçekleştirilen yüzey araştırmasında iki adet “S” profile sahip kornişe ait parça arazide tespit edilmiş ve ölçekli fotoğraf ve çizimlerle belgelenmiştir. 2017 yılındaki ziyarette batı duvarına yakın bir konumda bir korniş bloku daha bulunmuştur, parça ölçekli fotoğraflarla belgelenmiştir.

4.3.1 Parça 1

Blokun uzunluğu 32 cm., yüksekliği 38. 5 cm.'dir. Parçanın üst yüzeyinin ortadan kırılması sebebiyle yapı öğesinin kalınlığı belirlenememiştir; mevcut kalınlığı sadece 12.5 cm.'dir. Blokun alt yüzeyi sağlamdır ve iyice düzlenmiştir, üst yüzey ve yan yüzeyler ise kırıktır. Blokun kyma profili başlangıçta alt yüzeye yaklaşarak iner sonra kavis yaparak yükselir. Yani başka bir deyişle 'S' biçimini oluşturur. Kyma profili alt yüzeyden 4.7 cm. yukarıda başlar. Profilin aşağıya doğru eğim gösteren ilk kısmı dışbükey hacimli bir karın gibidir ve blokun alt yüzeyinden 2.5 cm. yukarıda biter. Bu dışbükey kısım neredeyse yarım daire şeklindedir, daireye tamamlandığında çapı yaklaşık 10 cm. olacaktır. Profilin yükselerek devam eden içbükey kısım blok üst kısmından yatay olarak kırıldığı için 'S' şekli bu blokta iyi algılanamamaktadır (Şekil 4.57).

Şekil 4.57 : Zenonopolis Kilisesi'nde tespit edilen kornişin günümüze ulaşan dışbükey profili (Saner, 2009).

4.3.2 Parça 2

Parçanın hiçbir kenar yüzeyi sağlam değildir. Yaklaşık uzunluğu 27 cm., yüksekliği 16 cm.'dir. Kalınlığı 23 cm.'dir. 1 numaralı korniş parçası gibi aynı 'S' profile sahip olan blokun 'S' şekli, karın yapan dışbükey profilden sonra 2-2.5 cm devam eden içbükey profil yardımıyla diğer blok parçasına göre daha iyi görülebilmektedir. Profil ölçüleri de diğer korniş parçasıyla aynıdır (Şekil 4.58).

Şekil 4.58 : Korniş Parçası 2'nin profillerini gösteren fotoğraf (Saner, 2009).

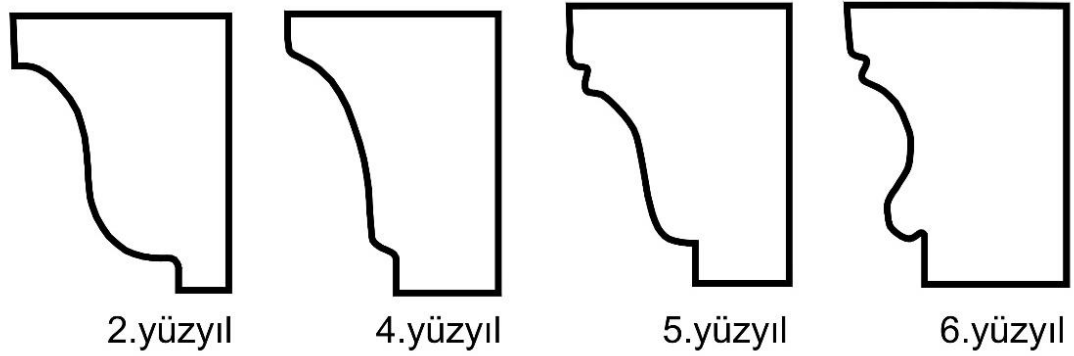
4.3.3 Parça 3

Yasadışı kazı yapılan batı duvarının yakınında 2017 yılında tespit edilen korniş bloku diğer korniş blokları arasındaki en iyi korunmuş parçadır. Bu parçanın verileriyle korniş bloklarının kalınlığı, uzunluğu ve yüksekliğine dair açık bir bilgi edinilmektedir. Blokun uzunluğu 54 cm., yüksekliği 45 cm., kalınlığı 22 cm.'dir. Blokun alt, üst ve bir yan yüzeyi sağlamdır ve iyice düzlenmiştir. Kyma profilinin 22 cm. uzunluğundaki kısmı günümüze sağlam ulaşmıştır. Dışbükey profil blokun alt kısmından 5 cm yukarıda başlar ve diğer iki blokta olduğu gibi daireye tamamlandığında çapı yaklaşık 10 cm. olmaktadır. Dışbükey profilden sonra başlayan içbükey profilli kısmın 22 cm. uzunluğundaki parçası iyi bir şekilde korunmuştur. Profilin “S” şekli açık bir şekilde okunmaktadır (Şekil 4.59). Parçanın mevcut ve özgün durumuna ait çizimler EK A4 bölümünde Şekil A.8, Şekil A.9, Şekil A.10 ve Şekil A.11'de yer almaktadır.

Şekil 4.59 : Korniş Parçası 3’ün alt yüzeyi (Demir, 2017).

Zenonopolis’teki bu ‘S’ profilli korniş blokları tipolojisi Kilikya, Isauria ve Suriye bölgelerinde 5. yüzyıl kilise mimarisinde sıklıkla uygulanmıştır. Boyutsal farklılıklar göz ardı edilirse, bu bölge kiliselerinin “kyma rekta” kornişleri birine biçim açısından çok benzemektedir. Butler (1904, ss. 38, 40-41), Suriye’de bulunan “kyma-rekta” yani düz “S” biçimli profillere, hem kapıları hem de kornişleri anlattığı bölümde değinmiştir; kesin olarak tarihlenen yapıların profillerinden yola çıkarak, ikinci yüzyıldan yedinci yüzyıla bu profildeki değişimlerin çizimlerini hazırlamıştır. Butler’a göre “S” profilin kavisi yıllar içinde değişime uğramıştır ve farklı yüzyıllarda kullanılan profiller yaklaşık olarak dönemini yansıtmaktadır. Çizimler ikinci yüzyıl profilleriyle başlamakta, dördüncü, 5. ve 6. yüzyıl örnekleriyle devam etmektedir. Butler, dördüncü yüzyıl ile birlikte belirgin bir “kyma-rekta” profili oluşmaya başlamış olduğunu, blokun altında kalan dışbükey karnın şişerek belirgin bir hal aldığını belirtmektedir. Dördüncü yüzyılın başlarında dışbükey profilden sonra pahlanmış düz yüzey kullanılmıştır; bunun yanında az sayıda hafif içbükey olan profil örnekleri de görülmektedir. Dördüncü yüzyıl sonunda 5. yüzyıl başında “S” biçimini veren kyma-rekta ortaya çıkmıştır. 5. yüzyıl ile birlikte anıtsal kiliselerin tümünün kornişlerinde kyma-rekta görülmektedir. 6. yüzyılın başında “S” biçimi iyice belirginleşmiş, son şeklini almış ve “S” profilinin altında bir, iki veya en fazla üç dar şerit uygulanmıştır. Butler 6. yüzyıldaki kornişlerin dışbükey profilini” dar bir torus” olarak yorumlamıştır (Şekil 4.60).

Şekil 4.60 : Butler’ın korniş profillerinin değişimini gösteren çizimi (1903, s.40).

Kilikya ve Isauria’da 5. veya 6. yüzyıl kilise örneklerinden olan, Meryemlik’teki Ayatekla Kilisesi’nin, Korykos’taki “Transeptli Kilise” ve “Katedral”in, Alahan Manastır kompleksinde yer alan kiliselerin ve vaftizhanenin, Canbazlı Kilisesi’nin, Kanlıdivan Kiliseleri’nin ve Emirzeli Kilisesi’nin kornişleri Zenonopolis örneği ile benzerlik içindedir.

Ayatekla’da, araştırmacıların 5. yüzyılın son dönemlerine tarihlediği iki büyük kilise vardır (Elton, 2002, s. 153). Evagrius’un (Cilt 3.8) 431-594 yılları arasını anlattığı özgün kaynakta, Zeno’nun Azize Tekla’ya imparatorluk “ihtişamını” ve “zenginliğini” yansıtan bir mabet yaptırdığını yazmıştır. Yani bu iki kiliseden en azından birinin İmparator Zeno’nun, diğerinin de yerel yöneticilerin baniliğinde yaptırıldığı sonucuna varmak mümkündür (Henry, 2003, s. 33). Guyer, Herzfeld (1930, ss. 29, 54, 67) ve Hill (1996, ss. 208-234) her iki kilisenin dekorasyonunda da “imparatorluk görkemini” yansıtan porfir sütunlar, renkli mermer kaplamalar, Prokonnesos mermeri gibi unsurlar kullanıldığını söylemiştir. Günümüze sadece apsisinin bir kısmı ulaşan Büyük Ayatekla Kilisesi’nin apsis kornişleri biçim açısından büyük oranda Zenonopolis kornişlerine benzemektedir. Ancak Ayatekla’daki kornişlerin boyutları -kilisenin ölçeği ile orantılı olarak- epeyce büyüktür. 2017 yılında kilisede gerçekleştirilen yüzey araştırmasında apsisin lazer tarayıcı ile ölçüleri alınmıştır. Bu sayede apsis kornişlerinin profil ölçülerini detaylı bir şekilde elde etmek mümkün olmaktadır ²⁰. Korniş profilinin dışbükey alt kısmı daireye tamamlandığında çapı 16 cm. olmaktadır, blokun ölçülebilen kalınlığı

²⁰ Yrd. Doç Dr. Umut Almaç ve İ.T.Ü Restorasyon Programı öğrencisi Mustafa Sayın’a kilisenin korniş çizimlerini paylaştıkları için teşekkür ederim.

yaklaşık 46 cm.’dir, yani Zenonopolis Korniş 3’ün kalınlığının yaklaşık iki katıdır (Şekil 4.61).

Şekil 4.61 : Meryemlik, Ayatekla Bazilikası’nın “S” biçimli apsis kornişleri (Demir, 2017).

Korykos’taki, Hill’in “Church G”, Guyer’in “Querschiffbasilika extra muros” olarak adlandırdığı “Transeptli Kilise” nin de yapılış tarihi kesin olarak belli değildir ancak Hill (1996, s. 130), tıpkı Korykos’taki “Mezar Kilisesi” (Tomb Church) gibi bu kilisenin de 5. yüzyılda aynı ustalar tarafından yaptırıldığını düşünmektedir. Transeptli Kilise’nin biri apside diğeri pastoforia odalarına ait “S” biçimli iki farklı kornişinin çizimleri Herzfeld ve Guyer (1930, s. 123) tarafından yayınlanmıştır. Apside ait kornişin kyma profili de daireye tamamlandığında çapı 10 cm. olmaktadır. Çizime göre bu blok Zenonopolis örneklerine göre küçüktür. Pastoforia odalarının pencerelerinin dış korniş olarak kullanılan diğer blok ölçek olarak Zenonopolis örnekleri ile daha uyumludur. Tıpkı Zenonopolis ve Transeptli Kilise’deki diğer kornişler gibi kornişin dışbükey profili daireye tamamlandığında çapı 10 cm. olmaktadır. Bu dışbükey profil bloğun altından 7.5 cm. yukarıda başlar Zenonopolis Kilisesi’nin kornişlerinde bu ölçü 5 cm.’dir, yani bu bakımdan da bu iki kilise aşağı yukarı benzerlik içindedir. Transeptli Kilise’deki korniş bloku biraz daha büyük olsa da biçimi ve ölçüleri bakımından incelenen örnekler arasında Zenonopolis’teki örneklerle en fazla benzeyen yapı ögesidir (Şekil 4.62).

Şekil 4.62 : “Transeptli Kilise” nin kyma-rekta apsis kornişleri (Demir, 2017).

Yine Korykos'ta bulunan, Hill'in (1996, ss. 120-121) “Church A” olarak adlandırdığı, kaynaklarda genellikle “Korykos Katedrali” olarak geçen bir başka kilisenin, “S” biçimli kornişleri yine Herzfeld ve Guyer (1930) tarafından gerçekleştirilen küçük çaplı bir kazı sonucu belgelenmiş ve çizimleri yapılmıştır (Şekil 4.63). Hill'e göre, günümüze ulaşan Katedral 7. yüzyılda, Sasaniler'in tahrip ettiği 5. yüzyılda yaptırılmış eski kilisenin bloklarıyla yeniden inşa edilmiştir. Kilisedeki sütun başlıkları Alahan ve Meryemlik'tekileri anımsatır, ayrıca kilisede kullanılan Prokonnesos mermerleri eski kilisenin muhtemelen Zeno'nun, Kilikya ve Isauria'daki büyük çaplı kilise yatırımının bir parçası olduğunu kanıtlar niteliktedir. Günümüze sadece kuzey duvarının ve apsisin kuzey kısmından bir kısmının ulaştığı yapının kornişleri 2017 yılında yapılan ziyarette alanda görülememiştir, Herzfeld ve Guyer'in (1930, s. 99) çizimlerine göre kornişin dışbükey profilinin çapı yine diğerleri gibi 10 cm.'dir, bu profil 3 cm. yukarıda başlamaktadır. Dışbükey profilin ardından gelen içbükey profilin eğimi Zenonopolis örneklerine göre daha yataydır bu bakımdan Katedral'in kornişleri Korykos Transeptli Kilise'deki apsis kornişlerine daha çok benzemektedir.

Şekil 4.63 : Katedral'in "S" biçimli apsis kornişleri (Herzfeld ve Guyer, 1930, s. 100)

Alahan Batı Kilisesi'nin içinde ve yakınlarında bulunan kornişe ait parçalar, Batı Kilisesi ile Doğu Kilisesi arasında kalan vaftizhanenin kornişleri ve Alahan Doğu Kilisesi'nin kornişleri yine S profile sahiptir. Alahan Manastırı'nda Gough tarafından 1961 yılında başlatılan ve beş sezon devam eden kazı çalışmasının raporları 1962-1965 yılları arasında yayınlanmıştır. Gough (1968, ss. 461, 464; 1972, s. 201) bu kazı çalışması sonucunda dekoratif parçaların karakteristik özelliklerinden yola çıkarak, Alahan Batı Kilisesi'nin inşasının, 5. yüzyılın ortasından hemen sonra imparator Leo tarafından başlatıldığını ve Zeno tarafından bitirildiğini düşünmektedir. Gough'un bu düşüncesinin temeli kilisenin zengin dekorasyonuna ve tarihsel arka plana dayanmaktadır. Gough (1972, ss. 209,210), Zeno'nun tıpkı Meryemlik'teki kiliselerde olduğu gibi Alahan kompleksinde masraflı bir inşaata giriştiğini düşünmektedir. Krautheimer (1992, ss. 108,109), kilisenin 5. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yaptırıldığını tahmin etmektedir. Hill (1996, s. 70-72), tüm Alahan Manastırı Kompleksinin 5. yüzyılın sonunda yaptırıldığını belirtip, Gough gibi, böyle bir yapının ancak Zeno tarafından yaptırılmış olabileceğini belirtmektedir. 2002 yılında Elton (ss. 153-156), Gough ve Hill'in aksine, bu manastırdaki yapıların Zeno tarafından yaptırıldığına dair hiç bir somut bilginin veya doğrudan bir ipucunun olmadığını savunan bir makale yayınlamıştır. Elton da Alahan'ı 5. yüzyılın sonları, 6. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir, ancak araştırmacı kilisenin imparatorluk tarafından yapıldığını kanıtlayarak "savurganlık ve zenginliğin" bu yapılarda

görülmediğini, bu kompleksin kırsal alan kiliselerinden sadece biraz farklı olduğunu düşünmektedir. Batı Kilisesi'nin kornişleri ve 2017 yılında tez kapsamında yapılan ziyarette Batı Kilisesi ile Doğu Kilisesi'ni birbirine bağlayan yol üzerinde, Batı Kilisesi'nin yakınlarında bulunan kornişler 5. ve 6. yüzyıl kornişlerinin karakterini yansıtmaktadır. Blokların dışbükey profili 3 cm. yukarıdan başlamaktadır. Dışbükey profil daireye tamamlandığında çapı Zenonopolis örneklerindeki gibi 10 cm. olmaktadır (Şekil 4.64, 4.65 ve 4.66).

Şekil 4.64 : Alahan Batı Kilisesi'nin içinde yerde bulunan korniş (Demir, 2017).

Şekil 4.65 : Alahan Batı Kilisesi yakınlarında bulunan "S" profil korniş (Demir, 2017).

Şekil 4.66 : Alahan vaftizhane yapılarındaki kornişler (Saner, 2009).

Alahan Doğu Kilisesi'nin, bazı araştırmacılar tarafından isimlendirildiği şekli ile “Koca Kalesi (Koja Kalessi)” nin inşaat tarihi de tıpkı Batı Kilisesi gibi belli değildir (Gough, 1964, s. 185). Doğu Kilisesi Kilikya'nın en iyi korunmuş ve tanınan kiliselerindendir (Hill, 1996, s. 78). Doğu Kilisesi'nin özellikle örtü sistemi, Kilikya'da bulunan diğer üç kilise ile birlikte (Dağ Pazarı, Meryemlik, Korykos) Hill (1996) tarafından “kubbeli kilise” olarak gruplandırılmıştır, ancak bu kiliselerin kubbeli olup olmadıkları ve yapım tarihleri araştırmacılar tarafından halen tartışılmaktadır²¹. Burada örtü sisteminden bağımsız yalnızca kilisenin tarihlenmesine ilişkin tartışmalara değinmek kilisenin korniş bloklarının yüzyılını diğer kiliselerle karşılaştırmak açısından uygun olacaktır. 20. yüzyılın başlarında Strzygowski (1903, s. 109-113) kiliseyi ziyaret etmiş ve dördüncü yüzyıla tarihlenmiştir. Headlam (1893, s. 18) ve Verzone (1955, ss. 29-30) kilisenin 5. yüzyılda, Mango (1966, s. 364) ve Gough (1968, s. 463) ise 5. yüzyılın son çeyreğinde yaptırıldığını belirtmişlerdir. Krautheimer (1992, s. 179) kilisenin yapım tarihinde kararsızdır, 5. veya 6. yüzyıl olduğunu düşünmektedir. Elton (2002, ss. 153-156) ise, kilisenin erken 6. yüzyıldan olduğunu söylemiştir. Apsiste ve orta nefin üst kotunda konumlandırılmış kornişlerin “S” profili hem Alahan'daki diğer kornişleri hem de Zenonopolis kornişlerini epeyce andırmaktadır (Şekil 4.67).

²¹ Hill (1996), Isauria ve Kilikya bölgelerindeki Erken Hristiyanlık Dönemi Kiliselerini incelediği kitabında Hild, Hellenkemper, Forsyth, Gough, Feld, Keil ve Wilhelm, Eyice ve daha birçok araştırmacının tarihlendirme önerilerine ve örtü sisemi tartışmalarına kapsamlı şekilde yer vermiştir.

Şekil 4.67 : Alahan Doğu Kilisesi kornişleri (Demir, 2017).

Canbazlı Kilisesi Korykos'tan Olba'ya giden antik yolda, Ura'nın (Olba) 7 km. güneydoğusundadır. Bu kilise de tıpkı Alahan Doğu Kilisesi gibi Kilikya'nın iyi korunmuş yapılarından birisidir. Kilisenin yapım tarihi diğer kiliselerde olduğu gibi netlik kazanamamıştır. Eyice, Feld, Forsyth, Hill, Bent, Hild ve Hellenkemper, Keil ve Wilhelm tarafından incelenen kilisenin inşa tarihiyle ilgili araştırmacılar fikir birliğine varamamıştır. Bazıları 5. yüzyılda yaptırıldığını düşünürken, bazıları 6. yüzyılın erken tarihlerini önermiştir (Hill, 1996, s. 107-110). Canbazlı'nın korniş bloklarının çoğu özgün konumlarında günümüze ulaşmıştır. Zeminde duran parçalar, blokların ölçülerinin alınmasını sağlamıştır. Kyma-rekta profiline sahip kornişler Zenonopolis korniş bloklarıyla ölçek olarak çok benzemektedir. Blokun dışbükey profili diğer örneklerden farklı olarak 18 cm.'lik düz, duvarla bütünleşik bir paydan sonra başlamaktadır. Dışbükey profil daireye tamamlandığında çapı 10 cm. olmaktadır (Şekil 4.68).

Şekil 4.68 : Canbazlı Kilisesi'nin içinde bulunmuş kornişe ait blok (Demir, 2017).

Kanlıdivan'da erken Hıristiyanlık döneminden kalan beş kilise bulunmaktadır. Bu kiliselerden dördü göreceli olarak daha iyi korunmuştur, Bell'in (1906, s. 402-412) anlatımına göre 20. yüzyılın başlarında bile 5. kilisenin izleri belli belirsizdir ve Hill (1996, s. 193). 20. yüzyılın sonlarında kiliseyi bulamamıştır. Bell'den sonra Eyice (1977, s. 436) tarafından detaylı şekilde araştırılan Kanlıdivan'daki kiliseler, özellikle paye ve sütun başlıklarından yola çıkılarak dördüncü yüzyılın sonu ile 6. yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir. Hill (1996, ss. 179-193) Kanlıdivan Kilise 4'ün tarih tartışmalarından bahsetmiş diğer üç kiliseye değinmemiştir. Kanlıdivan Kilise 1 ve Kilise 2'nin kornişleri ve arazide tespit edilmiş bir korniş kyma-rekta profiline sahiptir. Arazideki kornişin dışbükey profili daireye tamamlandığında çapı 10 cm. olmaktadır, bu profil blokun 5 cm. yukarısından başlamaktadır (Şekil 4.69, 4.70 ve 4.71).

Şekil 4.69 : Kanlıdivan Kilise 1'in mekanı çevreleyen kornişleri (Demir, 2017).

Şekil 4.70 : Kanlıdivan Kilise 2'nin apsis kornişleri (Demir, 2017).

Şekil 4.71 : Kanlıdivan ören yerinde arazide bulunan “S” profilili korniş bloku (Demir, 2017).

Kanlıdivan’ın 10 km. kuzeybatısında Emirzeli antik yerleşim yeri üç kilise, Roma ve geç dönem Roma dönemi evleri, kuleler ve mezarlık alanından oluşmaktadır. Emirzeli ve kiliseleri hakkında sınırlı sayıda yayın vardır. Kiliselerin yapım tarihi Mersin Ören yerleri, kaleleri, müzeleri kataloğunda (Url-10) ve Aydın’ın (1999, 510) makalesinde 5. yüzyılın sonu veya 6. yüzyılın başı olarak belirtilmiştir. Emirzeli Kilise 1’in apsis kornişleri Kilikya ve Isauria’daki 5. ve 6. yüzyıl kiliselerinin “S” biçimli kornişlerine benzemektedir (Şekil 4.72).

Şekil 4.72 : Emirzeli Kilise 1’in apsis kornişleri (Demir, 2017).

Butler'ın 5.-6. yüzyıl kyma-rekta profilli kornişleri Isauria ve Kilikya'da da bu yüzyıllara tarihlenen bir çok yapıda "S" biçimli kornişler görülmektedir. Zenonopolis Kilisesi'nin de kornişleri 5.-6. yüzyılın korniş özelliklerini yansıtmaktadır. Özellikle Alahan Batı Kilisesi'nin kornişleri hem profil hem de boyut açısından Zenonopolis örneklerine çok yakındır. Aynı şekilde Korykos Transeptli Kilise'nin kornişleri ve Kanlıdivan ören yerinde arazide bulunan kornişler Zenonopolis kornişlerine en çok benzeyen örnekler arasındadır.

4.4 Kemer Üzerinde Yer Alan Dairesel Kabartmalar

Ayakta duran tek kemerin kuzey cephesinin üzerinde iki adet dairesel kabartma yer alır. Her ikisi de orta nefe doğru yönelmiştir. Bunlardan biri kilit taşının ön yüzünde, diğeri paye başlığının üzerine oturan ve iki yönden (doğu-batı) kemerleri karşılayan beş kenarlı blokun yüzeyindedir. Kilit taşının üzerinde yer alan kabartma fazla aşınmıştır; çapı 25 cm.'dir, yüzeyden 3.5 cm. kadar dışarıya taşmaktadır. Paye blokunun yüzeyinde yer alan dairesel kabartmanın çapı 30 cm.'dir. Bu örnek de 4 cm. kadar taşkındır; nispeten daha iyi durumdadır ve yalnızca dairenin üst kısmı bir miktar tahrip olmuştur. İki örneğin üzerinde de özelleşmiş herhangi bir kabartma, motif veya figür görülmemektedir (Şekil 4.73). Parçanın mevcut ve özgün durumuna ait çizimler EK A7 bölümünde Şekil A.16 ve Şekil A.17'de yer almaktadır.

Şekil 4.73 : Dairesel kabartmalar (Saner, 2009).

Kilikya, Isauria ve Suriye bölgelerindeki kiliselerin, kapıları veya nef kemerlerinin, paye ile birleştiği beşgen blokların ve kilit taşlarının üzerinde dairesel kabartmalara sık rastlanmaktadır. Bu kabartmalar işlenmemiş olabildiği gibi bazılarının üzerinde haç motifi de görülebilmektedir. Özellikle kapı lentolarının tam ortasında yer alan dairesel kabartma örneklerine sık rastlanmaktadır. Dağ Pazarı, Kanlıdivan ve

Canbazlı kiliselerinin kapılarının lentolarında dairesel kabartma üzerinde haç motifi görülmektedir (Şekil 4.74, 4.75 ve 4.76).

Şekil 4.74 : Dağ Pazarı Kilisesi, kapı lentosu (Demir, 2017).

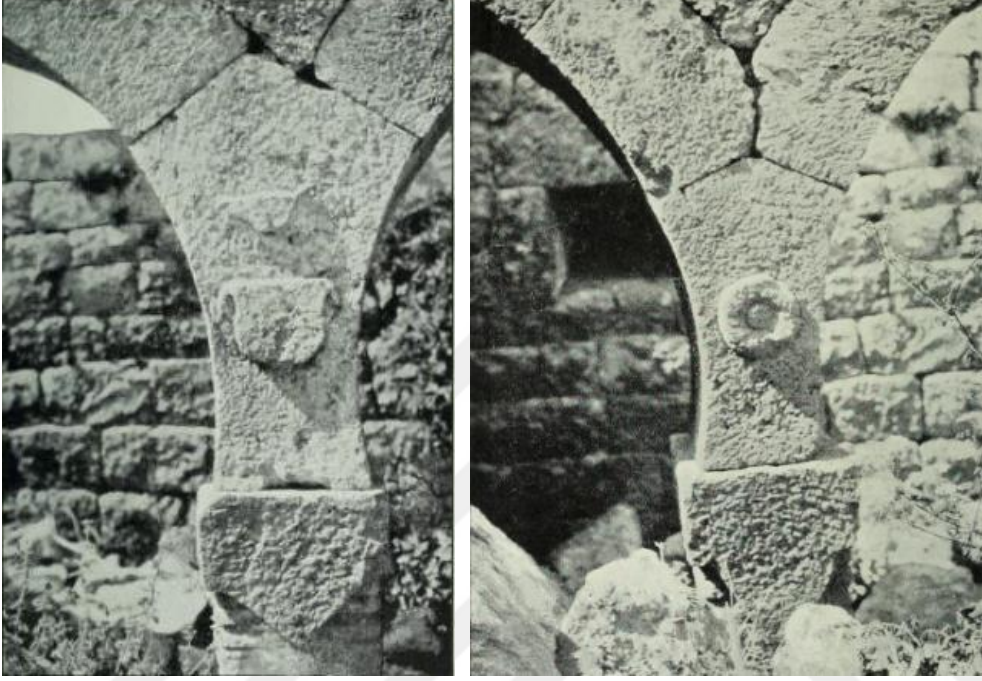

Şekil 4.75 : Kanlıdivan'deki kapı lentosu üzerinde yer alan kabartmalar (Demir, 2017).

Şekil 4.76 : Canbazlı Kilisesi, kapı lentosu (Demir, 2017).

Kemer üzerindeki kabartmalar Binbir Kilise'deki 31 No.lu Kilise'de ve Suriye'deki Kalb-Lauzeh Kilisesi'nde bulunmakta, ayrıca Amorium kazılarında ortaya çıkmış bir kemer kilit taşının üzerinde de dairesel kabartma görülmektedir. Özellikle 31 No.lu Kilise de kemerlerin paye ile birleştiği beşgen blokların üzerinde yer alan iki farklı kabartma Zenonopolis kabartmalarını andırmaktadır (Şekil 4.77 ve 4.78).

Şekil 4.77 : Binbir Kilise 31 No.lu Kilise kemerleri üzerindeki farklı kabartmalar (Ramsay ve Bell, 1919, s. 165-166).

Şekil 4.78 : Kalb-Lauzeh Kilisesi kemerlerinin kilit taşındaki ve Amorium kazılarında ortaya çıkan blok üzerindeki kabartmalar (Url-6, Lightfoot ve Ivison, 1995, levha 15).

4.5 Eşik Taşı

Zenonopolis Kilisesi kalıntıları arasında tespit edilen bir diğer parça eşik taşıdır; üst, sol ve ön yüzeyi incelikle işlenmiştir, alt yüzeyi ise incelenememiştir. Parça neredeyse ortasından kırıldığı için uzunluğu belirlenememiştir. Günümüze ulaşan kısmının uzunluğu 137.5 cm., eni 61 cm. ve yüksekliği 37 cm.'dir. Dışarıdan içeriye doğru incelendiğinde giriş kısmı 24 cm. uzunluğundadır, kapı kanadının oturduğu alan 5 cm. alçaktadır. Kapının oturduğu alanın genişliği 37 cm.'dir. Blokun sol alt köşesine kapı kanadının oturduğu dairesel oyuk işlenmiştir; çapı 9 cm., derinliği yaklaşık 5-6 cm.'dir (Şekil 4.79). Parçanın mevcut ve özgün durumuna ait çizimler EK A8 bölümünde Şekil A.18 ve Şekil A.19'da yer almaktadır.

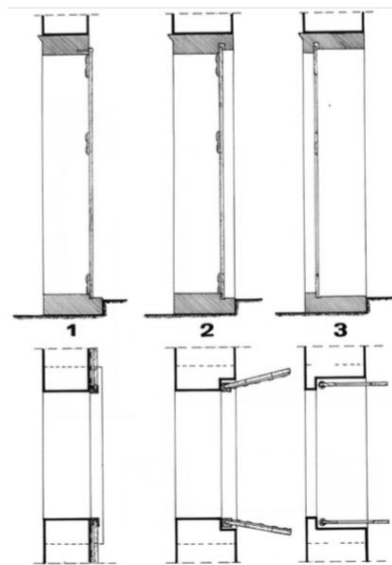
Şekil 4.79 : Zenonopolis arazide tespit edilen eşik taşı (Saner, 2009).

Yunan, Roma ve Bizans dönemi kapıları 6 elemandan oluşmaktadır. Bu elemanlar; iki parça söve, eşik, lento, lento tacı ve tek veya çift ahşap veya metal bir malzemeden olan kanat kısmıdır. Lento blokunun alt kısmında iki iç köşesinde ve eşikte lentodakilerin tam altına gelen yerlerde yine iki iç köşede dörtgen ya da yuvarlak kapı dikmelerinin uçlarının oturduğu oyuklar bulunmaktadır (Özügül, 2005, s. 12-13).

Antik çağın en erken dönemlerinden günümüze bir çok eşik taşı ulaşmıştır ve bu örnekler eşiklerin zaman içinde çok fazla değişmediğini kanıtlar niteliktedir (Özügül, 2005, s. 14). Eşiklerin üzerinde yer alan oyuklar ve izler aracılığıyla kapının günümüze ulaşmayan diğer elemanları hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.

Kapı çerçevesi (söveler, lento ve lento tacı) genelde yekpare bir eşik blokunun üzerine oturur. Eşik taşlarının eni genelde duvar derinliğinde olup, döşemeden yükselen bir basamak şeklindedir. Eşiklerde, sövelerin yan yüzeylerindeki kırılmayı takip eden içeriye doğru kademeye alçalan bir kısım vardır. İç köşelerinde yer alan yuvalar kapı kanatlarının milleri için, eşiğin ortasında yer alan oyuk ise düşey sürgü için yapılmıştır (Özügül, 2005, s. 14-15). Kapı eşikleri genellikle tek parça taştan yapılırlar (Mamaloukos, 2007, s. 6).

Mamaloukos (2007, s. 6), erken Yunan döneminden başlayarak Roma ve Bizans dönemine ulaşan kapıları, açılışına, konstrüksiyonuna ve morfolojisine göre üç sınıfa ayırır. En basiti ve tartışmalı olarak en eski olan tip, basit dikdörtgen çerçeve içinden açılan kanatlar biçimindedir. İkinci tip kapıyla en çok Klasik ve Helenistik dönemlerde karşılaşılır ve ilk tipten farklı olarak Dor ya da İyon üslubundadır. Kapı sövedeki küçük çıkıntıya oturur ve hareketli olan ahşap eleman burada 90 derecelik açıyla dönüş yapar. Üçüncü olan tipin daha çok Roma döneminde kullanımı yaygınlaşmıştır. İkinci tipe göre daha derinde olan çıkıntı taş ile bütünsel bir yapıdadır. Üçüncü tip kapı tiplerinde içeri doğru açılan hareketli ahşap kanat eşikteki ve lentodaki zıvana boşluğuna mil ile tutturulur. Bazı durumlarda ise eşik ve sövedeki boşluklara yerleştirilir (Şekil 4.80). Mamaloukos'un yaptığı üç tip sınıflandırma içerisinden eşiklerdeki mil boşluklarının konumundan dolayı Zenonopolis Kilisesi'nin kapısı üçüncü tipe uymaktadır. Bizans dönemi kapılarında çoğunlukla üçüncü tip tercih edilmiştir.

Şekil 4.80 : Mamaloukos'un sınıflandırmasına göre eşik taşı ve sövelerin yerleşimleri (2007, s. 5).

4.6 Büyükkarapınar Köy Evlerinde Tespit Edilen Devşirme Parçalar

Köy evlerin duvarlarında şimdiye kadar yedi adet parça belgelenebilmiştir. Parça grubu; bir başlık, kesişen daireler motifi taşıyan bir parça, dört adet kapı veya pencereye ait profilli parça (bu parçalardan biri kornişi de anımsatır) ve bir adet korkuluk levhası (?) parçasından oluşmaktadır. 2008-2009 çalışmaları kapsamında bu blokların önemli bir kısmı tespit edilmiş, bir adet, olası kapı (veya pencere) parçası da 2017 yılında, tez kapsamındaki ziyaret sırasında görülmüş ve ölçekli fotoğraflarla belgelenmiştir. 2017 yılında yapılan ziyarette, 2008-2009 yıllarında görülen bir parça alanda tespit edilememiştir. Profilli blokların haricinde köy evlerinin köşesinde kullanılan bloklar genellikle kesme taştır ve blokların üzerinde taşçı izleri günümüzde görülebilmektedir.

4.6.1 Parça 1 (Lento)

Evin ikinci katında köşe taşı olarak kullanılmış blokun profilli yüzeyi ve bir yan yüzeyi görülebilmektedir. Kilisede ve köy evlerinde tespit edilen taşlar arasında profilleri en iyi korunmuş örneklerden biridir. Profilli yüzeyin uzunluğu 35 cm., 23 cm.'dir. Yan yüzeyinin ölçüleri alınamamıştır. Profilleri kilisede bulunan korkuluk levhalarını anımsatsa da blokun kalınlığı o örneklerle oranla çok fazladır. Bu sebeple ve tipolojik benzerliğine dayanarak bu yapı ögesinin bir kapı lentosu olarak kullanıldığını düşünmek uygundur. Dikdörtgen blokun en içte kalan düz yüzeyinin ardından hafif dışbükey profilli çerçeve gelir, çerçevenin genişliği yaklaşık 3 cm.'dir. Dışbükey profili yaklaşık 7 cm. genişliğinde içbükey çerçeve sarar. Bu çerçevenin iki kolunun birleştiği yerde diyagonal bir kabartma yer alır bu motifin kalınlığı yaklaşık 1.2 cm.'dir. Aynı diyagonal profile Korkuluk Levhası Parça 2'nin arka yüzeyinde de rastlanmıştır. Bu dekoratif özelliğe ve işçiliğe dair benzerlik köyde tespit edilen bu parçanın kiliseden getirildiğini düşündürmüştür. İçbükey profili, ardından gelen 6 cm. genişliğindeki düz yüzeyden 1 cm genişliğindeki şerit çerçeve ayırır. 6 cm. genişliğindeki bu yüzey bloka bulunduğu şekilde karşıdan bakıldığında sadece sol kısmındadır, çerçeve olacak şekilde devam etmez. Profillendirme en dışta yaklaşık 3 cm. genişliğindeki çerçeve ile son bulur. Blokun üzeri beyaz boya ile kapatılmıştır, boyanın döküldüğü kısımlarda yüzeydeki tarak izleri görülebilmektedir (Şekil 4.81). Parçanın mevcut ve özgün durumuna ait çizimler EK B bölümünde Şekil B.1'de yer almaktadır.

Şekil 4.81 : Kapı lentosu olarak yorumlanan devşirme parça (Demir, 2017).

4.6.2 Parça 2 (Lento)

Evin en alt sol köşesinde kullanılmış blokun bir profilli yüzeyi ve bir yan yüzeyi görülebilmektedir. Ön yüz ölçüleri yaklaşık 37 cm., 33 cm.'dir; kalınlığı bilinmemektedir. Yüzeyinde yer alan profilleri Parça 1'inkiler ile hemen hemen aynıdır. Blokun iç kısmında yer alan düz alanı 4 cm. genişliğinde düz bir profil çevreler. Ardından hafif dışbükey, yaklaşık 3.2 cm. genişliğinde çerçeve gelir. Blokun durduğu konumda karşıdan bakıldığında bu çerçevenin altında kalan kısımda üçlü şerit profiller görülmektedir. Bu profillerin izleri blokun sol kısmında tahrip olmuştur. Şerit profillerin her birinin genişliği 0.5 cm.'dir, ortada kalan profil diğer ikisinden az miktarda içeridedir. Profil düzenlemesinin Parça 1'den en büyük farkı bu üçlü profillerdir. Üçlü profilleri 7.5 cm. genişliğinde bir içbükey çerçeve sarar. Yine Parça 2 ile benzer olarak içbükey profil kollarının birleştiği kısımda 1 cm. genişliğinde kabartma niteliğinde diyagonal yerleştirilmiş bir motif bulunur. Çerçevenin hemen ardından blokun alt kısmında 1 cm. genişliğinde bir şerit profil okunur durumdadır, ancak aynı profil blokun sol kısmında tahrip olmuştur. Şerit profilin altında 11.5 cm. genişliğinde düz alan bulunur. Bu düz alan blokun sol kısmında 7 cm. genişliğindedir, üzerinde yer alan tarak izleri günümüze kadar ulaşmıştır (Şekil 4.82). Blok, profil düzenlemesi açısından Parça 1'i anımsatmaktadır, bu sebeple bu blokun da bir kapı lentosuna ait olduğunu düşünmek uygundur. Parçanın mevcut ve özgün durumuna ait çizimler EK B1 bölümünde Şekil B.2'de yer almaktadır.

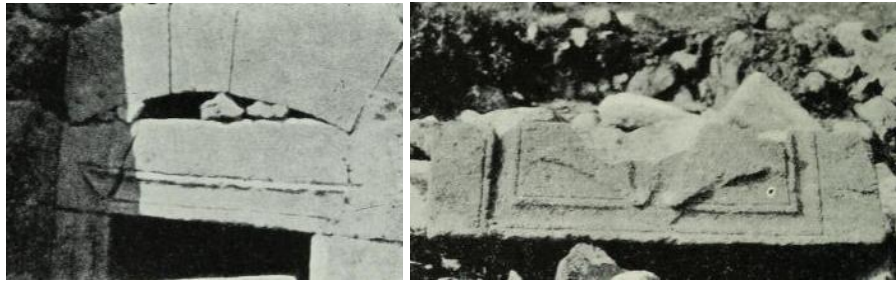

Şekil 4.82 : Kapı lentosu ya da korkuluk levhası parçası olması uygun olan devşirme blok (Demir, 2017).

Parça 1 ve parça 2 ‘ye benzer lento örnekleri Karaman, Konya ve Silifke’de çok yaygındır. Alahan, Dağ Pazarı ve Kanlıdivan kiliselerinin lentoları bu iki parçaya çok benzemektedir (Şekil 4.83). Ayrıca Ramsay ve Bell’in Binbir Kilise’den yayınladığı çizimler ve fotoğraflarda kapı lentolarının üslup ve tekniğinin parça 1 ve 2’yi çok andırdığı görülmektedir (Şekil 4.84). Ayrıca Konya’da devşirme olarak kullanılan kapı lentoları da aynı düzenlemeyi yansıtmaktadır (Şekil 4.85). Bu örneklerin bir çoğunun köşesinde diyagonal bir kabartma görülmektedir. Bu kabartma dekorasyonu, yörenin erken dönem Bizans özelliği olarak yorumlanabilir.

Şekil 4.83 : Alahan, Dağ Pazarı ve Kanlıdivan Kiliseleri’ndeki kapı lentoları (Demir, 2017).

Şekil 4.84 : Binbir Kilise kapı lentosu örnekleri (Ramsay ve Bell, 1919, s. 63,263).

Şekil 4.85 : Kadınhanı, Taşhan ve Karatay, Obrukhan’da devşirme olarak kullanılmış pencere lentoları (Arslan, 2014, levha 42).

4.6.3 Parça 3 (Korkuluk levhası)

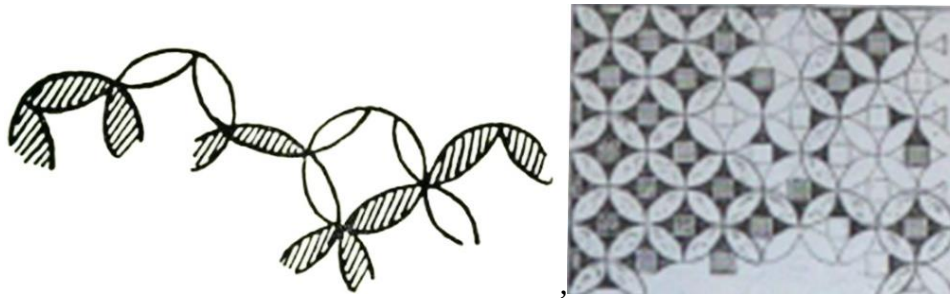
Köy evlerinde tespit edilmiş dekorasyonu en zengin iki parçadan biri, bir evin ikinci katında örgü içinde köşe taşı olarak kullanılmıştır. Bezemeli ön yüzü ile sol yan yüzü görülmektedir. Blokun üzeri boya ile kaplıdır ve sağ kenarı sıva içinde kalmıştır bu sebeple ön yüzün görülebilen kısmı 47 cm., 23 cm. olarak ölçülmüştür, kalınlığı bilinmemektedir. Bezemenin etrafını 4 cm. genişliğinde çerçeve sarar. Bu çerçevenin yalnızca altta kalan 27 cm.’lik kısmı görülmektedir. Taşın yaklaşık ortasından itibaren sol kısmının yüzey bezemesi boya tabakasının kalınlığı nedeniyle kaybolmuştur bu sebeple üzerindeki motifler görülemez durumdadır (Şekil 4.86). Parçanın mevcut ve özgün durumuna ait çizimler EK B2 bölümünde Şekil B.3’te yer almaktadır.

Dekorasyon bir birini takip eden iç içe geçmiş dairelerden meydana gelmektedir. Bu motife Roma döneminden Geç Bizans Dönemine kadar mozaikler, duvar resimleri, korkuluk levhaları, templon ayakları ve hatta sütun başlıklarında rastlamak mümkündür. Motif araştırmacılar tarafından farklı isimlendirmeler almıştır. Parman (2002), “örgü modeli”; Özügül (2005, s. 159), “dört yapraklı çiçek”; Alpaslan (2003, s. 253) ise “kesişen dairelerin oluşturduğu dört sivri yapraklı çiçek” olarak isimlendirmiştir Evcim ve Uzun’un (2017, s. 123) Olympos levhalarını inceledikleri makalede bu motife sahip levhaların farklı adlandırılma şekillerine değinmişlerdir. Evcim ve Uzun’a göre, Alpaslan’ın çiçeği ön planda tuttuğu isimlendirmesinin bu motife sahip Orta Bizans dönemi levhalarının çoğunun çiçek motifini vurguladıkları için kullanmak doğru olacaktır. Erken dönem Olympos örneklerinde ise çemberler dört sivri yapraklı çiçek motifini vurgulamamakta, kesişen çemberlerin ortasındaki boşluklar haç veya çiçek ile değerlendirilmektedir. Bu sebeple yazarlar, motif için “kesişen daireler” isimlendirmesini tercih etmişlerdir. Zenonopolis örneği için, motifi kısaca “kesişen daireler” olarak adlandırmak uygun görünmektedir.

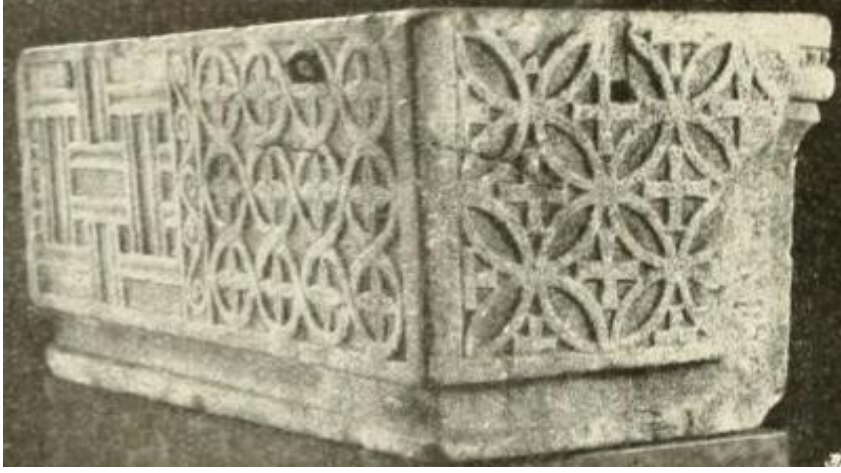
Şekil 4.86 : Zenonopolis, kesişen daireler motifine sahip parça (Demir, 2017).

Kesişen daireler motifi taş uygulamalardan önce erken dönem mozaiklerinde ve duvar resimlerinde çok sık kullanılmıştır. Motifin en erken örneklerinden birine Antakya’da zemin mozağinde karşılaşılmaktadır. Mozaik, 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir (Alpaslan, 2003, s. 253). 5. yüzyıla tarihlenen, Binbir Kilise’deki 21. no.lu Kilise’nin mozaiklerinde de aynı motif görülmektedir (Ramsay ve Bell, 1919, s. 119) (Şekil 4.87).

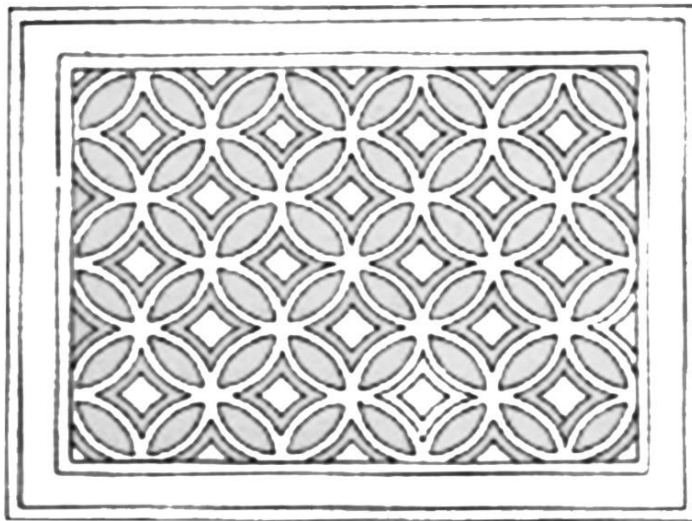
Şekil 4.87 : Binbir Kilise’deki 21. no.lu Kilise’de ve mozaik üzerinde kullanılmış motif örnekleri (Ramsay ve Bell, 1919, s. 119 Orlandos, 1952, s. 260).

Erken dönem taş uygulamaları 4. yüzyıldan itibaren başlamaktadır. Bilinen ilk taş üzerine uygulama örneklerinden biri Berlin Devlet Müzesi’nde bir rölikerde bulunmaktadır. 4.-5. yüzyıla tarihlenen bu rölikerin bir yüzünde kesişen dairelerin arasında kalan boşluklara yerleştirilen haç motifleri kullanılmıştır (Wulff ve Volbach, 1923, s. 5-6).

Şekil 4.88 : Berlin Devlet Müzesi'nde korunan rölikerin motifli yüzeyleri (Wulff ve Volbach, 1923, s. 5-6).

Evcim ve Uzun bu motifle süslenmiş levha örneklerine genellikle Erken Bizans Dönemi'nde 5. ve 6. yüzyılda, Likya ile birlikte Yunanistan, Girit ve Hırvatistan gibi pek çok yerde rastlandığını belirtmişlerdir. Orlandos'un (1952, s. 514) kitabında geçen 5.-6. yüzyıl Yunanistan örneklerinde, kesişen dairelerden oluşan levhalara yer verilmiştir (Şekil 4.89). Kesişen daireler motifine antik dönem yazılı kaynaklarında da rastlanmaktadır. 6. yüzyılda Ayasofya'nın betimini yapan Paulus Silentarius kilisenin ambonunu tasvir ederken, dekorasyonun kesişen daireler motifinden oluştuğunu anlatmıştır (Mango, 1972, s. 72). Tezcan'ın (1989, s. 119) Topkapı Sarayı ve çevresinin Bizans dönemini incelediği çalışmasında Ayasofya'nın eksonarteksinde tespit ettiği sütun başlığının arka yüzeyinde kesişen daireler motifi yer almaktadır, örnek 7. yüzyıla tarihlenmiştir (Şekil 4.90).

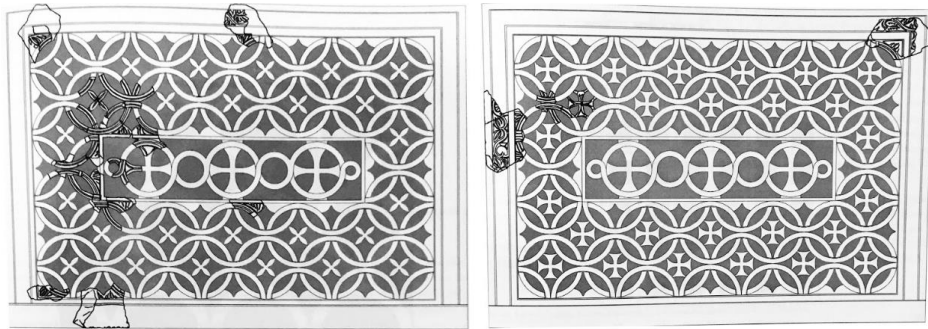

Şekil 4.89 : Kesişen dairelerden oluşan levha örneği (Orlandos, 1952, s.514).

Şekil 4.90 : Sütun başlığı üzerinde yer alan kesişen daireler motifi (Tezcan, 1989, s. 132).

Olympos'ta kesişen daireler motifine sahip iki levha tespit edilmiş ve restitüsyonu yapılmıştır. Bu boşluklu levhaların birinde, kesişen dairelerin arasında kalan boşluklara çiçek, diğerine haç yerleştirilmiştir. Araştırmacılar Likya bölgesindeki Andriake ve Istlada'daki 5. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başına tarihlenen örneklerdeki işçilik ve benzerliklerden yola çıkarak Olympos levhalarını da bu yüzyıllara tarihlemektedir. (Evcim ve Uzun, 2017, s. 124).

Şekil 4.91 : Olympos'taki boşluklu levha dekorasyonları (Evcim ve Uzun, 2017, s. 143).

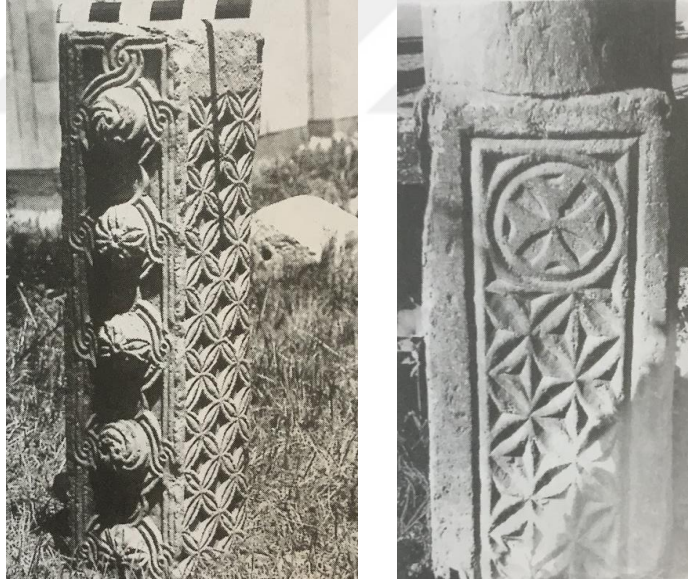
Alpaslan'ın (2003, s. 261) Antalya ve Likya'dan Bizans dönemi mimari dekorasyonuna eğilen çalışmasındaki, Antalya Kaleiçi'nden templon ayağı ve Aparlae antik kentinden korkuluk levhası parçası bu motife sahiptir. Templon ayağı örneğinde çiçeği oluşturan sivri yapraklar tıpkı Zenonopolis'teki gibi içe eğimli yani oyuktur, Diğer örnekte ise yapraklar daha da vurgulanarak, kabartma tekniği

uygulanmıştır (Şekil 4.92). Alpaslan'a (2003, s. 261) göre bu motife sahip örnekler 4. yüzyıldan başlayarak 6.-8. yüzyıllar arasında yoğunlaşır ve Likya ve bütün Akdeniz çevresinde sıklıkla tercih edilmiştir. Motifin çeşitlemelerine Frigya ve Lidya bölgelerinde de rastlanmaktadır.

Şekil 4.92 : Oyma ve kabartma tekniğinde yapılan parçalar (Alpaslan, 2003, s. 261).

Parman (2002), Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya isimli kitabında yayınladığı templon ayağı ve ambona ait parçalar üzerinde aynı motif bulunmaktadır. Parman parçaları 10. yüzyıl, Orta Bizans dönemine tarihlemektedir ²² (Şekil 4.93).

Şekil 4.93 : Geç Dönem Bizans payeleri üzerinde yer alan kesişen daireler motifi (Parman, 2002, levha 39-136).

²² Frigya, Likya ve Karya Bölgesi'nde bu dekorasyona sahip pek çok parça bulunmaktadır. Bu parçaların büyük bir kısmı 10.-12. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Frigya Bölgesi'nden Uşak Müzesi'nde bulunan bir ambon parçası ve yeri belirtilmemiş bir templon payesi, Didim'den templon payesi, Tire Müzesi'nden ve İzmir Agora'dan templon payesi, Gemiler Adası'ndan levha parçası ve Demre'den pek çok parçanın üzerinde, işçilik farklılıkları ile birlikte kesişen daireler motifi bulunmaktadır (Parman, 2002, Foto 23, 83, 94; Peschlow, 1975, s. 221, Levha 42-Resim 4; Ermiş, 2003, s. 93-94; Asano, 1998, s. 10; Alpaslan, 1996, Resim 47, 90, 107, 110, 263).

Lightfoot (2007, s 51), Amorium kazılarında “Büyük Mekan” olarak isimlendirilen yapıdan çıkan yarım sütunun kaidesinin üzerinde yer alan kesişen daireler motifini 7.-8. yüzyıla tarihlemektedir. Yine Amorium’da, 9. yüzyıla tarihlenen iki levha parçasında aynı motife rastlanmıştır (Url-1) (Şekil 4.95).

İlk kez Demiriz (1966, s. 29) tarafından yayınlanan bir korkuluk levhası, kareye yakın, iki farklı dekorasyona sahip bölümden oluşmaktadır. Bir bölümün dekorasyonunun dış çerçevesinde kesişen daireler motifi uygulanmıştır. Demiriz levha için bir tarih belirtmemiştir. Sonrasında Perschlow (1975, s. 25) aynı levhayı tekrar yayınlamış ve Orta Bizans dönemine ait olduğunu belirtmiştir. Alpaslan (1996, s. 111), tezinde aynı levha için 9.-10. yüzyıl önerisinde bulunmuştur (Şekil 4.96).

Doğanay (2003, Levha 219) tarafından fotoğrafları yayınlanan, Zenonopolis antik kentinde tespit edilmiş templon arşitravını andıran bir mimari parçanın dekorasyonunda yan yana üç farklı motif görülmektedir (Şekil 4.94). Motiflerden fotoğrafa göre solda kalan motif yine kesişen dairelerden oluşmaktadır. Diğer motifler de göz önünde bulundurulduğunda parçanın orta veya geç dönem örneği olduğunu düşünmek mümkündür ²³. Bu kompozisyonda yer alan kesişen daireler motifi ile, Demre Aziz Nikolaos Kilisesi’ndeki levha, Amorium’daki kaide ve özellikle levha üzerinde yer alan kesişen daireler motifinin çok benzediği görülmektedir. Amorium’daki ve Demre’deki levhalarda kesişen dairelerin ortası, Alpaslan’ın (2003, s. 259) “inci” olarak isimlendirdiği motif ile doldurulmuştur, aynı özellik Zenonopolis’teki templon arşitravı üzerinde yer alan motifte de görülmektedir.

Zenonopolis antik kentinden tespit edilen bu ikinci parçanın ve Kanlıdivan Kilisesi’nin kapı çerçevesinin üzerinde yer alan kesişen daireler motifi, Likya ve Akdeniz’in yanında Isauria ve Kilikya bölgelerinde de bu motifin sık kullanıldığını kanıtlar niteliktedir. Ancak köy evinde devşirme olarak kullanılan parça ile arşitrav olarak yorumlanan parçanın motifleri bir birine benzemesine rağmen işçilik açısından küçük farklılıklar içermektedir. Bu sebeple bu parçaların farklı dönemlerin ürünü olduğu sonucuna varmak mümkündür.

²³ Üçlü motif sırasından orta kısımda yer alan motifin benzeri Amorium kazılarından çıkmıştır ve 1992 yılı raporunda yayınlanmıştır. Harrison ve Christie (1993, levha XXVIII) bu motife sahip templon kuruluşuna ait bloku 11. yüzyıl öncesine tarihlemektedir. Sağda yer alan motifin benzeri ise Stratonikeia Antik Kenti kazılarında tespit edilmiş paye üzerinde bulunmaktadır, paye Öztaşkın (2015, s. 171) tarafından 10.-11. yüzyıla tarihlenmektedir.

Şekil 4.94 : Zenonopolis’te tespit edilmiş parça (Doğanay, 2003, levha 219).

Şekil 4.95 : Amorium kazılarında bulunmuş kesişen dairelerden oluşan levha parçaları (Url-1, Lightfoot ve diğerleri, 2007, s. 364).

Şekil 4.96 : Demre’de tespit edilmiş levha (Peschlow, 1975, s. 25).

Parça 3'ün dekorasyonu kilisede bulunan levhalara göre günümüze daha iyi ulaşmıştır bu sebeple parçanın güncel ve özgün durumu çok farklı değildir. Kesişen dairelerden oluşan dekorasyona sahip blokun benzer örnekleri 4. yüzyıldan itibaren geç dönem Bizans'a kadar her dönemde görülmektedir ama özellikle 6.-8. yüzyıllar arasında yoğunlaşmıştır.

4.6.4 Parça 4 (Korkuluk levhası?)

Duvar örgüsünün içinde en alt kotta devşirme olarak kullanılan blokun sadece profilli yüzü görülebilmektedir. Yüzey özenle işlenmiş ve günümüze nispeten sağlam ulaşmıştır. Etrafı harç ile kaplandığı için kesin ölçüleri bilinmemektedir. Görülebilen yüzey uzunluğu yaklaşık 47 cm., 25 cm. ölçülerindedir, duvar örgüsünün içinde kalması sebebiyle kalınlığı tespit edilememiştir. Blokun işlenişinde çerçeve profiller (çerçeve ve içbükey) haricinde, görülen herhangi bir motif yoktur. Çerçeve profiller, kilisede tespit edilen korkuluk levhalarının dekorasyonunu anımsatır. Blok içeriden dışarıya dört çerçeveye sahiptir. En içerde kalan düz yüzeyin ardından yaklaşık 6 cm. genişliğinde çerçeveyi ince bir şerit profil ayırır. Hemen ardından 3 cm. genişliğinde içbükey çerçeve çok az bir kademeye içeriye alınmıştır. İçbükey profilli çerçeveyi ondan biraz daha yukarıda kalan 2 cm. genişliğindeki çerçeve sarar. Ve son olarak kesin ölçüleri sıva sebebiyle tespit edilemeyen ama yaklaşık 7 cm. genişliğinde olan çerçeveyle yüzeyin düzenlenmesi son bulur. En dışta kalan çerçevenin üzerindeki tarak izleri görülür durumdadır (Şekil 4.97). Parçanın mevcut ve özgün durumuna ait çizimler EK B3 bölümünde Şekil B.4'te yer almaktadır.

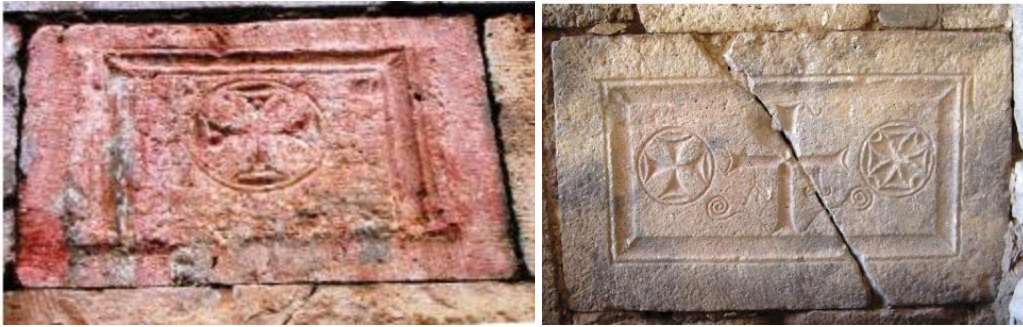
Çerçevesiz dekorasyona sahip parça korkuluk levhalarını veya lento bloklarını anımsatmaktadır. Parçanın kalınlığı bilinmediği için kesin bir sonuca varılamamıştır. Bu dekorasyona sahip levha örnekleri Konya'da devşirme olarak tespit edilmiş Bizans dönemine ait bir çok parçada görülmektedir. Konya Alaeddin Camisi'nde ve Kapı Camisi'nde tespit edilen iki levha üslup ve teknik açısından 4.-6. yüzyıllara tarihlenmektedir (Temple, 2013, s. 190-91) (Şekil 4.98 ve 4.99). Ayrıca levhaların köşesindeki diyagonal kabartma da bölgenin karakteristik özelliğini yansıtmaktadır. Zenonopolis'te tespit edilen ve lento olduğu tahmin edilen parça 1 ve parça 2'de de aynı diyagonal kabartma bulunmaktadır.

Şekil 4.97 : Köy evinde tespit edilen korkuluk levhasını andıran blok (Saner, 2009).

Şekil 4.98 : Konya’da tespit edilmiş devşirme levhalar (Temple, 2013, levha 10-11).

Şekil 4.99 : Kadınhanı, Taşhan ve Karatay, Obrukhan’da devşirme olarak kullanılmış levhalar (Arslan, 2014, levha 80,84).

4.6.5 Parça 5 (Başlık)

Dekorasyon açısından zengin bir diğer parça sütun başlığıdır. 2008-2009 yıllarında gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında tespit edilen parçanın ölçekli fotoğrafı çekilememiştir, 2017 yılında alana yapılan ziyarette ise başlık bulunamamıştır. Köylüler evin sahibinin cepheyi sıvıdığını belirtmişlerdir. Tek yüzü görülebilen başlık üç kademeli dekorasyona sahiptir ve ufak motif değişiklikleri göz ardı edilirse düşey orta eksen esasında simetrik.

En altta kalan kısım diğer iki bölümden dışarı doğru taşkındır. Simetrik çember yaylarının ortasında iki farklı motif yer alır. Bu motiflerin biri en üstte kullanılan dik şeritler diğeri orta kısımda kullanılan yatay şeritlerdir. Bu kısmın en altında profilli bir daire ile içinde haç motifi görülmektedir. Malta haçını andıran bu motifin haç kolları merkezden uçlara doğru üçgen oluşturacak şekilde genişleyerek sonlanmaktadır. Haç motifi parçanın bir kiliseden getirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ortada yer alan motif dizisi üst diziden çok az bir kademeye dışarı taşar. Üst kısımda yer alan yarım silindir motifin hemen altında çift sıra yatay çizgilerden oluşan bir motif konumlanır. Ortada yer alan bu profile eşlik eden simetrik çember yayları ile motif dizisi sonlanır. Bu altı adet çember yayı orta ve üst sırada da bulunur ve başlığa karşıdan bakıldığında kesintisiz bir şekilde devam ettiği ve büyük çemberler oluşturduğu görülür, esasen iyon başlıklarındaki volütlerin farklı bir yorumuna benzemektedir. Üst sıra motif dizisinin ortasında dik, düz şerit profiller bulunur. Bu profiller dışarı doğru taşarak, neredeyse bir yarım silindir şeklini oluştururlar. Yarım silindirin bir yanında üçlü daireler diğer yanında baklava dilimini andıran bir motif yer alır (Şekil 4.100).

Şekil 4.100 : Devşirme olarak duvar örgüsünde kullanılmış başlık (Saner, 2009).

4.6.6 Parça 6 (Profilli mimari öge)

Bir evin ikinci katında, üst sıralarda köşe taşı olarak kullanılmış profilli blokun ölçekli fotoğrafı çekilememiştir. İki yüzü görülen taşın bir yüzü düzlenmiş, diğer yüzü profillerle değerlendirilmiştir bu sebeple ön yüz olarak düşünülmüştür. Aşağıdan yukarıya sırasıyla; düz yüzey, dışbükey profil, ardından içbükey profil en son düz yüzey ile profil sırası sonlanır. Blokun kalınlığı sebebiyle tıpkı Parça 2 ve Parça 3 gibi kapı ya da pencereye ait olabileceği ya da kornişe ait olduğunu düşünmek uygundur (Şekil 4.101).

Şekil 4.101 : Kornişe ya da başlığı anımsatan profilli parça (Demir, 2017).

4.6.7 Parça 7 (Profilli mimari öge)

Bir yapının ikinci katının köşesinde, yüksek kotta kullanılan blokun ölçekli fotoğrafı çekilememiş, ölçüleri alınamamıştır. Köyde tespit edilen parçalardan farklı bir profile sahip olan taşın profilleri soldan sağa şu sırasıyla şu şekildedir: düz yüzey, içbükey profil, içbükey profilden hafif yükseltilmiş düz profil ve düz profilden az miktarda aşağıda kalan düz yüzey. Blokun profilleri kapı veya pencere parçalarının motiflerini anımsatır (Şekil 4.102).

Şekil 4.102 : Pahlanmış yüzeylerden oluşan kapı, pencere veya kornişe ait olduğu düşünülen parça (Demir, 2017).

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışma kapsamında Zenonopolis antik kentinde bulunan kilise kalıntısı, kilise etrafında tespit edilmiş on iki adet ve köy evlerinin duvarlarında devşirme olarak kullanılan yedi adet taş mimari eser incelenmiştir.

Zenonopolis Kilisesi'nin planı 5. ve 6. yüzyıl Isauria, Kilikya ve Suriye kiliselerinde görülen üç nefli ve bazilikal planlı şemaya uymaktadır. Kilise'deki, yan nefler ile orta nefi ayıran payeler yine aynı coğrafyanın 5.-6. yüzyıl özelliklerini yansıtmaktadır. Kullanılan payelerin kesiti oldukça büyük ve kilisenin yan nefleri dardır. Binbir Kilise, Isauria, Kilikya ve Suriye'de geniş payeli ve dar yan nefli birçok kilise örneği tespit edilmiştir. Bu örneklerin bazıları galerili bazıları ise galerisizdir. Bu sebeple Zenonopolis Kilisesi'nin galerili mi yoksa galerisiz mi olduğu sonucuna varmak mümkün değildir. Aynı şekilde 5. yüzyıl kiliselerinde örtü sistemi olarak tonoz veya ahşap çatı kullanıldığı bilinmektedir. Zenonopolis Kilisesi'nin çatı kaplamaları kireçtaşıdan yapılmış oldukça ağır elemanlardır. Ahşap çatının bu ağır kaplamaları taşımasına ilişkin yapılan araştırma sonucunda, Yunan ve Roma döneminde birçok tapınağın ahşap çatılı olduğu ve taş çatı elemanlarıyla kaplandığı tespitine varılmıştır. Yani Zenonopolis Kilisesi'nin çatısının tonoz veya ahşap olması mümkündür. Bu verilerden elde edilen sonuçlarla kilise için üç farklı restitüsyon hazırlanmıştır. Bunlar “galerili tip” ve “galerisiz tip” olarak ikiye ayrılmaktadır. Her bir restitüsyon kendi içinde ahşap çatılı ve tonozlu olarak iki farklı öneri halinde sunulmuştur. Üç önerinin planlarındaki temel farklılık ise, Başlık 3'ün konumunun değişmesinden ibarettir.

Zenonopolis kentinin yakın çevresinde, Zenonopolis Kilisesi alanında ve köyde tespit edilen eserlere benzer çok sayıda örnek bulunmuş ve değerlendirilmiştir. Mimari taş eserlerin 5. yüzyılın dekorasyon programıyla uyumlu olduğu görülmüştür. Bu örneklerin ve yayınların yardımıyla Zenonopolis'teki mimari parçaların tarihlenmesi ve işlevleri hakkında değerlendirmeler yapılmış ve parçaların özgün durumlarına ilişkin öneriler geliştirilmiştir. Kilise etrafındaki eserlerin

bazılarının kilisenin iç mekanı ve dış mekanında işlevsel veya görsel amaçla kullanıldığı bazılarının ise kilise litürjisine ait elemanlar olduğu anlaşılmıştır.

Kilise alanında ve köy evlerinde tespit edilmiş korkuluk levhası parçaları dekorasyon açısından en zengin öğelerdir. Korkuluk levhası 1 ile 2 ve bir köy evinde devşirme olarak kullanılan parça 3 (korkuluk levhası) diğer mimari eserlere göre dekorasyon açısından daha detaylıdır. Bu sebeple bu üç parçanın yakın coğrafyada benzer örnekleri ile daha çok karşılaşılmıştır. Bu örnekler 5.-6. yüzyıl özelliklerini yansıtmaktadır. Aynı şekilde köy evlerinde tespit edilmiş korkuluk levhası olduğu düşünülen diğer parçalar için yapılan karşılaştırmalar sonucunda parçaların, kilisenin ve erken dönemin özelliklerini yansıtmakta olduğu görülmüştür. Aynı durum lento olduğu düşünülen parçalar için de geçerlidir.

Kilise alanında bulunan üç farklı blok parçasının kyma-rekta yani “S” profile sahip korniş blokuna ait olduğu görülmüştür. Kyma-rekta profilli korniş blokları kilise mimarisinde özellikle 5.-6. yüzyıllarda kullanılmıştır. Zenonopolis’teki korniş parçalarının yakın coğrafyadaki erken dönem kilise örneklerindeki kornişlerle uyum içinde olduğu tespit edilmiştir.

Paye başlıklarında da antik Kilikya ve Isauria’nın 5. yüzyıl mimarisine akrabalık görülmektedir. Nefleri ayıran kemer payeler üzerindeki Başlık 1-2 ve Başlık 3’ün profilleri yakın coğrafyanın özelliklerini yansıtmaktadır.

Köyde geç Bizans özellikleri taşıyan parçaların da olduğu görülmüştür. Bu tespit, Zenonopolis antik kentinin 4.-15. yüzyıllar arasında Bizans’ın himayesinde olduğunu ve aktif olarak kullanıldığını doğrular niteliktedir. Ayrıca kilisenin de daha geç evrelerde onarıldığı ve uzun yıllar boyunca kullanıldığı sonucuna varılabilir.

Kilisenin mimari taş eserlerinin ve yapım tekniğinin özellikle Alahan Batı Kilisesi pek çok ortaklık barındırdığı görülmüştür. Araştırmacılar, Ayatekla’nın, Alahan’daki manastırın, Korykos Transeptli Kilise’nin, Korykos Mezar Kilisesi’nin, Korykos Katedrali’nin ve Dağpazarı Kilisesi’nin Zeno’nun baniliğinde yaptırıldığını düşünmektedir. Antik kaynaklardan elde edilen bilgiler sonucunda yalnızca Ayatekla’daki bir kilisenin Zeno tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmektedir. Zeno’nun, Suriye’de de birden çok kiliseye katkıda bulunduğu bilinmektedir. Bunun yanında 2002 yılında Hugh Elton’ın, Alahan’daki yapıların dekoratif özelliklerinin imparatorluk tarafından yaptırılamayacak kadar “basit” olduğunu belirten makalesi

tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Elton'ın aksine diğer araştırmacıların iddiaları doğruysa 5. yüzyılda, Isauria, Kilikya ve Suriye bölgelerindeki yoğun kilise inşaatının içinde İmparatorun kendi doğduğu kente de bir kilise armağan etmesi mümkün görünmektedir. Yapılan araştırmalar bu bağlamda, Saner'in Zenonopolis Kilisesi'nin (Zenonopolis adının geçtiği yazıttaki "avlulu kilise" anlatımından yola çıkarak) 5. yüzyılda İmparator Zeno ve/veya kardeşi tarafından yaptırıldığı/onarıldığı yönündeki düşünceleri ile örtüşmektedir. Zenonopolis Kilisesi mimari ve dekoratif özellikleriyle, 5. yüzyıl ile uyumlu ve büyük olasılıkla imparatorluk ailesi ile bağlantılı bir yapı olarak belirlemektedir. Öyle olduğu takdirde, çok fazla ortak özellik taşıdığı Alahan Batı Kilisesi'nin de imparatorluk inisiyatifiyle gerçekleşip gerçekleşmediği tartışmasına yeni bir boyut getirecektir.

KAYNAKLAR

- Alpaslan, S.** (1996). *Antalya'nın Demre (Kale) İlçesindeki H. Nikolaos Kilisesi'nde Dini Ayinle İlgili Plastik Eserler* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alpaslan, S.** (1998). Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'ndeki Trapez Kesitli Levhalar, Levha Üstü ve Levha Kaideleri, *Adalya*, II, 235-247.
- Alpaslan, S.** (2003). The Evaluation of the Motifs and Styles of the Architectural Sculpture of the Byzantine Age in Antalya and Lycia, *Adalya*, VI, 251-264.
- Arslan, A.** (2014). *Konya Çevresi Bizans Dönemi Mimari Plastiği* (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Asano, K.** (1998). *The Island of St. Nicholas Excavation and Survey of the Gemiler Island Area, Lycia, Turkey*. Osaka.
- Aydın, A.** (1999). Die Kirche II in Emirzeli, *Olba*, II, 503-510.
- Aydın, A.** (2000). Kilikia ve Isauria Kiliselerinde Görülen Yüksek Tipteki Templon Kuruluşları, *Olba*, III, 215-226.
- Aydın, A.** (2008). Adana, Anamur ve Silifke Müzesin'deki Figürlü Paye ve Levhalar, *Adalya*, XI, 269-282.
- Aydın, A.** (2013). Erken Hristiyanlık-Bizans Dönemi Mimari Elamanlarının/Süslemelerinin Kataloğu ve Değerlendirilmesi. *Silifke Müzesi Taş Eserler Kataloğu Heykeltraşlık ve Mimari Plastik Eserler*. Mersin: Kaam Yayınları.
- Bell, G.** (1906). Notes on a Journey through Cilicia and Lycaonia, *Revue Archeologique*, 7, 7-36.
- Bell, G.** (1906). Notes on a Journey through Cilicia and Lycaonia, *Revue Archeologique*, 7, 385-414.
- Baydur, N.; Seçkin, N.** (2001). *Tarsus Donuktas kazı raporu*, İstanbul: Tarih Arkeoloji Sanat ve Kültür Mirasını Koruma Vakfı.
- Bean, G. E.; Mitford, T. B.** (1970). Journeys in Rough Cilicia 1964-1968, *Erganzungsbande zu den Tituli Asiae Minoris* 3, Viyana.
- Belting, H; Naumann, R.** (1966). *Die Euphemia-Kirche am Hippodrom zu Istanbul und ihre Fresken, Istanbulische Forschungen*, Berlin: Mann.
- Bouras, L.** (1991). *Templon*, ODB, Cilt 3. Oxford University Press, New York and Oxford.
- Bouras, L.; Taft, R. F.** (1991). *Ambo*, ODB, Cilt 1. Oxford University Press, New York and Oxford.
- Bulak, Ö.** (1969). *Anadolu'da Bulunan Erken Bizans ve Hristiyan Dini Yapılarının Mimari Hakkındaki Yayınların İzahlı Bibliyografyası* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Butler, H.** (1903). *Architecture and Other Arts*, New York.
- Butler, H.** (1929). *Early churches in Syria, fourth to seventh centuries*, Section A, Division.2, Pub. for the Department of Art and Archaeology of Princeton University.

- Butler, H.** (1929). *Early churches in Syria, fourth to seventh centuries*, Section B, Division.2, Pub. for the Department of Art and Archaeology of Princeton University.
- Canivet, P.** (1987). *Hūarte : sanctuaire chrétien d'Apamène : IVe-VIe s.*, Paris : Libr. orientaliste P. Geuthner.
- Çavdar, M.** (2014). *Kırklareli Vize'den Geç Antik-Bizans Dönemi Mimari Plastik Taş Eserler* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Delehay, H.** (1911). L'Aqueduc de S. Socrate a Zenonopolis, *AnBoll*, 30, 316-320.
- Demiriz, Y.** (1966). Demre'deki Aziz Nigolaos Kilisesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, 15, 13-34.
- De Vogue, M.** (1865-1877). *Syrie centrale. Architectue civile et religieuse du I au VII siecle*, Paris.
- Doğanay, O.** (2003). *Germanikopolis (Ermenek) Çevresinin Tarihi Coğrafyası ve Eserleri* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Doğanay, O.** (2005). *Ermenek ve Yakın Çevresindeki Antik Yerleşim Birimleri*. Retrieved from <http://www.academia.edu/30576014>
- Elton, H.** (2002). Alahan and Zeno, *Anatolian Studies*, Vol 52, 153-157.
- Elton, H.; Mietke, G.** (2009). Alahan'da (Isaurya) Bir Roma Kentinin Keşfi, *Olba*, XVII, 83-105.
- Elton, H.; Mietke, G.; Jackson, M.; Newhard, J.; Özgenel, L. ve Twigger, E.** (2006). A new Late-Roman urban centre in Isauria, *Journal of Roman Archaeology*, Volume 19, 300-331.
- Ermış, Ü. M.** (2003). İzmir Ve Manisa Çevresindeki Orta Bizans Dönemi Templon Arşitravları, *Bilim Eşiği 1, Sanat Tarihinde Gençler Semineri*, 76-95.
- Eyice, S.** (1967). Silifke Çevresinde İncelemeler: Kanlıdivan Bazilikaları, *Anadolu Araştırmaları*, 4-5, 411-441.
- Eyice, S.** (1971). *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman çevresinde arkeolojik incelemeler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Evcim ve Uzun, (2017).** Olympos Bizans Dönemi Delikli Levhaları, B. Yelda Olcay Uçkan (Eds.), *Olympos I, 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, Antalya, 117-138.
- Evagrius Scholasticus** (n.d.). *Ecclesiastical History (AD. 431-594)*, (E. Walford, çev.), 1846.
- Gaffiot, F.** (1934). *Dictionnaire latin-français*.
- Gawlikowski, M.** (1998). Hawarti Preliminary Report. Erişim adresi <http://bazhum.muzhp.pl/media//files>, 197-204.
- Gough, M.** (1952). Anazarbus, *Anatolian Studies*, 2, 85-150.
- Gough, M.** (1962). The Church of the Evangelists at Alahan: A Preliminary Report, *Anatolian Studies*, 12, 173-184.
- Gough, M.** (1963). The Church of the Evangelists at Alahan: Second Preliminary Report, *Anatolian Studies*, 13, 105-116.
- Gough, M.** (1964). The Church of the Evangelists at Alahan: Third Preliminary Report, *Anatolian Studies*, 14, 185-190.
- Gough, M.** (1967). The Church of the Evangelists at Alahan: Fourth Preliminary Report, *Anatolian Studies*, 17, 37-48.
- Gough, M.** (1968). The Church of the Evangelists at Alahan: Fifth Preliminary Report, *Anatolian Studies*, 18, 159-168.

- Gough, M.** (1967/1968). Alahan Monastery: A Masterpiece of Early Christian Architecture, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, 26, 455-464.
- Gough, M.** (1972). The Emperor Zeno and Some Cilician Churches, *Anatolian Studies*, 22, 199-212.
- Gough, M. R. E.** (1985). *An Early Monastery in Shouthern Turkey: based on the work of Micheal Gough*, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.
- Guidobaldi, A. G.; Barsanti, C.** (2004). *Santa Sofia di Costantinopoli: l'arredo marmoreo della grande chiesa giustiniana*, Città del Vaticano: Pontificio istituto di archeologia cristiana.
- Halkin, F.** (1953). Inscriptions grecques relatives a l'hagiographie (IX. L'Asie Mineure), *AnBoll*, 71, 88.
- Hoddinot, R. F.** (1963). *Early Byzantine churches in Macedonia and southern Serbia: a study of the origins and the initial development of East Christian art*, London: Macmillan.
- Harrison, R. M.,** (1989). Amorium 1988: The First Preliminary Excavation, *Anatolian Studies*, 39, 167-174.
- Harrison, R. M.; Christie, N.** (1993). Excavations at Amorium: 1992 Interim Report, *Anatolian Studies*, 43, 147-162.
- Headlam, A.** (1893). *Ecclesiastical sites in Isauria (Cilicia Trachea)*, The Council and sold on their behalf by Macmillan and Co., London.
- Henry, A. B.** (2003). *Choice and Context in the Late Antique Architecture: Questioning The Cilician "Domed Basilicas* (Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Herzfeld, E.; Guyer, S.** (1930). *Monumenta Asiae Minoris Antiqua Meriamlik und Korykos*, Vol II, The Manchester University Press.
- Hild, F.; Hellenkemper, H.** (1990). *Kilikien und Isaurien*, Tabula Imperii Byzantini, Band 5, Wien.
- Hill, S.** (1996). *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria*, Aldershot.
- Krautheimer, R.** (1992). *Early Christian and Byzantine Architecture*, Yale University Press.
- Koch, (2007).** *Erken Hristiyan Sanatı: giriş* (Ayşe Aydın, Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kublinka, J.** (1994). L'Eveque Firminianos de Zenonopolis et son aqueduc, *Les Etudes classiques*, 62, 169-175.
- Lienhardt, R.** (1965). The Great Basilica, church no. 1, at Bin bir Kilise in Anatolia, *Journal of the society of Architectural Historians*, Vol. XXIV (4), 300-304.
- Lightfoot, C. S.; Karagiorgou, O.; Koçyiğit, O.; Yaman, H.; Linscheid, P. ve Foley J.** (2007). The Amorium Project: Excavation and Research in 2003, *Dumbarton Oaks Papers*, 61, 353-385.
- Lightfoot C. S. ve Ivison E. A.** (1995). Amorium Excavations 1994: The Seventh Preliminary Report, *Anatolian Studies*, 45, 105-138.
- Lightfoot C. S.** (2007). *Anadolu'da bir Bizans kenti: Amorium* (Mücahide Lightfoot, Çev.). İstanbul: Homer.
- Mango, C.** (1966). Isaurian Builders, Polychronion. *Festschrift Franz Dölger zum 75. Geburtstag*, Heidelberg, 358-365.
- Mango, C.** (1972). Paulus Silentarius, The Ambo of St. Sophia, *The Art of the Byzantine Empire 312-1453, Sources and Documents*, 91-96.

- Mamaloukos, S.** (2007). Observations on the Doors and Windows in Byzantine Architecture, *Symposium of the Christianike Archaeologike Hetaireia on May 11th 2007*.
- Norwich, J. J.** (2012). *Bizans 1*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Orlandos, A.K.** (1952). *Hē Xylostegos alaio hristianikē Basilikē tēs Mesogeiakēs Lekanēs. Hē en Athēnais Archaiologikē Hetaireia*, Atina.
- Ostrogorsky, G.** (2015). *Bizans Devleti Tarihi (Fikret İşıltan, Çev.)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Ousterhout, R.** (2016). *Bizans'ın Yapı Ustaları (Fügen Yavuz, Çev.)*, Koç Üniversitesi Yayınları.
- Özügül, A.** (2005). *İstanbul'daki Geç Antik ve Bizans Dönemi Yapıları Kapı Çerçevesi Profilleri (Doktora Tezi)*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Öztaşkın, G.** (2015). Stratonikeia Kenti Bizans Dönemi Liturjik Taş Eserleri, Bilal Söğüt (Eds.), *Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, Ege Yayınları, 159-173.
- Parman, E.** (2002). *Orta çağda Bizans döneminde Frigya (Phrygia) ve bölge müzelerindeki Bizans taş eserleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Peschlow, U.** (1991). Zum Templon in Konstantinopel, *Armos, Band III*, Festschrift N.K. Moutsopoulos, Thessaloniki.
- Peschlow, U.** (1975). Byzantinische Plastik in Didyma, *Sonderdruck aus Istanbul Mitteilungen Band 25*, Deutsches Archäologisches Institut, 211-243.
- Peschlow, U.** (1984). "Die Bischofskirche in Limyra (Lykien)", D. Pallas (Eds.), *Actes du Xe Congrès International d'Archéologie Chrétienne*, Cilt 2, 409-421.
- Peschlow, U.** (1975). Die Architektur der Nikolaoskirche in Myra, *Mann*, 15-28.
- Peschlow, U.** (2006). Dividing Interior Space in Early Byzantine Churches, Sharon E. J. Gerstel (eds), *Thresholds of the sacred: architectural, art historical, liturgical, and theological perspectives on religious screens, East and West*, Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 53-71.
- Ramsay, W. M.; Bell, G.** (1919). *One thousand and one church*. London: MCMIX.
- Saner, T.** (2004). Zeno, Zenonopolis ve Aziz Sokrates Kilisesi, *Sanat Tarihi Defterleri*, 8, 185-197.
- Saner, T.** (2010). Büyükkarapınar (Zenonopolis-Isauria) Çalışmaları 2008-2009, 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, 107-114.
- Saner, T.** (2016). Isauria'nın Geç Antik Mimarisine Yeni Bir Katkı: "Zenonopolis Kilisesi", *Arkeoloji ve Sanat*, 151, 75-83.
- Strabon** (n.d.). *Coğrafya / Anadolu, Kitap: XII, XIV (Adnan Pekman, çev.)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1987.
- Temple, Ç.** (2013). *Konya/Ikonion Ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri (Doktora Tezi)*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tezcan, H.** (1989). *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Dönemi Arkeolojisi*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Tiryaki, A.** (2012). Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'nde İşlevi Tartışmalı Mimari Düzenlemeler: Yüksek Nef Ayrimi Ve Oturma Sekileri, *Tüba-Ked*, 21-30.

- Verzone, P.** (1955). *Alahan Manastırı Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.
- Wiegand, Th.** (1911), *Inschriften aus der Levante II*, AM, 36, 297.
- Wulff, O.; Volbach, W. F.** (1923). *Die altchristlichen und mittelalterlichen byzantinischen und italienischen Bildwerke*, Berlin.
- Zorluoğlu, L.** (2005). Dağlık Kilikya ve Likya’da ölü gömme gelenekleri ve mezar mimarisi ilişkileri üzerinde bir deneme, *III. Uluslararası Likya Sempozyumu Bildirileri*, II. Cilt, 917-929.
- Url-1** www.metmuseum.com, erişim tarihi: 08.03.2018.
- Url-2** www.thebyzantinelegacy.com, erişim tarihi: 08.03.2018.
- Url-3** <http://gertrudebell.ncl.ac.uk/>, erişim tarihi: 26.04.2018.
- Url-4** <http://www.yumuktepe.com/tapureli-orenyeri-kurtarma-kazisi/>, erişim tarihi: 26.04.2018.
- Url-5** <http://ostiaforumproject.com/ostian-marble-rooftiles/>, erişim tarihi: 26.04.2018.
- Url-6** <https://tr.pinterest.com>, erişim tarihi: 26.04.2018.
- Url-7** <http://dogadageziyorum.blogspot.com.tr>, erişim tarihi: 26.04.2018.
- Url-8** <https://vr.mersin.bel.tr/mobile/index.html#/Yanik-Han-B-Kilisesi-720/>, erişim tarihi: 26.04.2018.
- Url-9** <http://vrc.princeton.edu/archives/items/show/9279>, erişim tarihi: 26.04.2018.
- Url-10** <https://issuu.com/eforweb/docs/mersin>, erişim tarihi: 03.05.2018

EKLER

- EK A :** Korkluk Levhası 1
- EK A1 :** Korkluk Levhası 2
- EK A2:** Korkluk Levhası 3
- EK A3:** Korkluk Levhası 4
- EK A4:** Korniş Parçaları
- EK A5:** Başlık 1-2
- EK A6:** Başlık 3
- EK A7:** Kemer Üzerinde Yer Alan Dairesel Kabartmalar
- EK A8:** Eşik Taşı
- EK B:** Parça 1 (Lento)
- EK B1:** Parça 2 (Lento)
- EK B2:** Parça 3 (Korkuluk Levhası)
- EK B3:** Parça 4 (Korkuluk Levhası?)

EK A: Korkuluk Levhası 1

Tez Bölüm No.

4.1.1

Tezde Geçtiği Sayfalar

79-91

Arazide Bulunduğu Yer

Zenonopolis Kilisesi

Malzeme

Kireç Taşı

Tarihleme

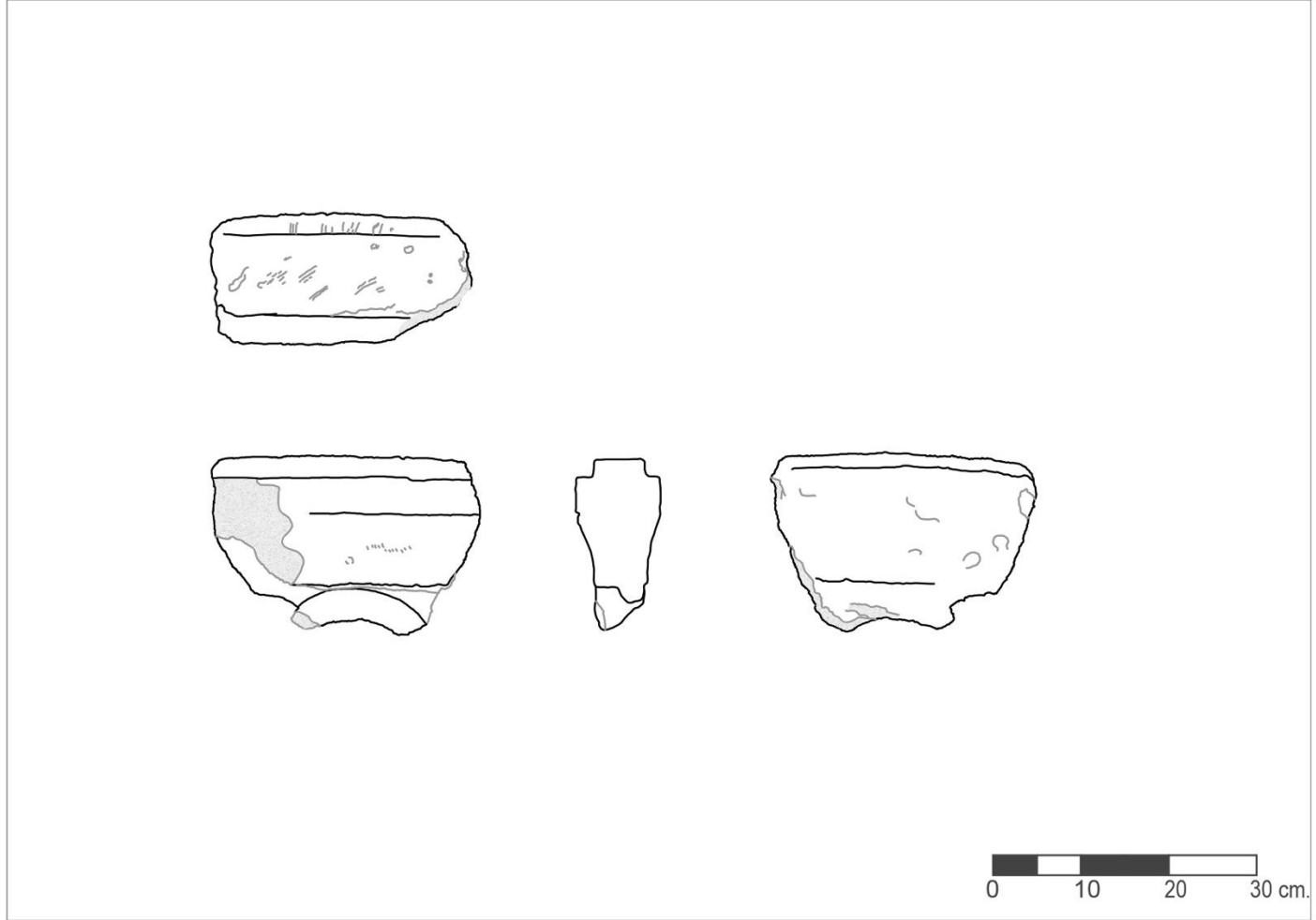
5.-6. yüzyıl (Erken Bizans Dönemi)

İşlev ve/veya Konum

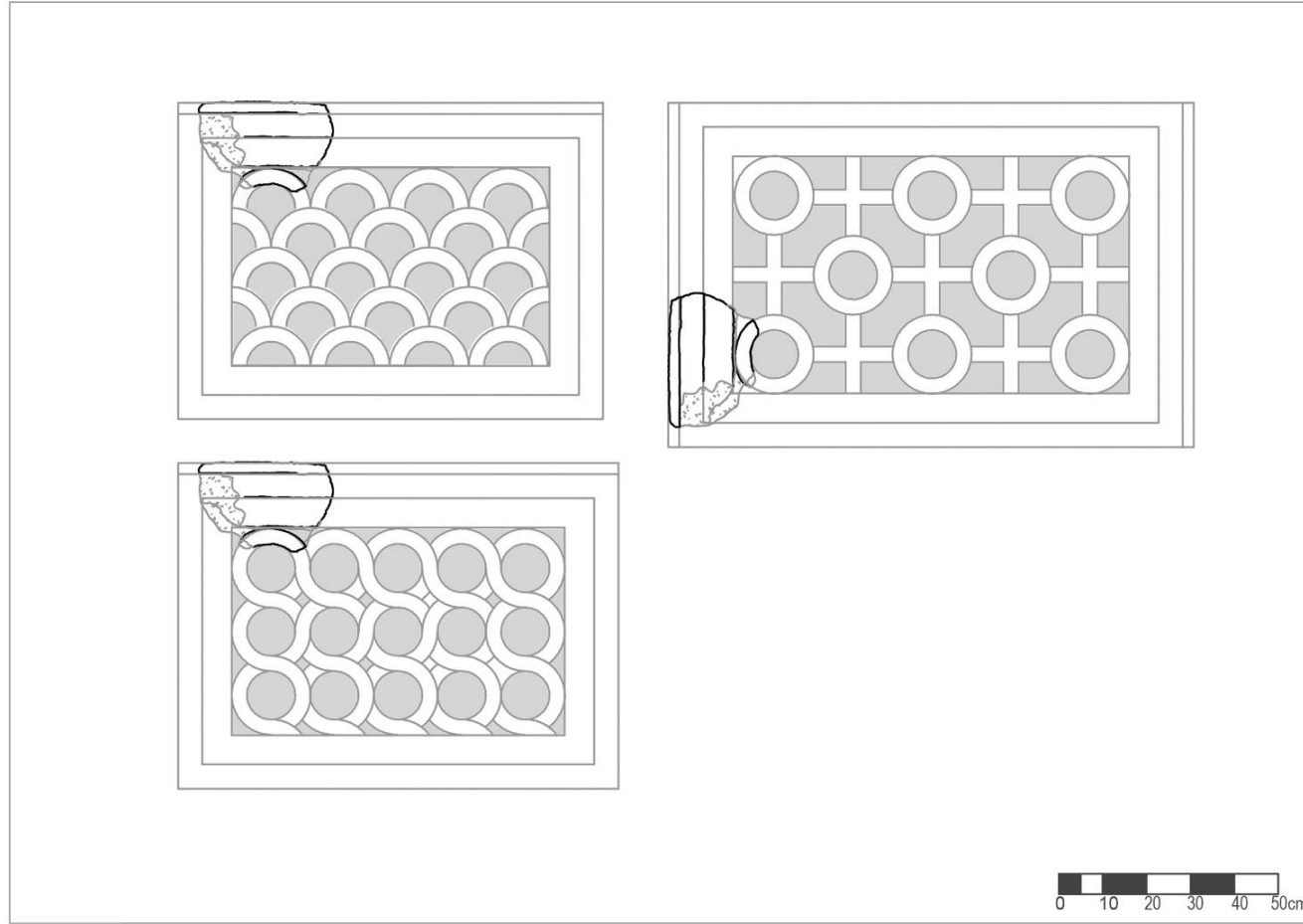
Templon levhaları, nefleri ayıran
levhalar, galeri levhaları, pencere altı
levhaları, pencere ızgarası

Şekil A.1 : Korkuluk Levhası 1'in mevcut durumu (Demir, 2018).

Şekil A.2 : Korkuluk Levhası 1'in özgün durumuna ilişkin öneriler (Demir, 2018).

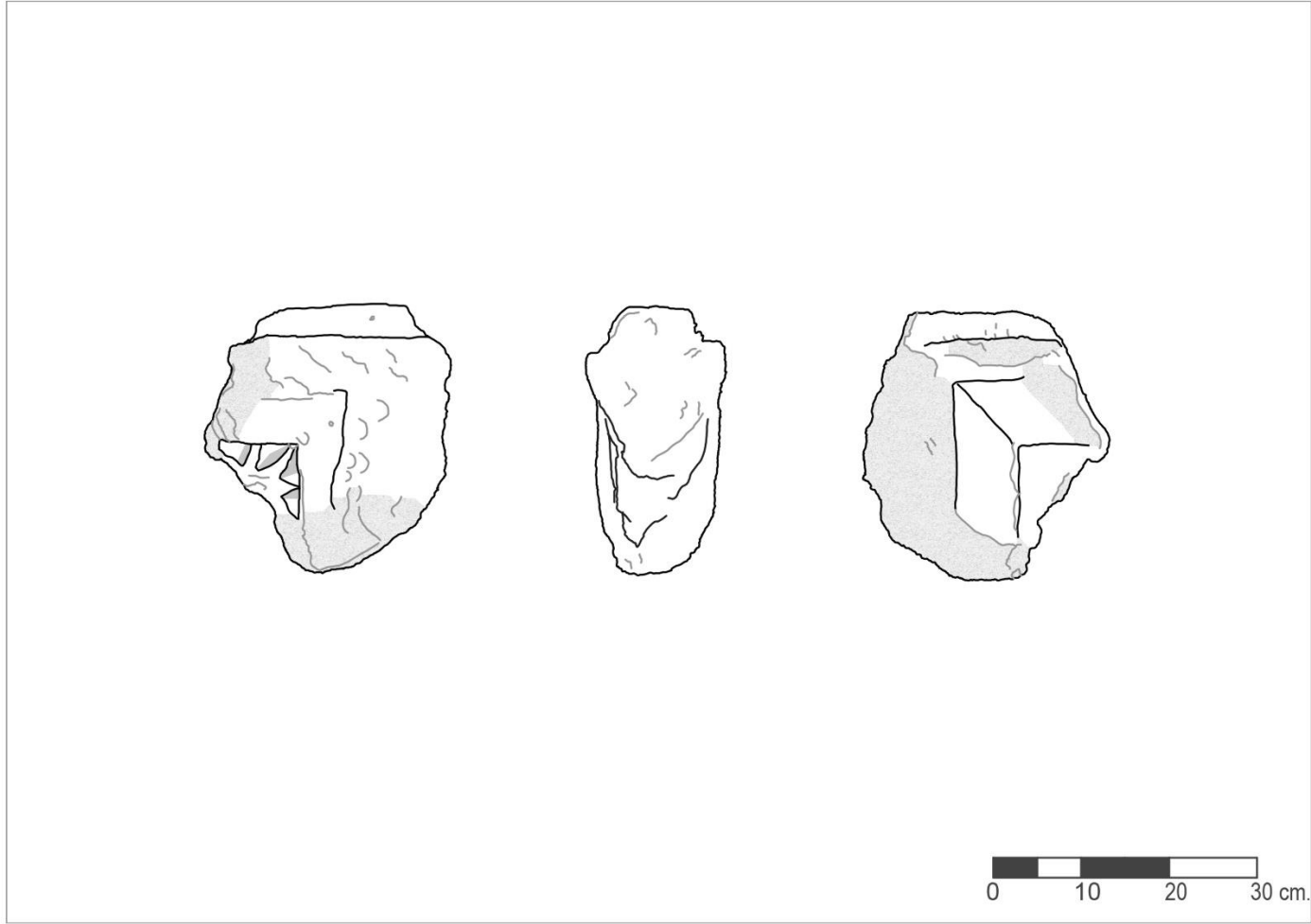

EK A1 : Korkuluk Levhası 2

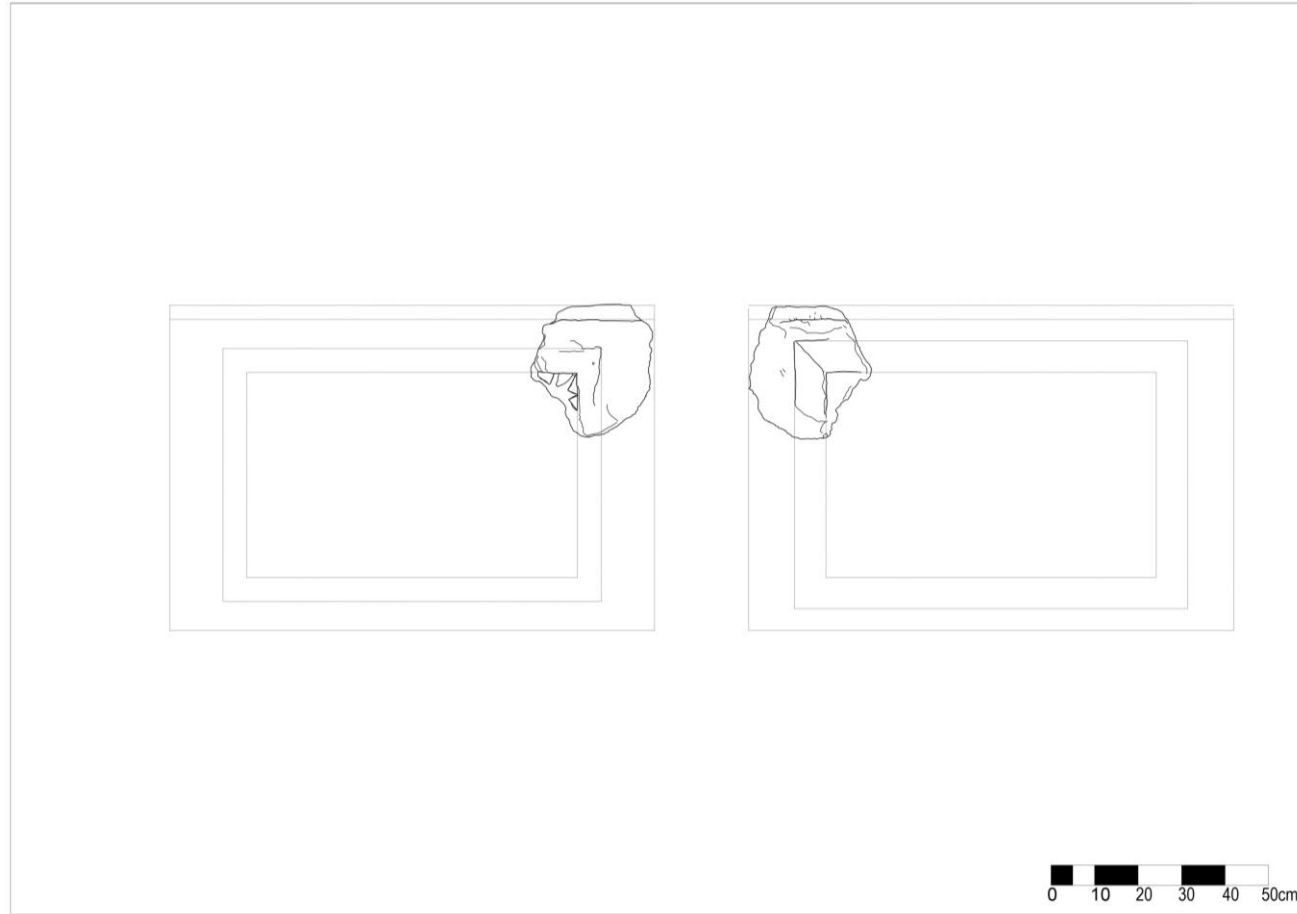
Tez Bölüm No.	4.1.2
Tezde Geçtiği Sayfalar	91-96
Arazide Bulunduğu Yer	Zenonopolis Kilisesi
Malzeme	Kireç Taşı
Tarihleme	5.-6. yüzyıl (Erken Bizans Dönemi)
İşlev ve/veya Konum	Templon levhaları, nefleri ayıran levhalar, galeri levhaları, pencere altı levhaları, pencere ızgarası

Şekil A.3 : Korkuluk Levhası 2'nin mevcut durumu (Demir, 2018).

Şekil A.4 : Korkuluk Levhası 2 parçasının levhanın bütünündeki olası konumu (Demir, 2018).

EK A2 : Korkuluk Levhası 3

Tez Bölüm No. 4.1.3

Tezde Geçtiği Sayfalar 96-97

Arazide Bulunduğu Yer Zenonopolis Kilisesi

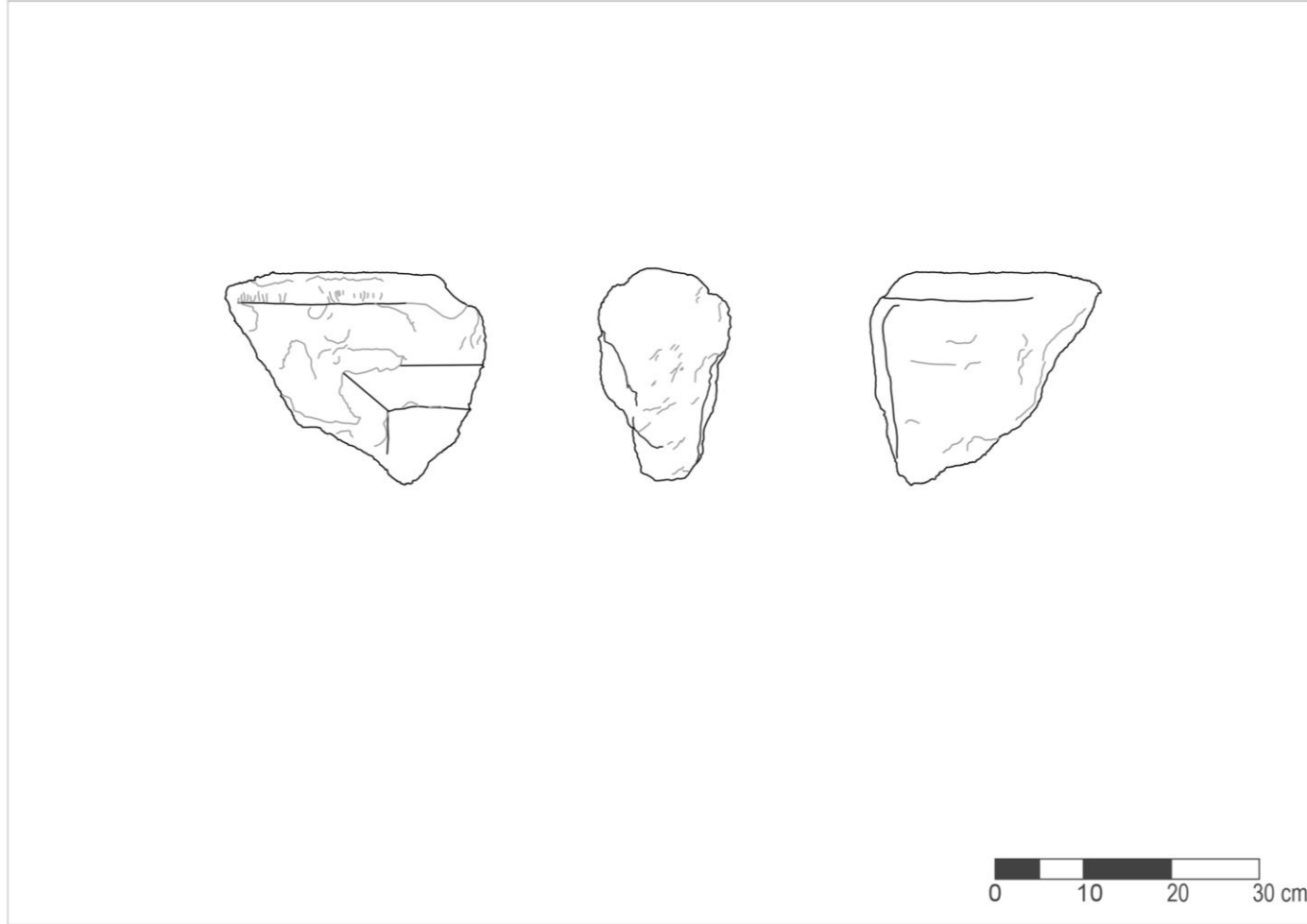
Malzeme Kireç Taşı

Tarihleme

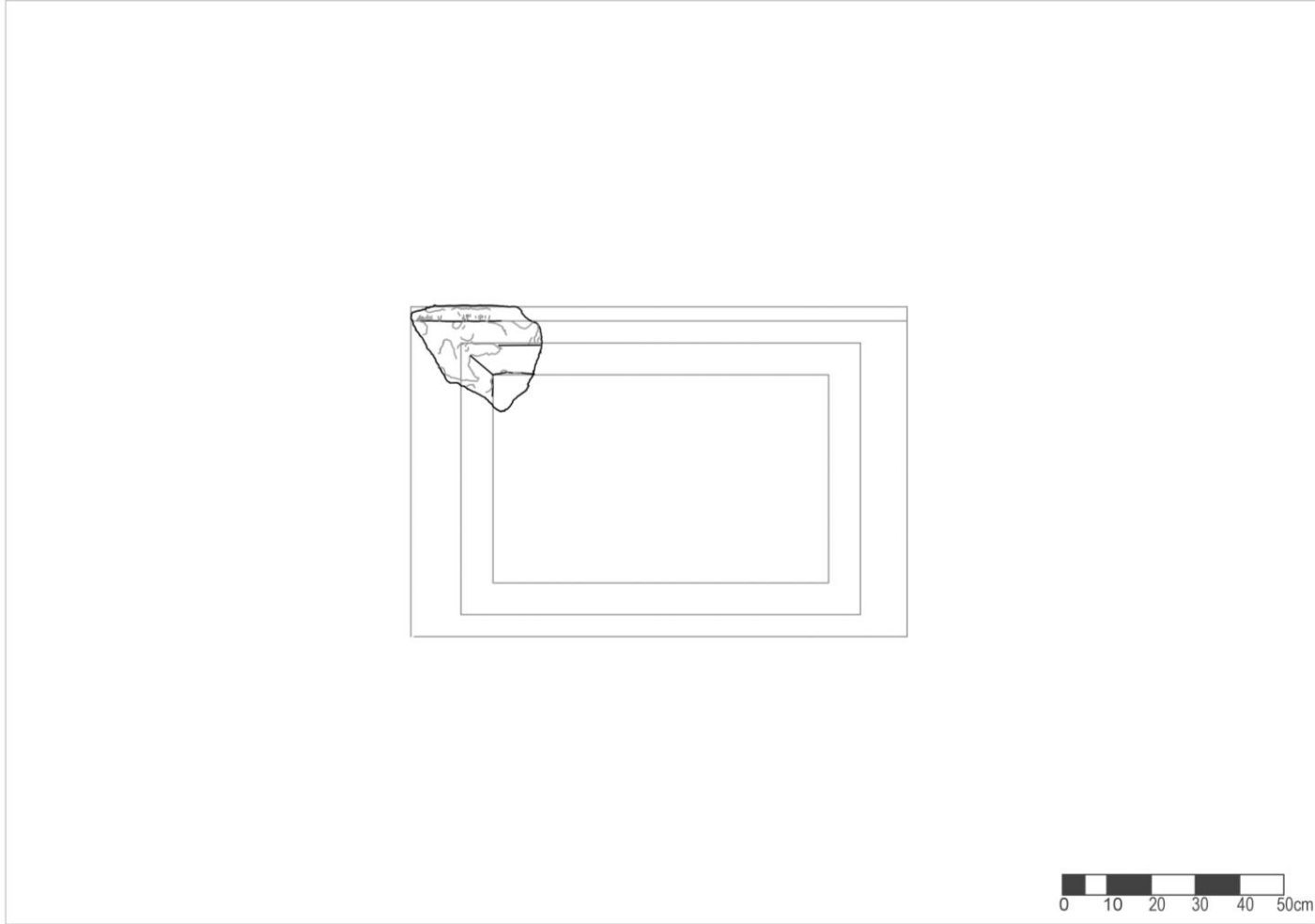
İşlev ve/veya Konum Templon levhaları, nefleri ayıran levhalar, galeri levhaları, pencere altı levhaları, pencere ızgarası

Şekil A.5 : Korkuluk Levhası 3'in mevcut durumu (Demir, 2018).

Şekil A.6 : Korkuluk Levhası 3 parçasının levhanın bütünündeki olası konumu (Demir, 2018).

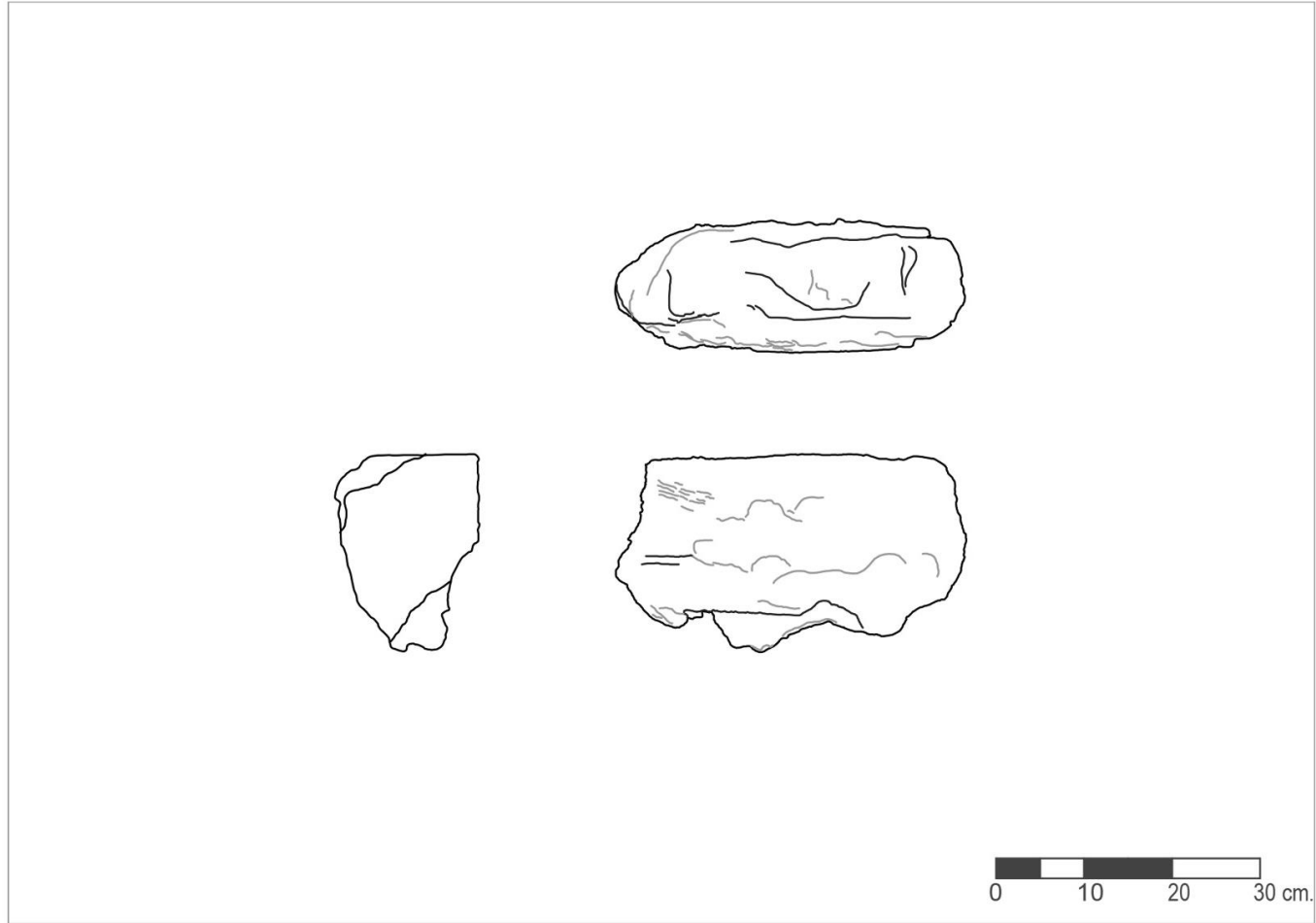

EK A3 : Korkuluk Levhası 4

Tez Bölüm No.	4.1.4
Tezde Geçtiği Sayfalar	97-98
Arazide Bulunduğu Yer	Zenonopolis Kilisesi
Malzeme	Kireç Taşı
Tarihleme	
İşlev ve/veya Konum	Templon levhaları, nefleri ayıran levhalar, galeri levhaları, pencere altı levhaları, pencere ızgarası

Şekil A.7 : Korkuluk Levhası 4'ün mevcut durumu (Demir, 2018).

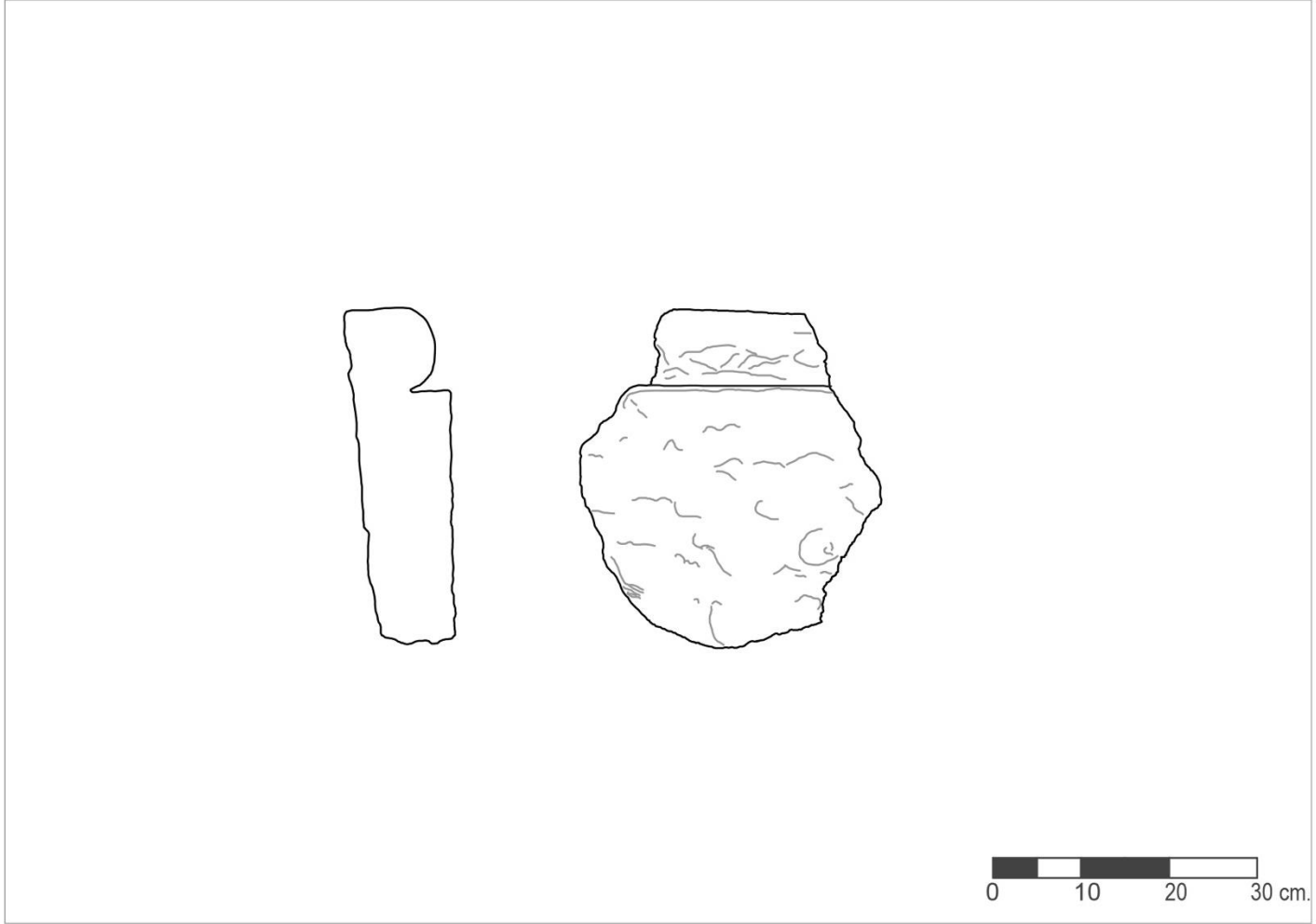

EK A4 : Kornişler

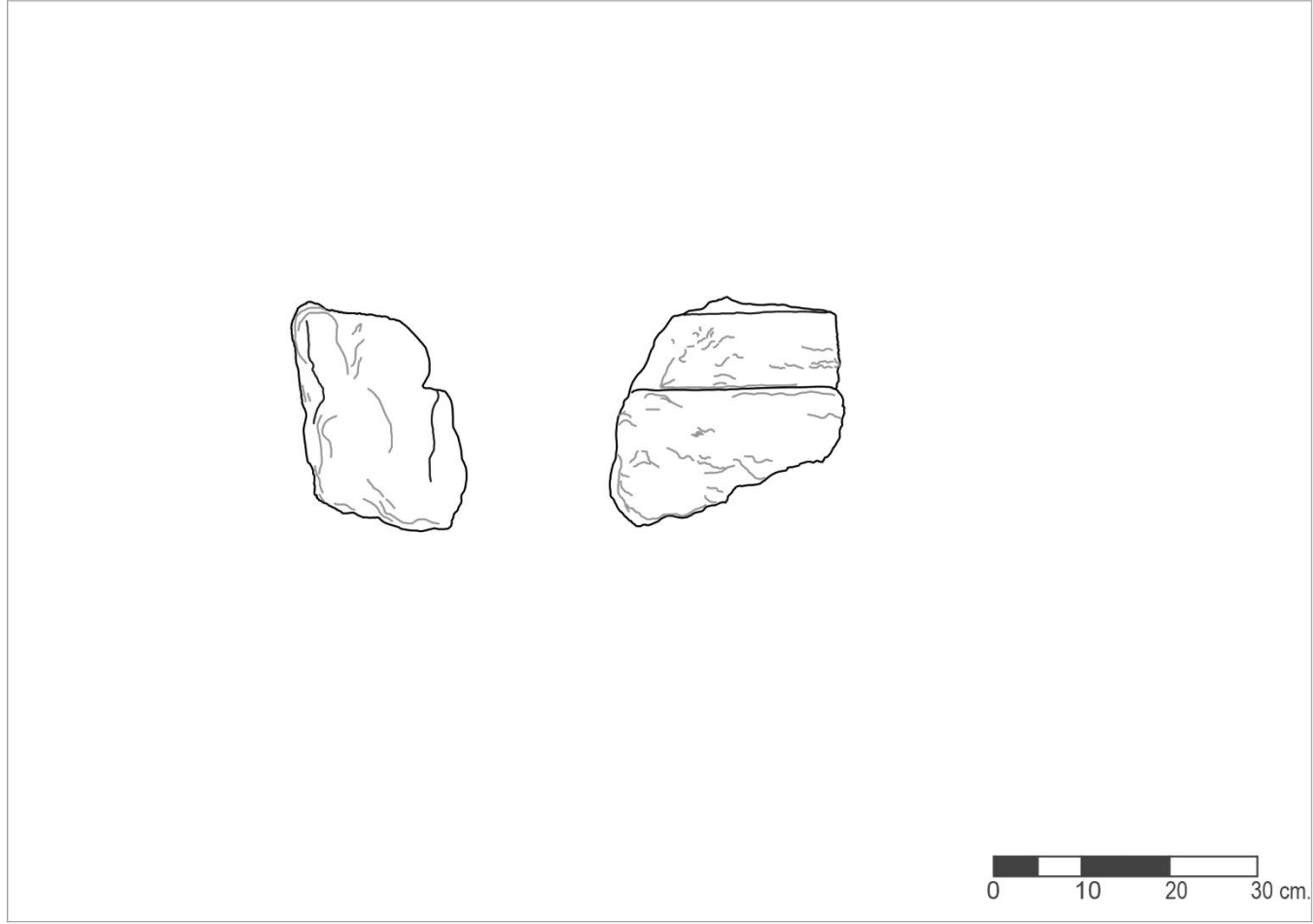
Tez Bölüm No.	4.3.1, 4.3.2, 4.3.3
Tezde Geçtiği Sayfalar	108-109
Arazide Bulunduğu Yer	Zenonopolis Kilisesi
Malzeme	Kireç Taşı
Tarihleme	5.-6. yüzyıl
İşlev ve/veya Konum	Nef zeri kornişler

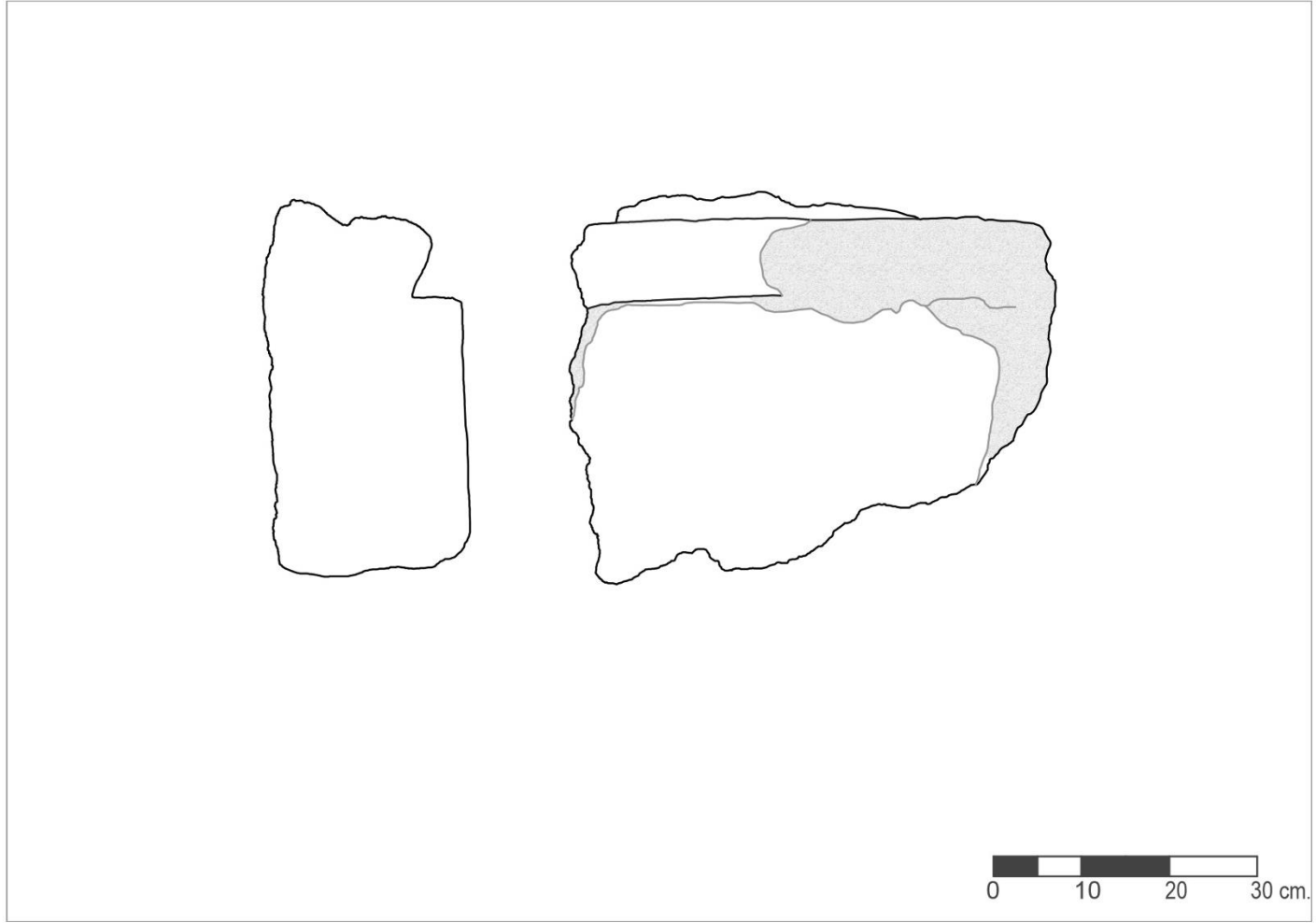
Şekil A.8 : Kornişlerin mevcut durumu (Demir, 2018).

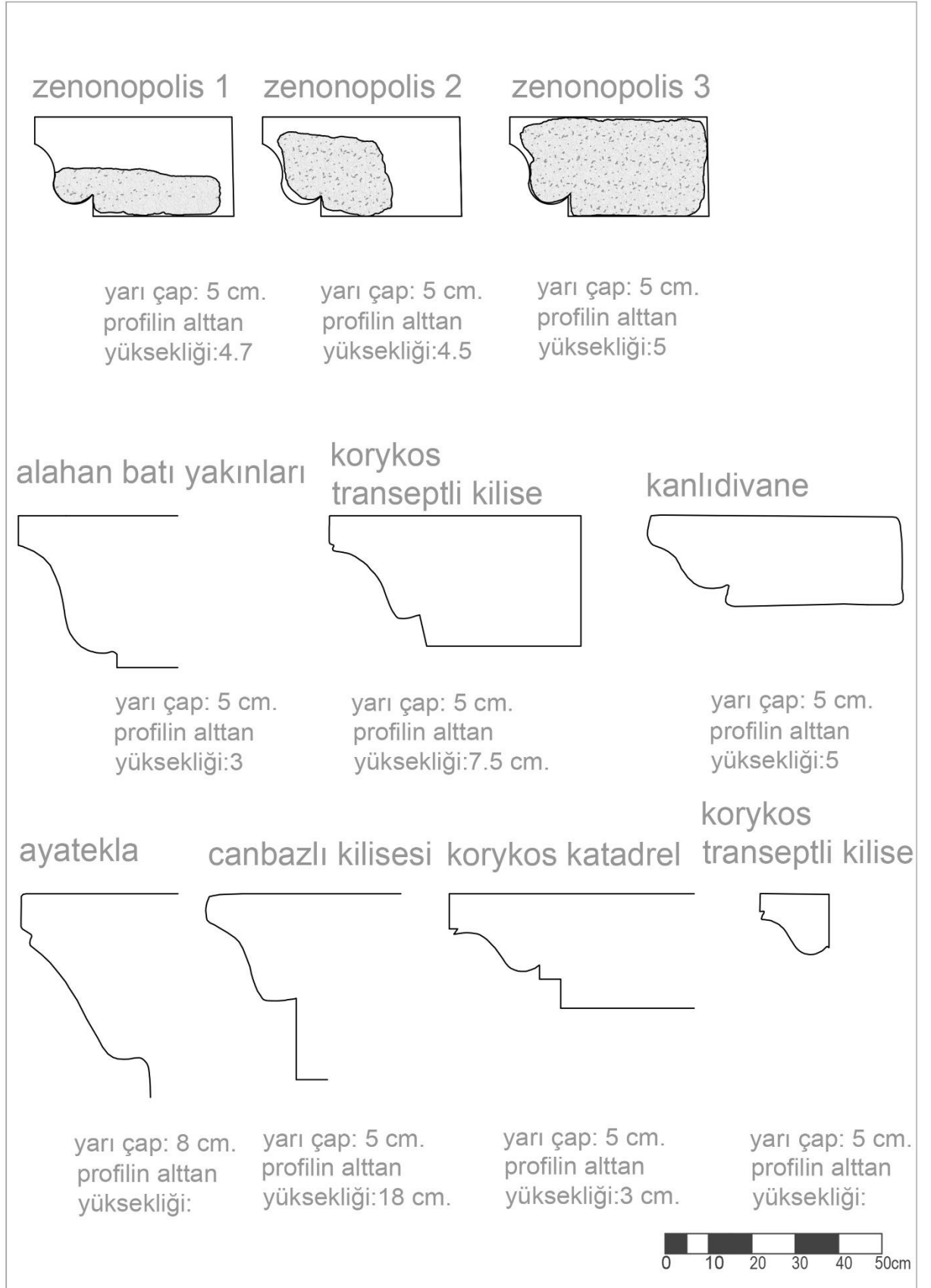
Şekil A.9 : Kornişlerin mevcut durumu (Demir, 2018).

Şekil A.10 : Kornişlerin mevcut durumu (Demir, 2018).

Şekil A.11 : Kornişlerin olası özgün biçimleri ve diğer kiliselerdeki kornişlerle karşılaştırılması (Demir, 2018).

EK A5 : Başlık 1,2

Tez Bölüm No. 4.2.1

Tezde Geçtiği Sayfalar 98-102

Arazide Bulunduğu Yer Zenonopolis Kilisesi

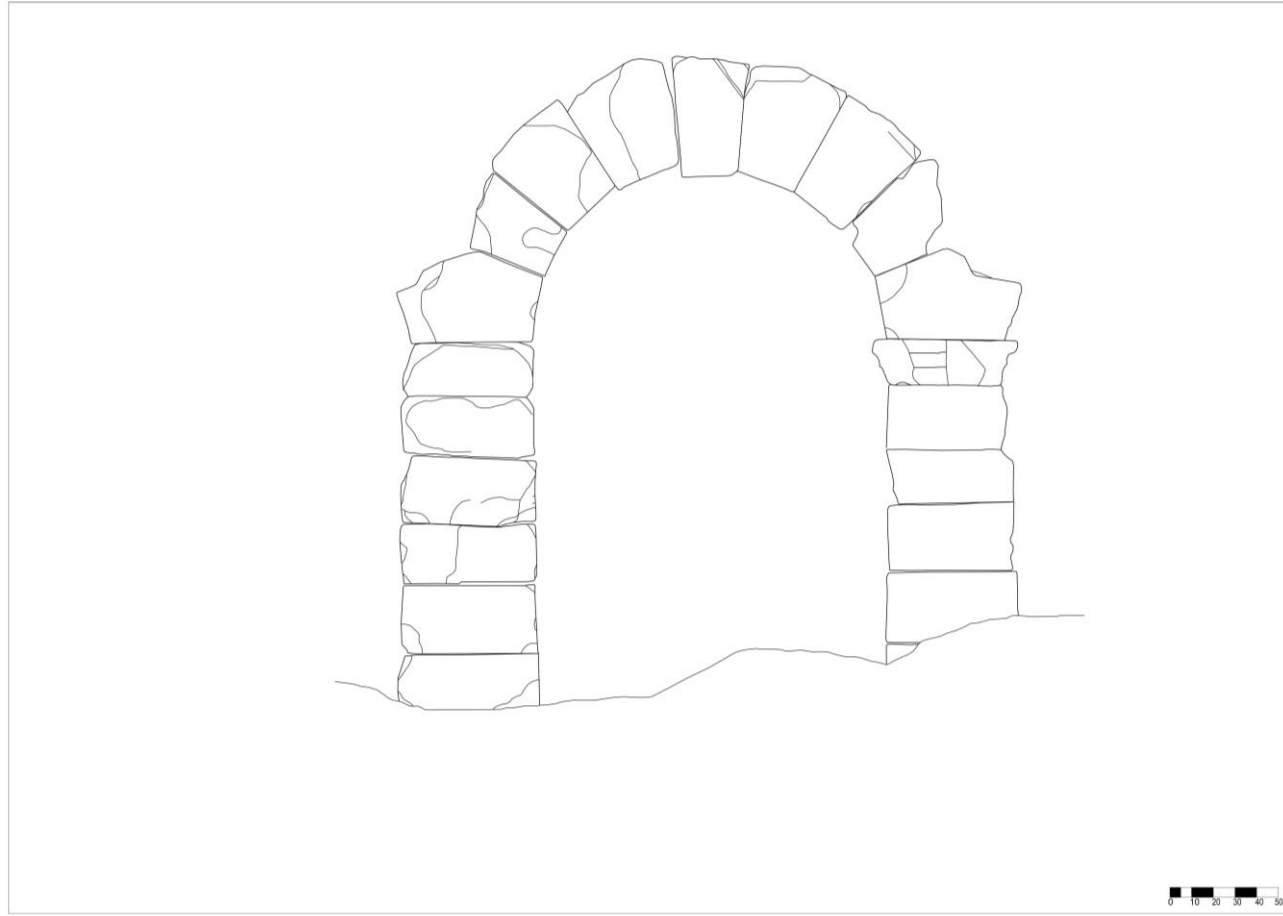
Malzeme Kireç Taşı

Tarihleme 5.-6. yüzyıl

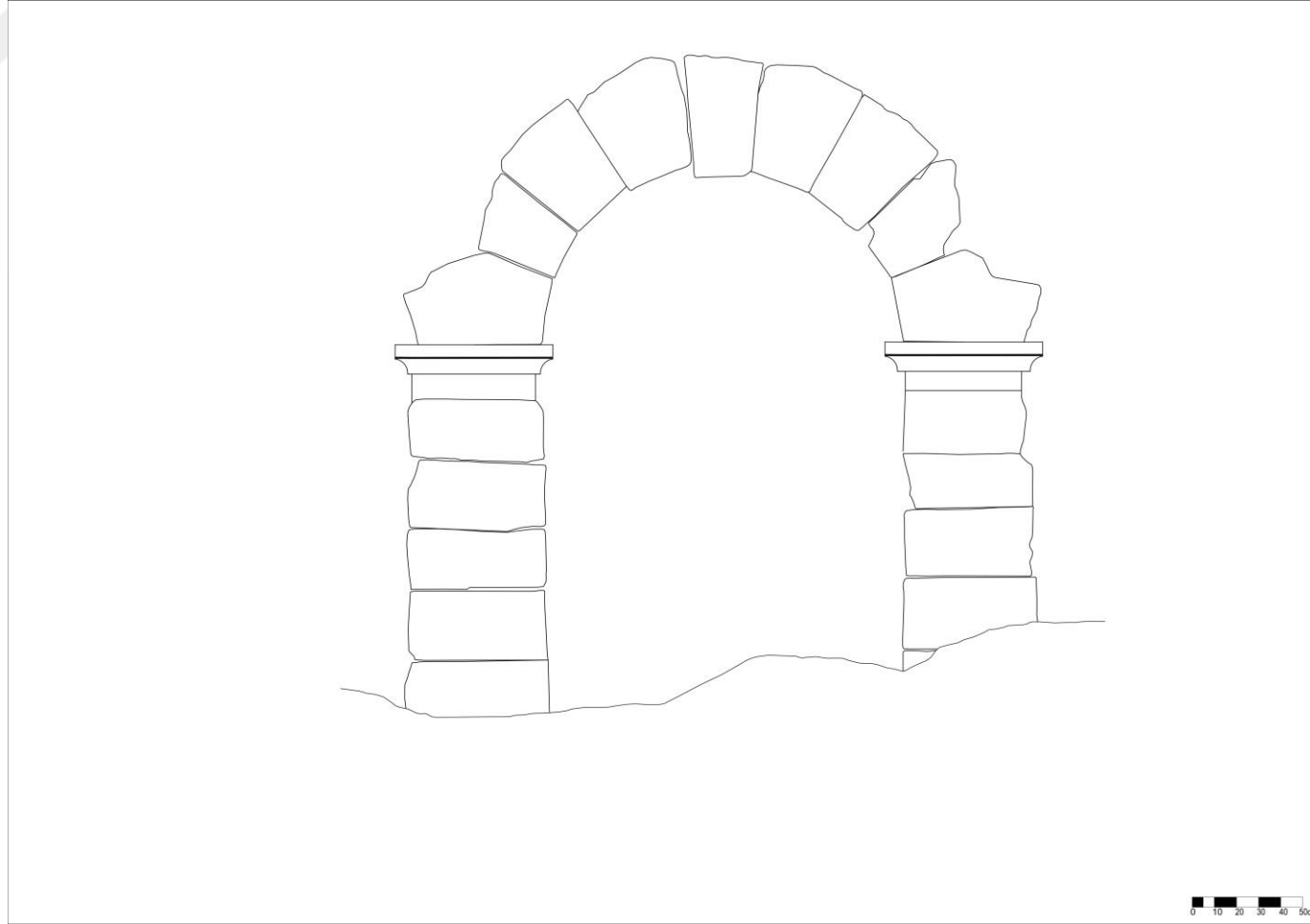
İşlev ve/veya Konum Kemer payesi

Şekil A.12 : Başlık 1 ve 2'nin mevcut durumu (Demir, 2018)

Şekil A.13 : Başlık 1 ve 2'nin özgün durumu (Demir, 2018).

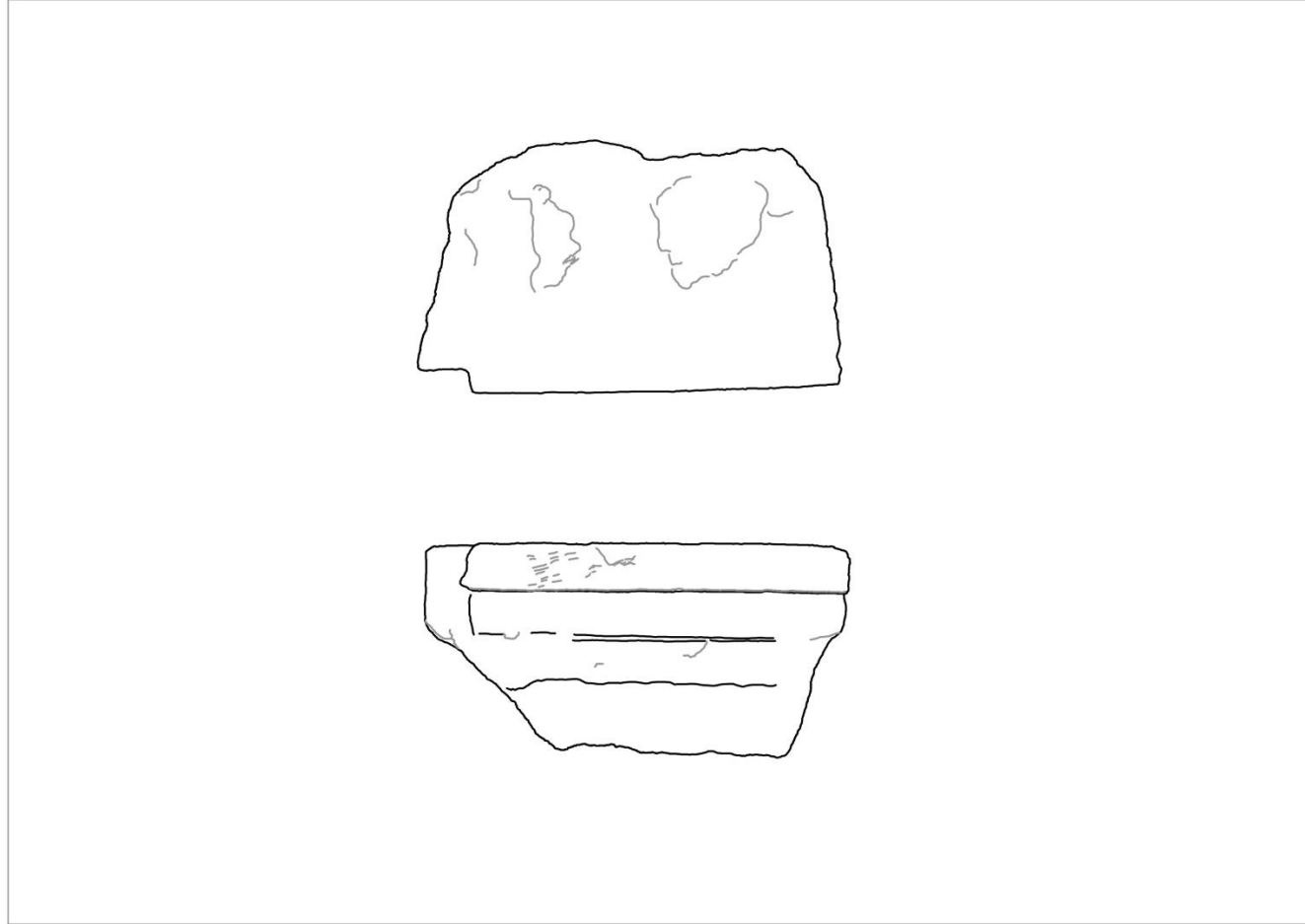

EK A6 : Başlık 3

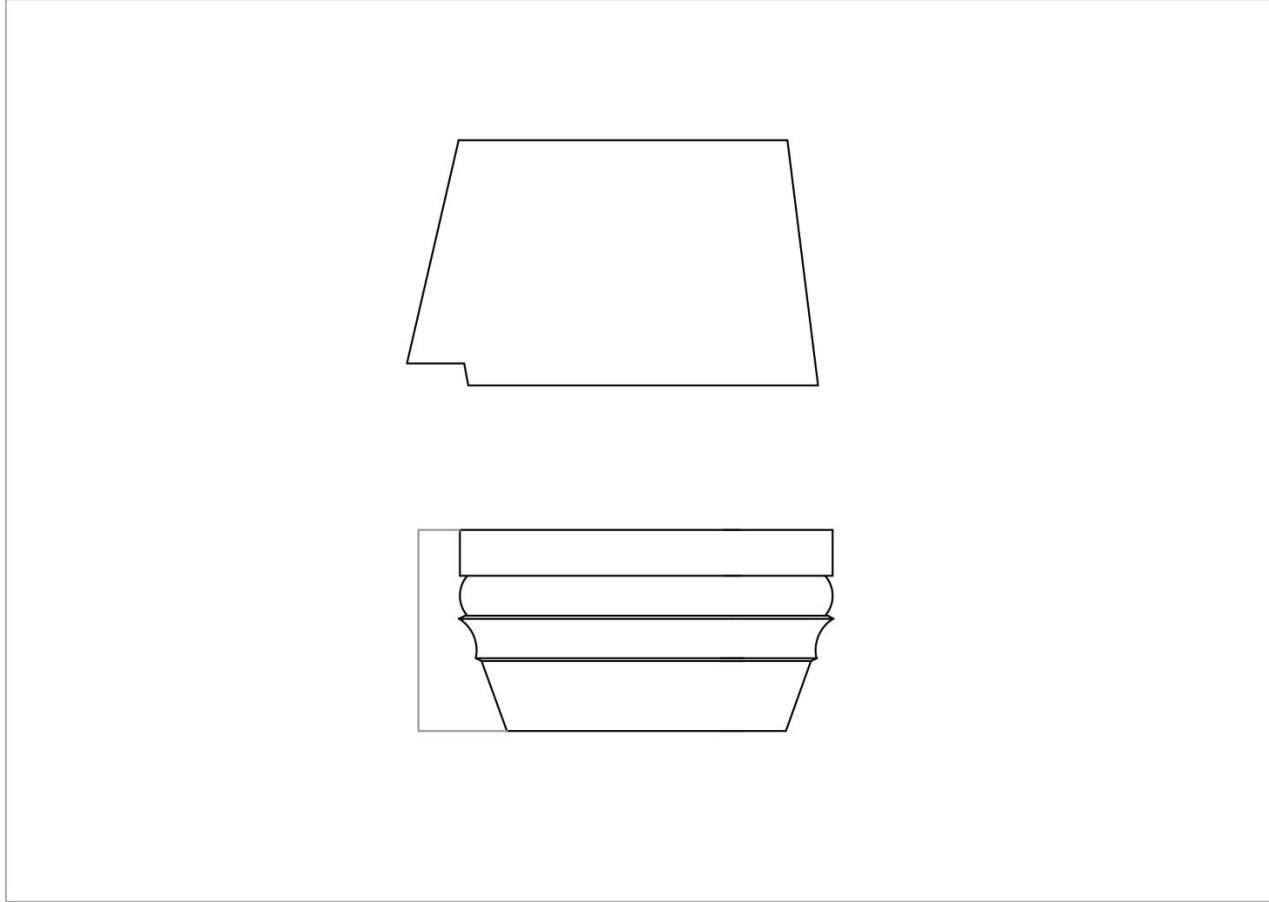
Tez Bölüm No.	4.2.2
Tezde Geçtiği Sayfalar	102-107
Arazide Bulunduğu Yer	Zenonopolis Kilisesi
Malzeme	Kireç Taşı
Tarihleme	5.-6. yüzyıl
İşlev ve/veya Konum	Apsis kemeri

Şekil A.14 : Başlık 3'ün mevcut durumu (Demir, 2017).

Şekil A.15 : Başlık 3'ün olası özgün durumu (Demir, 2017).

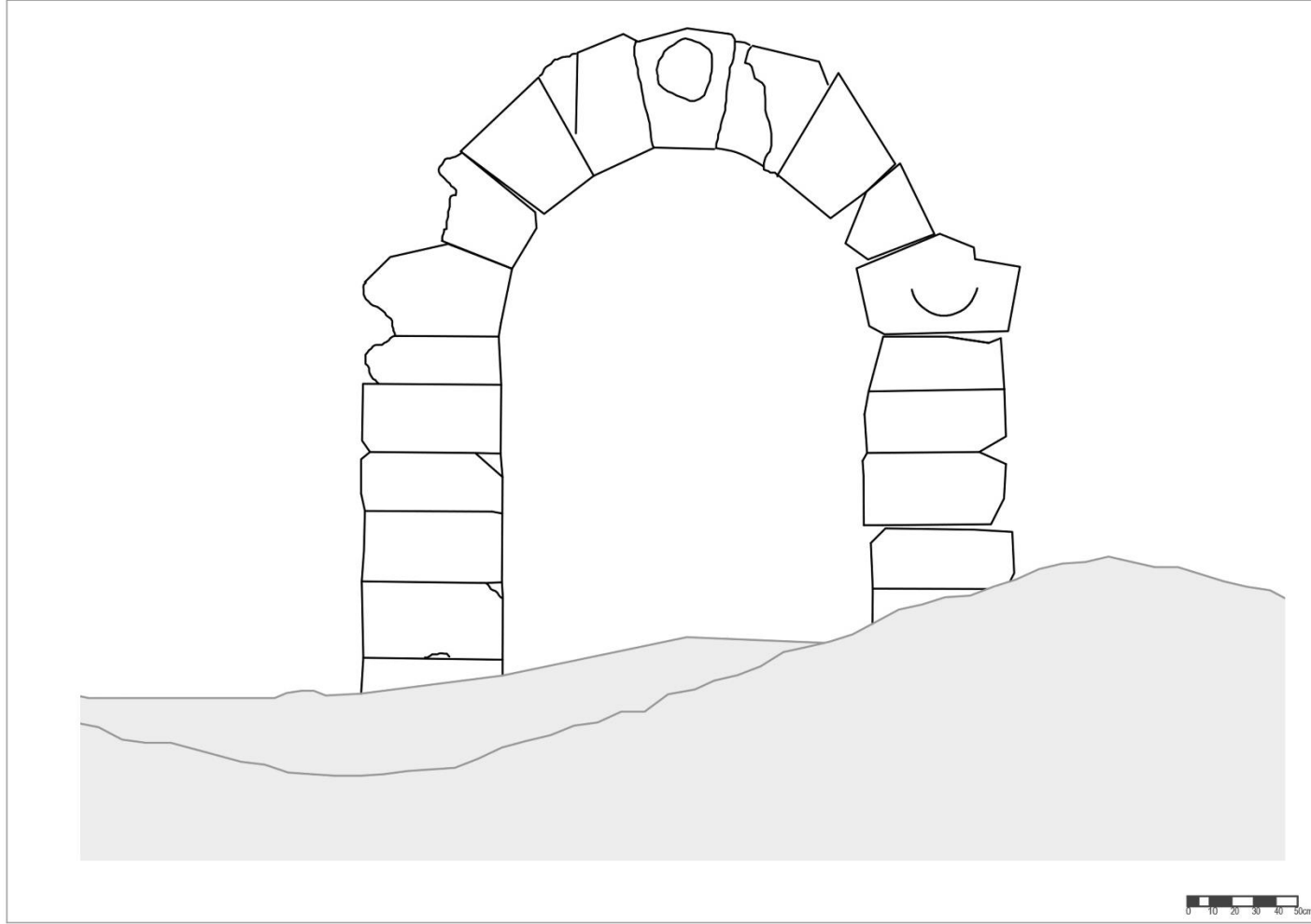

EK A7 : Kemer Üzerinde Yer Alan Dairesel Kabartmalar

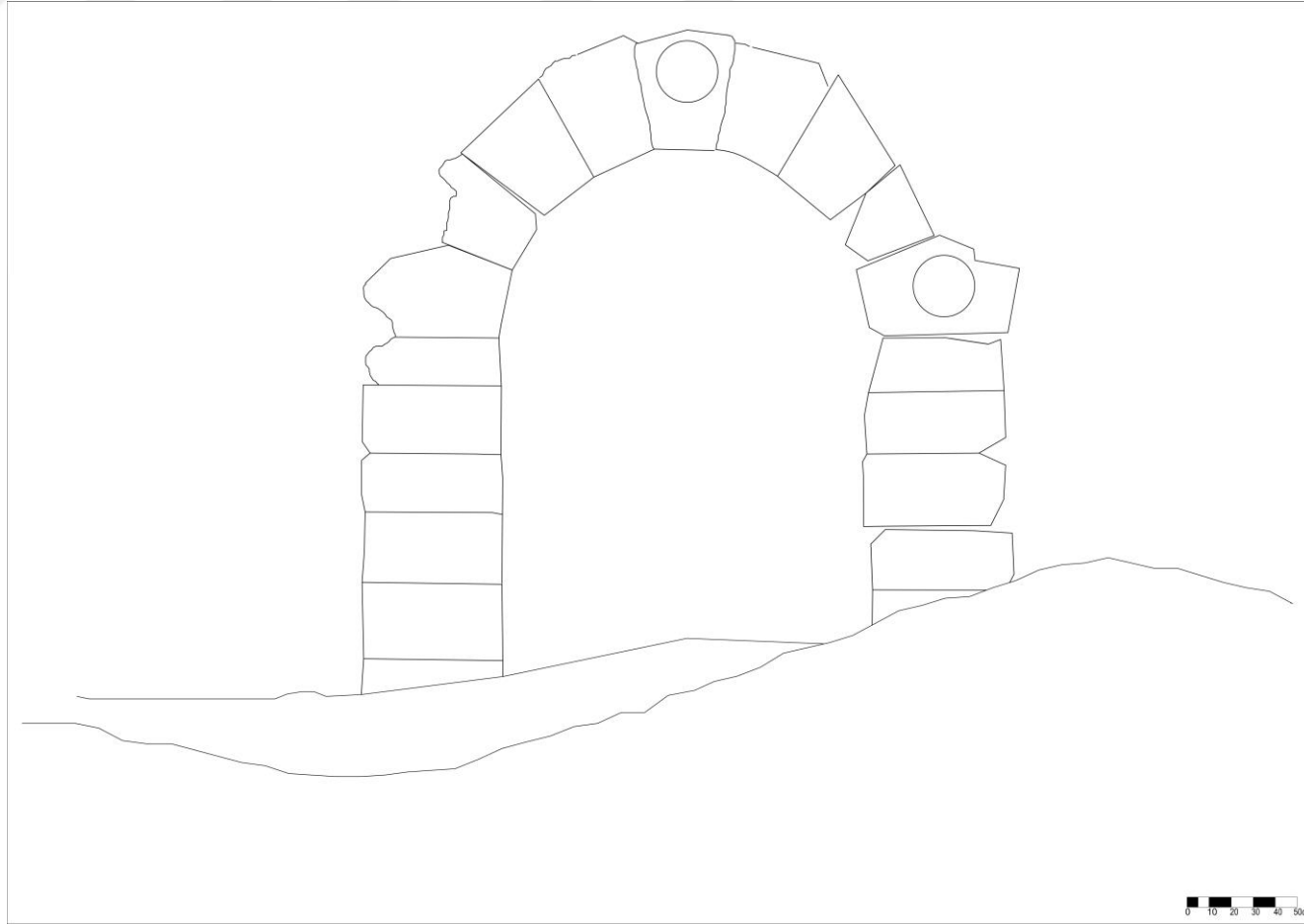
Tez Bölüm No.	4.4
Tezde Geçtiği Sayfalar	121-124
Arazide Bulunduğu Yer	Zenonopolis Kilisesi
Malzeme	Kireç Taşı
Tarihleme	5.-6. yüzyıl
İşlev ve/veya Konum	Nef kemerleri

Şekil A.16 : Kemer üzerinde yer alan dairesel kabartmalar mevcut durumu (Demir, 2017).

Şekil A.17 : Kemer üzerinde yer alan dairesel kabartmaların özgün durumu (Demir, 2018).

EK A8 : Eşik Taşı

Tez Bölüm No. 4.5

Tezde Geçtiği Sayfalar 124-127

Arazide Bulunduğu Yer Zenonopolis Kilisesi

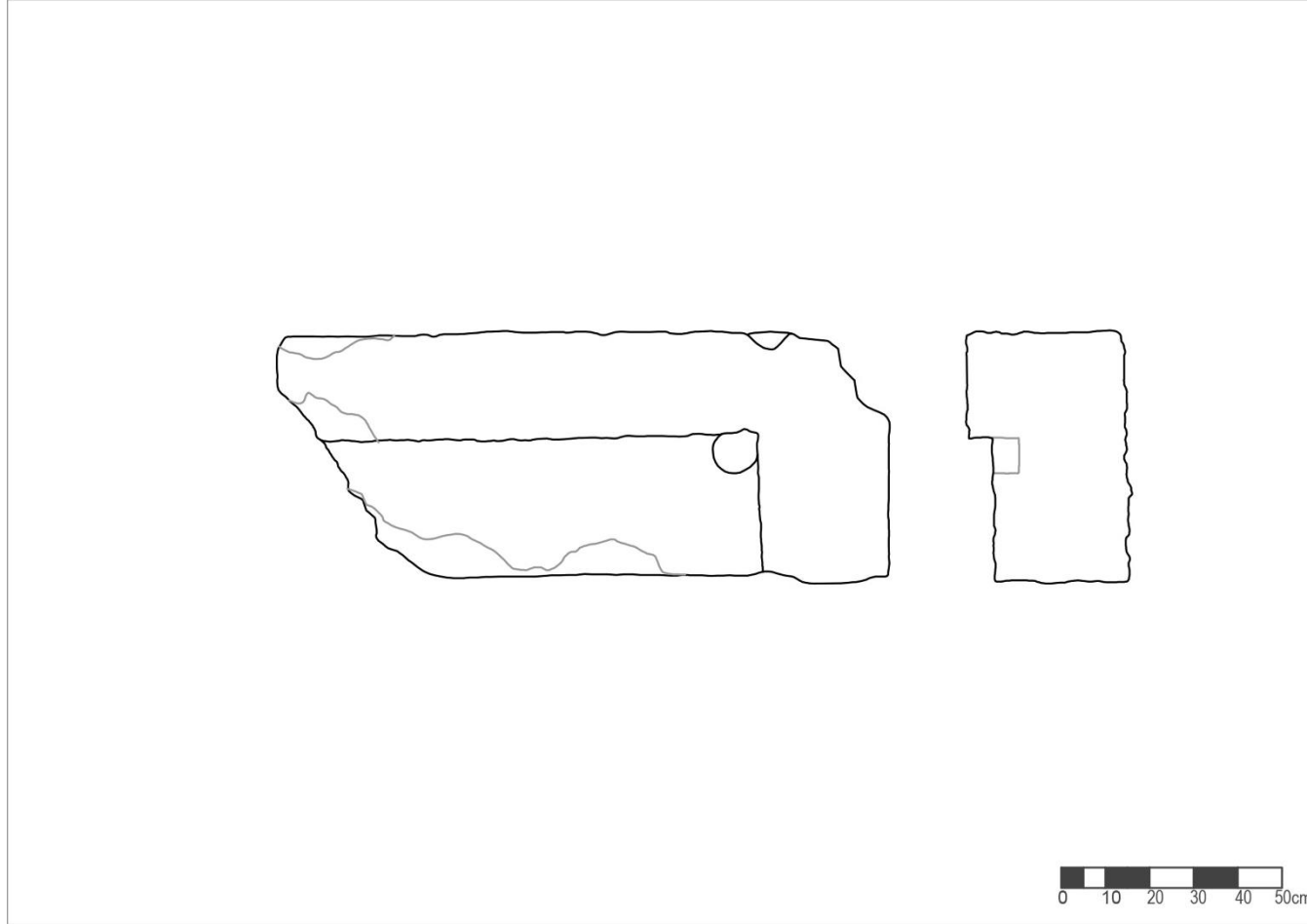
Malzeme Kireç Taşı

Tarihleme

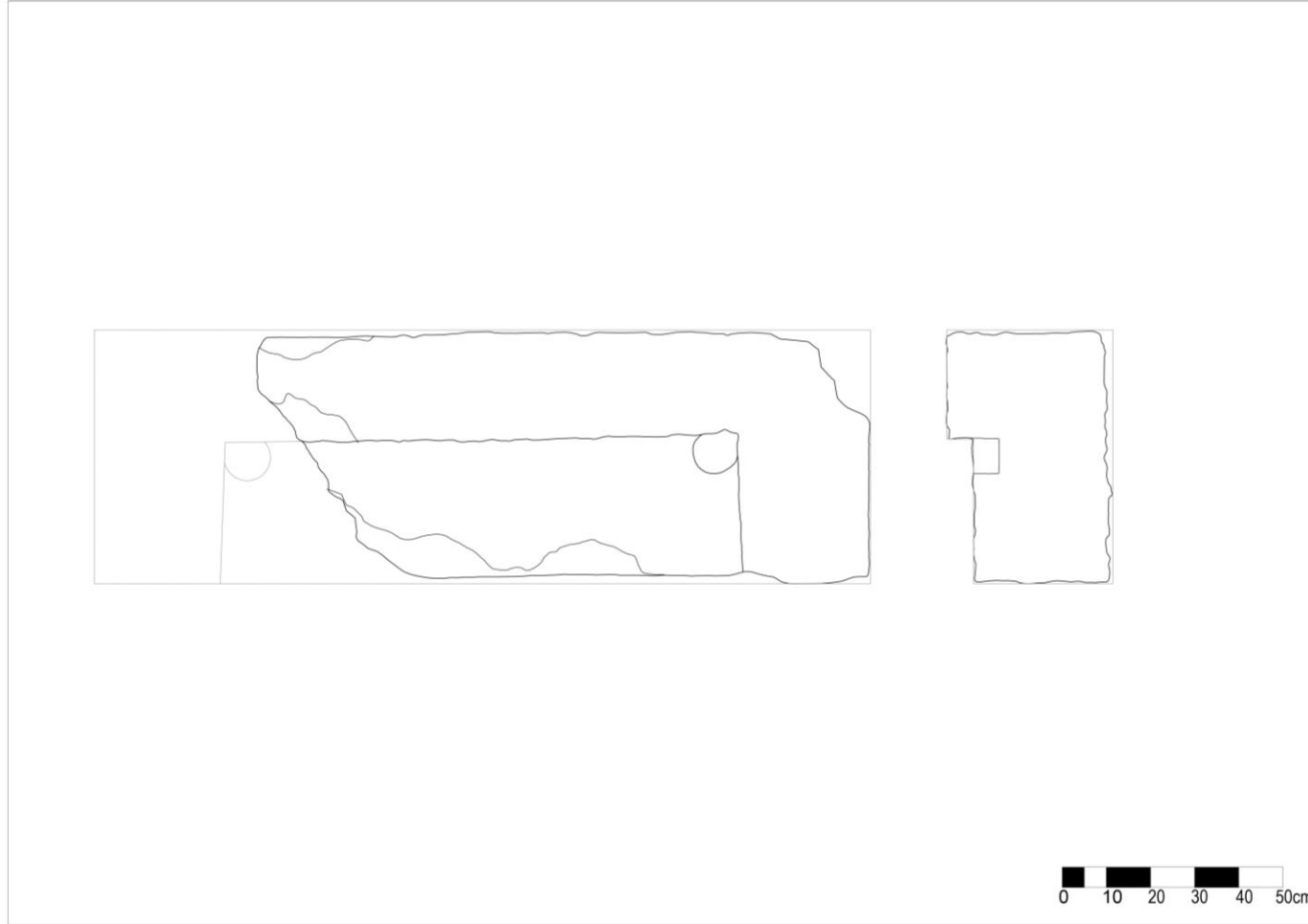
İşlev ve/veya Konum Kapı

Şekil A.18 : Eşik taşının mevcut durumu (Demir, 2018).

Şekil A.19 : Eşik taşının özgün durumu (Demir, 2018).

EK B: Parça 1 (Lento)

Tez Bölüm No. 4.6.1

Tezde Geçtiği Sayfalar 127-128

Arazide Bulunduğu Yer Büyükkarapınar Köy Evlerinde Tespit Edilen Devşirme Parçalar

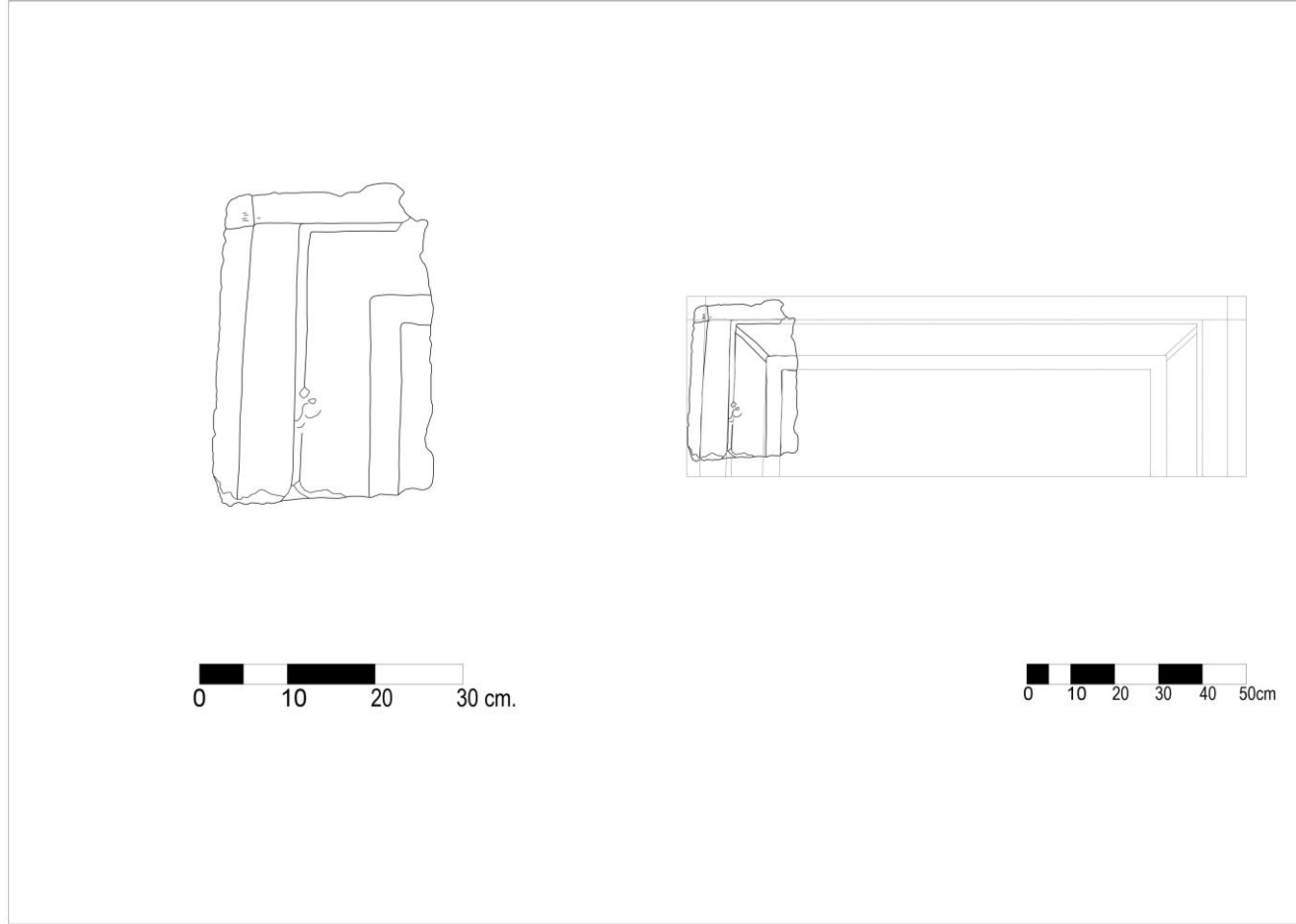
Malzeme Kireç Taşı

Tarihleme 5.-6. yüzyıl

İşlev ve/veya Konum Kapı

Şekil B.1 : Parça 1 (Lento) mevcut ve olası özgün durumu (Demir, 2018).

EK B1: Parça 2 (Lento)

Tez Bölüm No. 4.6.2

Tezde Geçtiği Sayfalar 128-130

Arazide Bulunduğu Yer Büyükkarapınar Köy Evlerinde Tespit Edilen Devşirme Parçalar

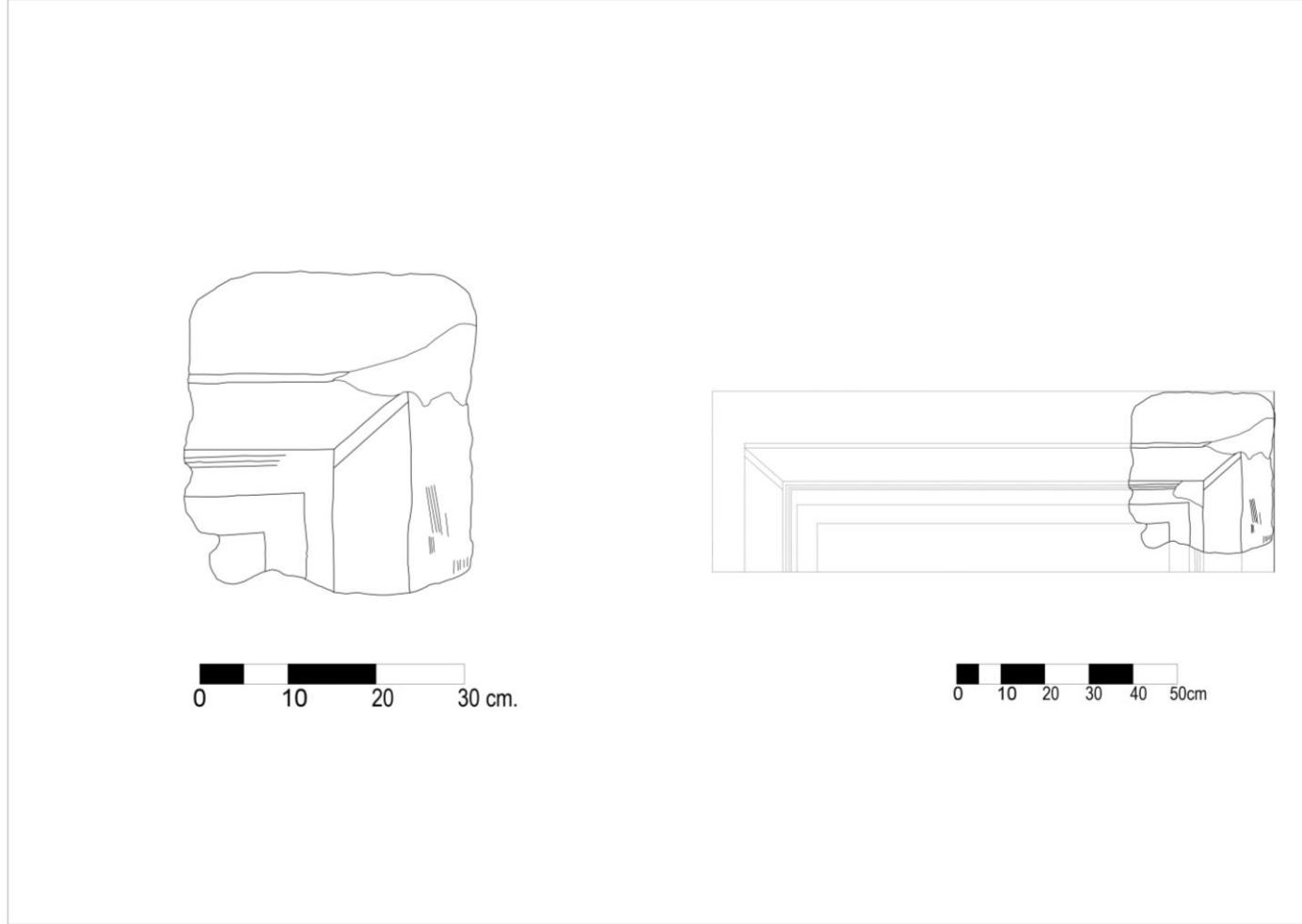
Malzeme Kireç Taşı

Tarihleme 5.-6. yüzyıl

İşlev ve/veya Konum Kapı

Şekil B.2 : Parça 2 (Lento) mevcut ve olası özgün durumu (Demir, 2018).

EK B2: Parça 3 (Korkuluk Levhası)

Tez Bölüm No. 4.6.3

Tezde Geçtiği Sayfalar 130-138

Arazide Bulunduğu Yer Büyükkarapınar Köy Evlerinde Tespit Edilen Devşirme Parçalar

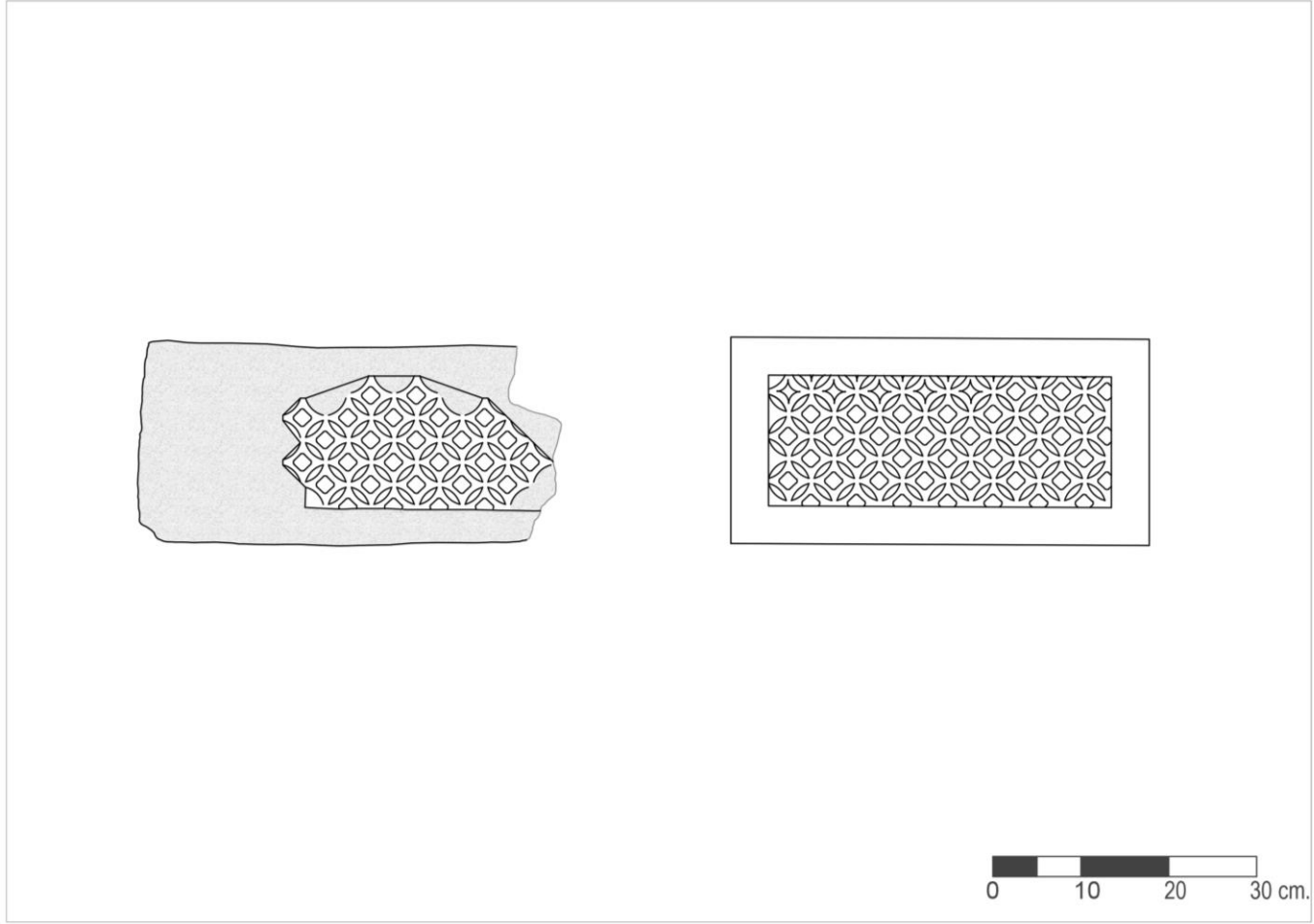
Malzeme Kireç Taşı

Tarihleme

İşlev ve/veya Konum

Şekil B.3 : Parça 3 (Korkuluk Levhası) mevcut ve olası özgün durumu (Demir, 2018).

EK B3: Parça 4 (Korkuluk Levhası?)

Tez Bölüm No. 4.6.4

Tezde Geçtiği Sayfalar 138-140

Arazide Bulunduğu Yer Büyükkarapınar Köy Evlerinde Tespit Edilen Devşirme Parçalar

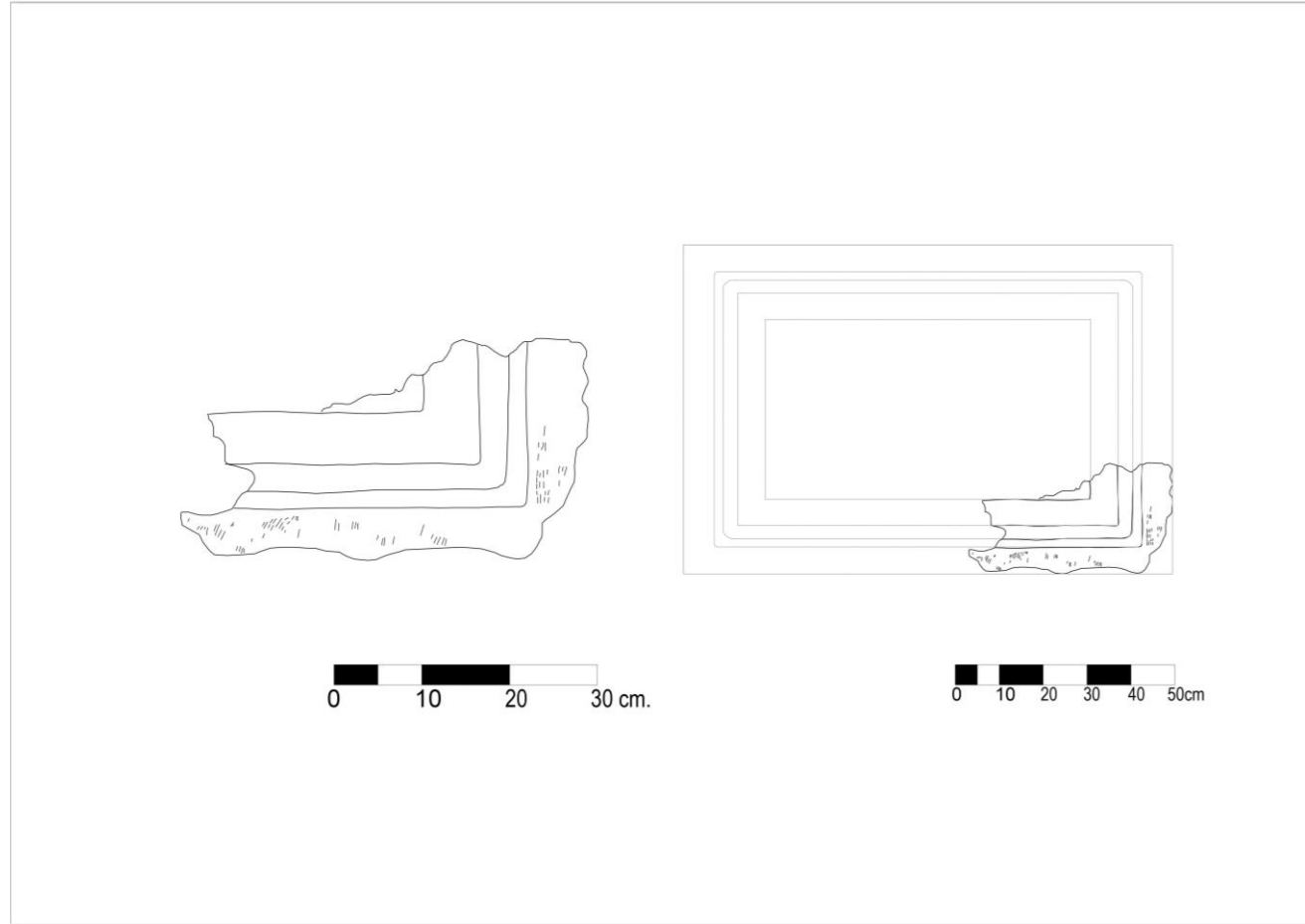
Malzeme Kireç Taşı

Tarihleme

İşlev ve/veya Konum

Şekil B.4 : Parça 4 (Korkuluk Levhası?) mevcut ve olası özgün durumu (Demir, 2018).

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Gözde Demir
Doğum Tarihi ve Yeri : Konya, 1991
E-posta : gozdemir.itu@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2015, İ.T.Ü., Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- 2017'den bu yana Yıldız Teknik Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.